

UVOD		3
1. KANON SVETOGA PISMA	9	
1.1. Kanon Staroga zaveta		10
1.2. Kanon Novoga zaveta		15
1.3. Biblijski kriticizam		17
1.4. Autorstvo Biblije		18
2. PREVOĐENJE SVETOGA PISMA		21
2.1. Najstariji prevodi Svetoga pisma	22	
2.1.1. Septuaginta	22	
2.1.2. Itala		23
2.1.3. Vulgata		23
2.2. Principi prevođenja Biblije		24
2.2.1. Ispravan originalan tekst	25	
2.2.2. Tačnost prevoda		27
2.2.3. Poznavanje jezika		28
3. SRBI I HRIŠĆANSTVO	31	
3.1. Pihvatanje hrišćanstva	32	
3.2. Srpska slava		33
4. SRBI I RUKOPISNO SVETO PISMO	37	
4.1. Ćirilo i Metodije	37	
4.1.1. Prevođenje Novoga zaveta		38
4.1.2. Prevođenje Staroga zaveta		40
4.1.3. Metodijevi učenici		41
4.2. Najstariji rukopisi na srpskom jeziku		43
4.2.1. Marijinsko jevanđelje		44
4.2.2. Savina knjiga		45
4.2.3. Miroslavljevo jevanđelje		46
4.2.3.1. Puni aprakos		49
4.2.3.2. Redosled i sadržaj čitanja	50	
4.2.4. Psaltiri		54
4.2.5. Navođenje Svetoga pisma u drugim delima		56

4.2.6. Vukanovo jevanđelje		56
4.2.7. Apokrifi		59
5. SRBI I ŠTAMPANJE SVETOGA PISMA	63	
5.1. Štampanje Psaltira		64
5.2. Štampanje četvorjevanđelja		66
5.2.1. Crnojevičko		66
5.2.2. Rujansko		66
5.2.3. Beogradsko		68
5.2.4. Mrkšinačko		69
6. UVOZ SVETIH PISAMA		73
6.1. Reformacija		73
6.2. Uvoz ruskih Biblija		78
7. GAVRIL		83
8. XIX VEK		89
Prvi pokušaji		89
Novi zavet u prevodu Atanasija Stojkovića	90	
Vukov prevod Novoga zaveta		93
Prevodi Platona Atanackovića		99
Prevod Staroga zaveta Đure Daničića	101	
Sveto pismo na narodnom jeziku		106
9. XX VEK		111
Prevodi Ivana Ćirića	111	
Prevodi Ilariona Zeremskog	111	
Londonski prevod Evanđelja po Jovanu	112	
Bakotičev prevod Svetoga pisma		113
Novi zavet u prevodu Dimitrija Stefanovića	115	
Prevodi Dušana Glumca		117
Izdanje rimokatoličke propagande		117
Čarničev prevod Novoga zaveta		118
Prevod Novoga zaveta Komisije Sv. arh. sinoda SPC	121	
Prevodi Aleksandra Birviša	126	
10. MANJE POZNATI PREVODI		129
11. PREVODI ZA XXI VEK		133
Umesto zaključka		136
Ostala literatura		137

Biblijski tekstovi odigrali su presudnu ulogu ne samo u evangelizaciji srpskog naroda nego i u formiranju estetike, poetike i čitavog pogleda na umetnost kod Srba. Preko tih tekstova srpska književnost preuzima nasleđe jedne u pravom smislu reči svetske književnosti; na njima se prvi i svi kasniji književnici srednjeg veka uče književnom izrazu i stilu, poetskom načinu mišljenja. Psaltir je od svih biblijskih knjiga najviše uticao na stil srpskih, kao i ostalih slovenskih pisaca. Priručna knjiga monaha i laika, naučen napamet, psaltir se svojim stihovima, figurama i svojim raspoloženjima ugradio u staru srpsku književnost kao njen glavni praobraz i najomiljeniji uzor. Srpska književnost XIII-XIV veka ne može se razumeti bez staroslovenske biblijske i posebno psalamske književnosti, koja je usvojena upravo u ovom prvom razdoblju.

*Dimitrije Bogdanović
ISTORIJA STARE SRPSKE KNJIŽEVNOSTI
Srpska književna zadruga, Beograd, 1980. godine*

Opšte je poznata činjenica da, kada se govori o Svetom pismu na srpskom jeziku, svi odmah pomisle na prevod Đure Daničića i Vuka Karaića, prvi put objavljen 1868. godine, dakle pre skoro 130 godina, a koji je od tada štampan u više desetina izdanja. Iako je prošlo toliko vremena, do danas još uvek nije ponuđen prevod Svetoga pisma na srpskom, koji bi bio urađen prema kritičkom tekstu - predlošku dostupnom posle najnovijih arheoloških otkrića i kritičkih izdanja na mnogim svetskim jezicima. Naši bibličari i teolozi (D. Stefanović, E. Čarnić i Komisija SPC), uspeali su da objave tri prevoda Novoga zaveta koji su prevodi sa novozavetnog grčkog, a kada se radi o Starom zavetu, nemamo prevod sa jevrejskog izvornika. Koliko mi je poznato, u ovom trenutku naše Biblijsko društvo još uvek ne radi na tome da se pristupi sistematskom radu na pripremi i prevodenju Staroga zaveta sa jevrejskog originala.

Zato ne treba da čudi kada saznamo da je pokojni prof. dr Miloš Erdeljan, šef katedre Svetoga pisma Staroga zaveta, jevrejskog jezika i arheologije na Bogoslovskom fakultetu SPC u Beogradu, svojevremeno predlagao da se tekst Staroga zaveta tzv. Zagrebačke Biblije (iz 1968. godine) prilagodi srpskom jeziku. Tako bismo i mi, konačno, imali trenutno najbolji prevod s izvornika, međutim, ne treba ni reći, da ova ideja nije bila prihvaćena. Kod nas je svaka rasprava o radu na Svetom pismu, skoro uvek, obavijena i opterećena crkveno-religioznim dogmama, pa se kvalitet i vrednost prevoda ne određuju kvalitetom i prevodom teksta - ideje i poruke, što je najvažnije za pravilno razumevanje i tumačenje Božije Reči, već pripadnošću crkvi, denominaciji, narodu ili narodnosti, frakciji, sekti... Kao da svaki, pa i najslabiji, rad na prevodenju Svetoga pisma ne doprinosi ukupnom opštem napretku i jezika, i naroda, i kulture, i vere, i društva, naši borci-čistunci jednom od prevoda pridaju skoro magijske vrednosti i neprocenljiv značaj, dok svaki drugi rad omalovažavaju i negiraju.

Sa druge strane, naša nauka o književnosti, discipline koje se bave prevodilaštvom, istorija crkvena i narodna, etnologija i ostale srodne nauke, uslovnu temu "Sveto pismo na srpskom jeziku" posmatraju nekako skromno, potajno, skoro nevoljno, sve se okrećući drugim oblastima - žitijima, hronikama, poeziji, putopisima, zapisima na nadgrobnim spomenicima i raznim drugim, nesporno važnim i dragocenim, književnim spomenicima. I da razne tragične istorijske okolnosti i popularno traganje za istorijskim nacionalnim jubilejima nisu na površinu izbacile okruglaste jubileje kao što su 500 godina Cetinjske štamparije, 600 godina Miroslavljevog jevanđelja, 200 godina Vuka, bili bismo još siromašniji, jer samo tada su monografije i naučni skupovi priređivani, a zbornici i radovi objavljavani.

Mnogi su se neprijatelji vekovima nadvijali nad naše zapisano narodno pamćenje i blago, i čerupali sve do čega su mogli da se dočepaju. Naš stav danas pokazuje da im u tome i dalje zdužno pomažemo. I dok drugi evropski narodi uvećavaju svoja, ionako velika, narodna bogatstva *našim* starijim rukopisima i knjigama, dok se po evropskim metropolama formiraju legati sa mnogim srpskim knjigama i srbuljama, u našoj zemlji se još uvek o Svetom pismu na srpskom jeziku marginalno govori i istražuje, dok o sudbini srpskih rukopisnih spomenika u novoformiranim državama bivše Jugoslavije tek sada ne znamo ništa. Da akademik dr Vladimir Mošin nije uradio studiju "Vukov Novi Zavjet" i da dr Peter Kuzmič nije odbranio doktorsku disertaciju na ekumenskoj katedri katoličkog Bogoslovnog fakultetu u Zagrebu, na temu Vuk-Daničićevo Sveto pismo (studija nastala u želji da se, pre svega, prouči kroatizacija Vukovog i Daničićevog prevoda i njen uticaj na problematiku Biblije kod Hrvata), danas bismo i dalje verovali da je Vuk prodavao interese srpskoga naroda (a on je samo prodavao stare vredne rukopise), da je radio za austrijsku katoličku propagandu, ili engleske protestante, ili jermenske unijate ili nekog drugog, zato što nam niko drugi ne bi imao šta drugo da kaže. Ima ljudi koji u ove optužbe i danas veruju. Ima onih koji kažu da Vukov prevod nije dobar jer na koricama njihovog izdanja nije odštampan krst, drugi kažu da Vukova upotreba pojedinih

reči vredi njihov visok moral, kao i narodni moral, a to nisu ljudi neobrazovani i slabi u znanju, pa da im nije poznat postupak kojim se Vuk služio u korišćenju baš narodnih reči zbog tog istog naroda - pa ipak, ni oni ne mogu da negiraju veličinu i značaj ovoga dela.

Međutim, u materijalizovanju i obezduhovljenju, neumitnim pratiocima našega veka, zaboravili smo da Sveto pismo među Srbima nije tek 130 godina, već više od jedanaest vekova, da smo na njemu gradili svoju pismenost, književnost, jezik kojim danas govorimo, duhovnost, umetnost, kulturu, moral i istoriju. Jedan od najstarijih rukopisa vezanih za srpski jezik i područje je upravo evanđelje (Marijinsko), najlepša srpska srednjovekovna knjiga je evanđelje (Miroslavljevo), najstarija poznata štampana knjiga na srpskom je psaltir (Cetinjski), prva knjiga štampana u Beogradu je evanđelje (Beogradsko), itd.

U prvom delu ove knjižice govori se o dva značajna pitanja: o kanonu Svetoga pisma i o osnovnim principima prevođenja. Važno je da znamo zašto naša Biblija izgleda tako kako izgleda, koje knjige sadrži a koje ne, i zašto je to tako, kao i da postanemo svesni da nijedan primerak Svetoga pisma na srpskom jeziku nije "savršeno" tačan. U pojedinim slučajevima, greške su se prenosile stotinama godina, i tek su otkrivene u poslednje vreme. Ako svako čita svoju Bibliju samostalno, tumačeći Reč Rečju, onda su kanon i prevod prvi filteri, koje neko namernom ugradnjom želi i može da iskoristi za svoje razloge.

U drugom delu knjižice hronološki je prikazano kako je došlo do formiranja slovenske Biblije na našem području, kako je ona prepisivana i štampana, kasnija pojava prevodilaca, i na kraju, pruženo je nekoliko podataka o projektima koji su manje poznati ili još uvek u radu.

Nadam se, zato, da će ovaj pregled pomoći da se shvati da proučavanje i život po Božijoj Reči ne smeju da zavise od toga da li nam se neki prevod dopada više, a neki manje, da li je izdavač i prevodilac nama po volji ili ne. U traganju za suštinom u Božijoj Reči, praćenjem toka žive vode želimo da dođemo do samoga izvora. Zato je dragoceno da nam pitanja kanona i prevoda ne odvajaju um od istine, i da nostalgija koju, možda, gajimo prema našem, svom, omiljenom, najboljem, poetskom prevodu preraste u čežnju da ono što saznajemo i upijamo ne bude samo lepo, već i tačno.

Drugi narodi su već odavno sačinili timove stručnjaka iz mnogih oblasti biblijskih nauka, i priredili skoro savršeno jasne i razumljive prevode za sebe, objavili mnoge leksikone, enciklopedije, priručnike, izdali kritička izdanja tekstova. Danas, kada se jezik tako brzo menja, da stručnjaci smatraju da je potreban novi biblijski prevod svakih dvadeset godina, možda ćemo uspeti da smognemo snage da i mi sebe tako darujemo.

Ovo nikako ne znači da ono što smo do sada imali, i imamo i dalje, ne vredi, ili da ima manju vrednost. Naprotiv, podaci koji su ovdje izneti samo će pokazati koliko smo bili i ostali vezani za životodavnu Reč, Božiju posebnu objavu ljudima, meni i tebi. Svaki rad koji je nastajao vremenski kasnije, svesno i nesvesno oslanjao se na dostignuća prethodnika. Monasi su, u procesu prepisivanja, ugrađivali nov jezik u prepise, štampari su redigovali već postojeće rukopise, i pretakali ih u knjige, a kada su se pojavili prevodioci-autori, oni su prerađivali staro i dograđivali novo. Danas je prevodilački postupak nezamisliv bez konsultacije ranijih prevoda na jedan jezik. Sveto pismo koje (nadam se) imate predstavljaju zbir, skup radova mnogo generacija unatrag, sve do primitka hrišćanstva.

Možda će vam građa u ovoj knjižici ponekad izgledati rastrzana i nepovezana. To je zato što je materijal prikupljan iz usputnih komentara, podnožnih napomena, intervjua, uvodnih tekstova, pogovora, novinskih članaka, bibliografija, čak iz potpisa slika i ilustracija, i iz vodiča za kratke jubilejske muzejske postavke. Ovom se temom niko do sada nije bavio ozbiljnije, da bi za sobom ostavio pripremljenu bibliografiju ili hronološku tabelu, pregled prevoda i izdanja i sl.

Oni koji čitaju časopis "Hrišćanski pregled" imali su prilike da 1995/6 pročitaju seriju članaka u kojoj je objavljivana materija iz ove knjižice. Međutim, kako dvomesečno

izlaženje časopisa nosi određena vremenska i prostorna ograničenja, kao i obavezu pokrivanja jedne teme u jednom broju, dosta podataka i materijala tada nije objavljeno, a koji se ovde nalaze.

Želim da zahvalim prijateljima Zlatku Čatoviću i Dragoljubu Jovanoviću koji su me ohrabрили da počnem sa ovom temom u rubrici u "Hrišćanskom pregledu", koja je kasnije prerasla u dužu seriju članaka i, evo, rezultirala ovom knjižicom. Niko od nas nije ni pretpostavljao koliko toga, zapravo, ima da se kaže na ovu temu. Još uvek ne znamo koliko je neistražene građe i rukopisa po manastirskim bibliotekama u Srbiji, Bugarskoj, Rusiji itd., po legatima u inostranim muzejima (naročito u legatu Josipa Pavla Šafarika u Pragu, koji je prikupljao, kupovao i odneo sve što je mogao da sakupi tokom svog života i rada u Novom Sadu i drugim mestima tadašnje Ugarske, a što se odnosilo na Srbe), po privatnim zbirkama u Evropi i svetu i dr. Zahvaljujem i Drašku Đenoviću na dragocenoj pomoći u prikupljanju značajnih podataka.

Voleo bih da ovaj rad posluži mnogima kao priručnik i potsetnik na dugotrajan vremenski period u kom Sveto pismo obitava među Srbima, da se okrenemo ovom najvišem i najvrednijem spomeniku o Božijem delu među ljudima, o NJegovoj ljubavi i planu izbavljenja za svakoga čoveka, izveštaju o postanku sveta i o njegovom kraju, zapisu proroštava i obećanja Božijih, knjizi prošlosti, sadašnjosti i budućnosti samo jednoga naroda - naroda Božijeg. Sveto pismo - Biblija, Knjiga nad knjigama, nije samo knjiga koju svaka kuća treba da ima, već i da veruje i živi po njoj.

Branko Bjelajac
Beograd, jun 1996. godine

Sveto pismo - Biblija, je opšte ime za svete spise hrišćanske crkve. Reč Biblija nastala je od grčke reči "biblia" što znači "knjige", odnosno "biblion" što znači "svitak, odnosno mala knjiga, knjižica" (Luka 4,17). Ova reč, opet, nastala je od druge grčke reči koja je označavala rod biljke papirus, koji je upotrebljavan za pisanje.

Sveto pismo se sastoji od Staroga i Novoga zaveta. U Starom zavetu ima trideset i devet knjiga a dvadeset i sedam u Novom zavetu, tako da ukupno ima šezdeset i šest knjiga. Stari zavet je u originalu na aramejskom i jevrejskom, a Novi zavet na grčkom jeziku.

Reč "kanon" je grčkog porekla a nastala je prihvatanjem određenog izraza iz jevrejskog ("kane") i asirskog jezika ("kanu") koja je predstavljala određenu meru. Grčki i latinski crkveni oci su pod kanonom prvo podrazumevali biblijski zakon u opštem smislu reči, zatim načela vere, crkvenu doktrinu, spisak ili listu, sadržaj knjige, hronološku tabelu i slično. Međutim, u smislu u kojem se upotrebljava danas, prvi put je ova reč upotrebljena u tekstu "Dekreti Nikejskog sabora" za koji se veruje da ga je napisao Atanasije oko 325. godine¹, jer je on, kao sekretar episkopa Aleksandra, pisao sve odluke i crkvene dekrete. Atanasije je kasnije i sam postao episkop i znatno je uticao na određivanje kanona Svetoga pisma. Mnogi kasniji sabori preuzeli su ovaj izraz, pa tako nastaje i jus kanonikum (ius canonicum) - kanonsko pravo, odnosno crkveno pravo.

Kanon je spisak i redosled Svetih pisama Staroga i Novoga zaveta.

---

¹Harrison, R.K.: INTRODUCTION TO THE OLD TESTAMENT, Tyndale Press, London, 1962

1.1. KANON STAROGA ZAVETA

Najranije određenje knjiga Staroga zaveta kao "svetih knjiga" ili "svetih spisa" dao je rimski historičar i vojnik jevrejskog porekla Josif Flavije, oko 100. godine po Hristu. Za njega je osnovna odlika ove literature bila sadržana u tome što su ti spisi bili božanska objava nesumnjivog autoriteta, koji su nastali u doba proroka i stoga su bili pod božanskim nadahnućem. Flavije je izjavio kako je u Svetim pismima objavljena celokupna istorija sveta sve do cara Artakserksa Prvog.

Kanon Staroga zaveta formiran je u doba cara Artakserksa Prvog oko 424. godine pre Hrista. Veruje se da je to delimično učinio prorok Jezdra², a da je ostatak spisa sakupio prorok Nemija. U apokrifnom tekstu Drugoj Makavejcima 2,14 kaže se: "...u spisima i uspomenu Nemijinim, i još kako je on, sastavljajući knjižnicu, sakupio knjige o kraljevima, o prorocima i o Davidu, a tako i darovnice kraljeva."³ U talmudskoj raspravi "Baba Batra", koja je nastala pre 200. godine po Hristu, navodi se lista knjiga jevrejskog kanona⁴, ali koja se razlikuje od sadržaja Septuaginte (LXX⁵), jer Septuaginta sadrži i apokrifne. U ovoj raspravi se kaže da je Nemija bio poslednji biblijski pisac i da je, sa saradnicima (a to je mogao da bude Jezdra), sakupljao spise za knjižnicu.

U novozavetno vreme, u Mateju 23, 35 govori se sledeće: "...od krvi Avelja pravednoga do krvi Zarije..." tako da se može reći da je tu reč o vremenskom periodu od knjige Postanja (Prve Mojsijeve) do Knjige proroka Malahije.

Devedesete godine po Hristovom rođenju, u mestu Jamnia, održan je sabor jevrejskih starešina. Iako je tada došlo do sumnji u važnost (a ne u autentičnost) pojedinih starozavetnih knjiga, ipak je doneta odluka da kanon ostane isti kao i dotadašnjih šest vekova. Tokom drugog veka naše ere, ponovo je došlo do rasprava u jevrejskim krugovima oko razjašnjenja pojedinih mesta u Jestiri, Ruti i Pesmi nad pesmama (dakle, ponovo nije bilo spora oko autorstva i kanona).

Određivanje kanona Staroga zaveta otežano je još jednom činjenicom: Jevreji su posle prepisivanja uništavali stare rukopise.⁶

---

² U 16. veku jevrejski pisac Elija Levit je objavio da je Jezdra, sa saradnicima (mo`da je Nemija smatran Jezdrinim saradnikom), formirao kanon Staroga zaveta i priredio u obliku koji mi danas poznajemo - navedeno prema: HERMENAUTICS, AUTHORITY AND CANON, InterVarsity Press, England, 1986

³Po prevodu Kr{anske sada{wosti, Zagreb, 1980. godine

⁴ PICTORIAL ENCYCLOPEDIA OF THE BIBLE, Volume 1, A-C, Regency, Zondervan, Grand Rapids, Michigan, 1990

⁵Septuaginta - prevod jevrejske Biblije (Staroga zaveta) na gr~ki jezik, nastao verovatno u drugom veku pre Hrista, u Aleksandriji u Egiptu. Ime je dobio po Sedamdesetorici prevodilaca. U literaturi se navodi i kao LXX - navedeno prema: Irving Hexam: CONCISE DICTIONARY OF RELIGION, InterVarsity Press, Illinois, USA, 1993

⁶ BIBLIJSKI PRIRU^NIK, Mala enciklopedija, Duhovna stvarnost, Zagreb, 1989. godine

Oko 500. godine po Hristu nastao je rukopis-prepis poznat kao Masoretski tekst. Međutim, originalan tekst nikada nije pronađen. Sva istraživanja i tumačenja rađena su na osnovu njegovog prepisa iz IX veka, koji je bio najstariji poznati. Masoretski tekst sadrži Petoknjžje, istorijske i proročke knjige Staroga zaveta.

Kumranski rukopisi⁷, koji su pronađeni 1947. godine u pećinama pored Mrtvoga mora, još jednom su potvrdili sve kanonske knjige i tačnost Masoretskog teksta. Do 1956. godine, u jedanaest pećina pronađeni su poveći delovi svih starozavetnih knjiga (na primer: pet primeraka Prve Mojsijeve, petnaest primeraka Pete Mojsijeve, trideset primeraka Psalama, itd.), osim Knjige o Jestiri i dela knjige proroka Jeremije (od 18-52 poglavlja), dosta apokrifnih tekstova i druge literature. U Kumranu je pronađeno oko 380 tekstova od kojih je 100 bilo biblijskih. Svici su bili od papirusa i kože (uglavnom) umotani u lanenu tkaninu i zatim smešteni u glinene ćupove. Pretpostavlja se da su nastali u periodu od 163. g. pre Hrista do 233. godine posle Hrista. Ovi tekstovi su uglavnom na jevrejskom jeziku, a manji broj je na aramejskom. Na osnovu rukopišnih komentara koji su nađeni na svicima Isaije, Psalama i Ponovljenih zakona (Pete Mojsijeve), može se govoriti o velikom poštovanju koje je iskazivano za starozavetne knjige (svitke). Jasno je da je postojala naznačena razlika između kanonskih Pisama i ostalih tekstova. Pronađeno je dosta apokrifnih i pseudoepigrafskih knjiga, ali ovakvi komentari se na njima nisu nalazili. Svi tekstovi nađeni u Kumranu do detalja su se poklapali sa Masoretskim tekstom, što govori o autentičnosti Masoretskog teksta i o trudu i brizi koje su činili prepisivači. Činjenica da su Jevreji sačuvali svoje Sveto pismo sa tolikom tačnošću tokom mnogih vekova, govori i o pouzdanosti samoga teksta.

Rana crkva je vekovima bila odlučna da za svoj kanon prihvati samo kanon Staroga zaveta koji je bio priznat kao jevrejski kanon, mada je Rimokatolička crkva u 15. veku, ipak prihvatila kanon Septuaginte, odnosno jevrejski kanon i apokrifne knjige. Zanimljivo je primetiti da mnoge pravoslavne crkve još i danas nemaju oformljene kanone Staroga zaveta - pojedine crkve su prihvatile kanon Septuaginte, dok su neke druge prihvatile ovaj kanon samo delimično. Evangeoske crkve u svetu priznaju kanon jevrejskih Svetih pisama, poznat još pod nazivom palestinski kanon.

Pravoslavne crkve su ranije svoj kanon Staroga zaveta saobražavale u skladu sa proširenjima i nabravanjima crkvenih otaca Atanasija Aleksandrijskog (koji priznaje kao kanonsku knjigu Varuhovu)⁸, Grigorija Bogoslova, Kirila Jerusalimskog i drugih, što je kasnije preuzeo sv. Sava i objavio u svom Zakonopravilu. Međutim, za razliku od toga, danas među teolozima u Srpskoj pravoslavnoj crkvi postoje dve struje: sa jedne strane su oni koji smatraju da je pravi kanon Staroga zaveta takozvani palestinski - uži kanon (kakav imamo objavljen u prevodima Đure Daničića i dr Luja Bakotića); dok drugi, teolozi mlađe generacije, smatraju da treba prihvatiti takozvani aleksandrijski - širi kanon. Ovaj širi kanon obuhvata sve knjige užeg kanona i apokrifne knjige, koje su u kanon ušle na osnovu razmatranja mnogih crkvenih otaca: Vasilija Velikog, Kirila Aleksandrijskog, Jefrema Sirca, Jovana Zlatoustog itd.

Apokrifne knjige (na pr. Knjige premudrosti Isusa sina Sirahova, Juditu, Tovita, tri knjige Makavejske, delove Danila 3, 24-90; 13. i 14. poglavlje i delove Jestire 10, 4 - 16, 24 itd.) pravoslavni teolozi smatraju vrednim knjigama koje se koriste za pouku onima koji stupaju u crkvu, pa tako one za njih nisu apokrifne, već samo deuterokanonske, odnosno neki ih nazivaju i drugokanonskim. Ovi teolozi apokrifnim knjigama smatraju samo one koje su lažne, tj. koje su pisali ljudi lažno ih datirajući u drugo doba, kako bi varali ljude.

---

⁷ Verber, Eugen: KUMRANSKI RUKOPISI, Beogradski izdava~ki grafi~ki zavod, Beograd, 1983. godine

⁸ PRAVOSLAVNI KATIHZIS, Pravoslavna narodna hri {} anska zajednica, Kragujevac, 1977. godine

"Po tome znajte ljubazni, da dok su jedne knjige unesene u kanon, a druge određene za čitanje, o apokrifnima se nigde ne spominje: nego to je izmišljotina jeretika, koji ih pišu, kada hoće, određujući im i dodajući im vrijeme, da ih prikažu da su stare, samo da time imaju zgodu zavesti proste."⁹

Kako ipak ne postoji jasan kanon među pravoslavnim crkvama, one su na konferenciji održanoj 1961. godine na Rodosu odlučile da se sazove Veliki svesabor na kojem bi trebalo da se razmatra autoritet drugokanonskih (nekanonskih) knjiga koje se čitaju u pravoslavnim crkvama. Od ovog Sabora se očekuje da konačno odredi kanon Staroga zaveta za pravoslavne crkve.

Međutim, bez obzira na buduće odluke, pojedini profesori na Bogoslovskom fakultetu SPC već danas naučavaju studente da u kanon Staroga zaveta spadaju i: Druga Jezdrina, Knjiga o Tovitu, Knjiga o Juditi, Knjiga premudrosti Solomonove, Knjiga premudrosti Isusa sina Sirahova, Poslanica Jeremijina, Knjiga proroka Varuha, Prva, druga i treća Makavejska i Treća knjiga Jezdrina,¹⁰ što predstavlja proširenje i šireg, aleksandrijskog kanona (koji prihvata rimokatolička crkva).

Sa druge strane, pojedini profesori prihvataju tzv. uži kanon Staroga zaveta, pa Radomir Rakić, docent na pomenutom fakultetu, u svojoj knjizi: "Biblijski rečnik" kaže da kanon Staroga zaveta sadrži pet knjiga Zakona, 21 knjigu Proroka i 13 knjiga Spisa, ukupno 39, što odgovara užem kanonu.¹¹ On kao deuterokanonske i apokrifne knjige navodi sledeće: Prvu i Drugu Jezdrinu, Tovita, Juditu, dodatke Jestiri, Premudrost Solomonovu i Isusa sina Sirahova, Varuha, Jeremijinu poslanicu, dodatke Danilu, Molitvu Manasijinu, i Prvu i Drugu Makaveja.

Mitropolit crnogorsko-primorski Amfilohije navodi sledeće knjige kao kanonske, mada deuterokanonske: Prvu Jezdrinu, tri Makavejske, Tovija, Juditu, dodatke Danilu (Suzana, Molitva Azarijina, Himna tri mladića, Vil i Drakon), dodatke Jestiri, Varuhovu knjigu, Poslanicu Jeremijinu, Premudrost Isusa sina Sirahova i Premudrost Solomonovu. U uvodu svom prevodu Premudrosti Solomonove on kaže da se ova knjige upotrebljavaju u starom, slovenskom, prevodu Staroga zaveta u SPC.

Očigledno je da oko pitanja kanona Staroga zaveta, kao i oko toga koje knjige spadaju u deuterokanonske, a koje su apokrifne, među pravoslavnim teolozima još uvek nema saglasnosti čak ni u okviru jedne crkve, SPC¹².

---

⁹ LOGOS (~asopis studenata Pravoslavnog Bogoslovskeg Fakulteta), broj 1-4, za godinu 1994., Beograd

¹⁰ prema Milin, Dragan L., dr: UVOD U SVETO PISMO STAROG ZAVETA (op {ti deo), Sveti arhijerejski sinod Srpske pravoslavne crkve, Beograd, 1991. godine

¹¹ Rakić, Radomir: BIBLIJSKI REČNIK, Savremena administracija, Beograd, 1993. godine

¹² Godine 1995. Bratstvo Sv. Simeona Miroto~ivog iz Vrwa~ke Bawe i Bijeli Pavle iz Nik {i}a objavili su dve knjige novih prevoda starozavetnih apokrifnih tekstova: "Premudrosti Solomonove" u prevodu sa gr~kog originala Amfilohija Radovi}a, i "Makavejce" u prevodu Atanasija Jevti}a, sa uvodom i komentarima.

1.2. KANON NOVOGA ZAVETA

Kanon Novoga zaveta je nastao u nekoliko faza. Nema pouzdanih podataka o tome kada su novozavetna Isusova učenja počela da se čitaju na bogoslužjenjima, sa istim značajem koji su imale knjige Staroga zaveta, ali se sa sigurnošću može pretpostaviti da je to bilo pre 180. godine po Hristu.

Prema zapisima Justina Mučenika (100 - 165) može se utvrditi da su na bogoslužjenjima nedeljom čitana takozvana "sećanja apostola" koja su nazvana evanđeljima. Ovaj značaj koji je dat svedočenjima apostola prva je faza formiranja kanona. Apostolska služba bila je određena u Delima apostolskim 1, 21-22, i to je bio ključ. Apostoli su morali da budu istinski svedoci, kako bi mogli da posvedoče o Isusovoj nauci, životu, smrti i vaskrsenju. Rana crkva je bila veoma stroga kada su u pitanju bila čitanja poslanica i pisama koje su crkvama bivale upućene u prvom i drugom veku. Može se reći da su, krajem drugog veka posle Hrista, u novozavetnom kanonu bile sledeće knjige: četiri evanđelja, Pavlove poslanice, Prva Petrova, Prva Jovanova i Dela apostolska, kao i Otkrivenje.

U trećem veku, Kliment i Tertulijan priznaju i poslanice Jevrejima i Judi. Ova oštrina u određivanju novozavetnog kanona bila je potrebna jer su se već tada pojavila jeretička shvatanja o tome šta su biblijske knjige, a pojedine crkve su, kao na primer u Egiptu, koristile nekanonizovane spise kao kanonske. Pojavila su se nova "evanđelja" i nova tumačenja. Međutim, osnov za kanonizaciju bila je autentičnost apostolske doktrine u njima. U ovom periodu nije postojala nikakva zvanična institucija ili organizacija koja bi izvršila sistematizaciju novozavetnih knjiga, pa je i to bio jedan od razloga što su se pojavili jeretici koji su nudili svoja "sveta pisma".

U trećem i četvrtom veku dolazi do formiranja Novoga zaveta u obliku koji i danas ima. Veliku ulogu su tu učinile tzv. istočne crkve koje su Novi zavet prihvatile kao Sveta pisma. Do sredine četvrtog veka, više nije bilo nikakve sumnje u autentičnost novozavetnih tekstova, osim u Otkrivenje, koje nije bilo na spisku knjiga Novoga zaveta na Saboru u Laodikeji 367. godine.

Aleksandrijski episkop Atanasije je 367. godine u svojoj 39-toj Vaskršnjoj poslanici vernicima objavio da je kanon Novoga i Staroga zaveta određen i da se ne može menjati. U Egiptu je bilo velikih problema sa lokalnim crkvama koje nisu čitale i tumačile samo izvorne tekstove, tako da je Atanasije bio prinuđen da napiše sadržaj - kanon Novoga zaveta. Te iste godine, ovu Atanasijevu preporuku - poslanicu crkvama usvaja i crkveni Sabor u Laodikeji. Rimska crkva takođe usvaja ovaj, Atanasijev, kanon na svom Koncilu 382. godine pod papom Damaskusom. Do Sabora u Kartagini 397. godine sve knjige Staroga i Novoga zaveta su kanonizovane, uključujući i Otkrivenje. Odluke ovog Sabora su potvrđene na sledećem Saboru u Kartagini 419. godine. Međutim, smatra se da je kanon Novoga zaveta konačno prihvaćen i usvojen od strane svih crkava tek na drugom trulonskom (Ljuinisextine) Saboru u Carigradu 692. godine¹³, ali i tamo su usvojena dva kanona Novoga zaveta: jedan sa Otkrivenjem a drugi bez Otkrivenja Jovanovog. Tek se u spisima grčkih crkava u desetom veku može pronaći Otkrivenje kao deo Novoga zaveta.

Martin Luter (1483 - 1546) je kanoničnost novozavetnih knjiga određivao na osnovu toga što su knjige:

"...novoga zaveta kanonične utoliko više što objavljuju svedočanstvo o Božjem istorijskom činu spasenja tako da ono može dalje da bude objavljivano. Mi možemo da prepoznamo šta istinito stoji u kanonu samo na osnovu apostolskog

---

¹³ ENCYCLOPEDIA BRITANICA, Volume 3, Chicago - London - Toronto, 1948

svedočenja, a određivanje putem egzegeze nam može pomoći da vidimo kolika je podudarnost tekstova ili delova tekstova sa osnovnim Hristovim objavama.”¹⁴

Principi kanoničnosti Novoga zaveta mogu se nabrojati u četiri tačke. Od knjiga se traži da imaju:

1. apostolstvo,
2. duhovni sadržaj,
3. univerzalnost, i
4. nadahnutost.

1.3. BIBLIJSKI KRITICIZAM

Poslednjih sto pedeset godina u svetu se pojavio pokret koji se naziva “biblijski kriticizam”. Ovaj pokret pokušava da izvrši reviziju kanona Svetoga pisma navodeći i tražeći bezbroj razloga, pozivajući se na nauku i njene metode i sl. Njihov cilj je da (barem u prvom trenutku) utvrde kako pojedine knjige Svetoga pisma nemaju isti značaj kao sve ostale. One bi, po njihovom tumačenju, trebalo da ostanu u kanonu, ali da se ne smatraju istovrednim sa ostalim knjigama u kanonu. U razmatranju ovih tvrdnji dobro je prihvatiti princip koji važi među učenim vernicima-naučnicima: iako se za sve Pavlove poslanice ne može sasvim dokazati da su baš Pavlove, ono što je bitno jeste da poseduju božanski autoritet i biblijsku izvornost. Njihov kanonitet je pitanje od sekundarnog značaja. Biblija se ne može razmatrati po osnovu nečijeg mišljenja, odnosno stava. Hrišćansko uverenje, koje traje toliko vekova, ne može se tako jednostavno odbaciti, ukloniti u stranu. Kanon Svetoga pisma je, kako je Calvin tvrdio, potvrđen i kroz svedočenje Svetoga Duha hrišćanima pojedinačno, kao i ukupno, hrišćanskoj zajednici.

---

¹⁴ Kummel, W.G.: INTRODUCITON TO THE NEW TESTAMENT, SCM Press, London, 1965

Sveto pismo je bogonadahnuo (Druga Timotiju 3, 16). Ono nespasenima govori o potrebi prosvetljenja (Prva Korinćanima 2, 14 i Druga Korinćanima 4, 4), i o ubeđivačkoj ulozi Svetoga Duha (Jovan 16, 7-11). Isto tako, Sveto pismo govori o potrebi da se i hrišćani prosvetljavaju (Prva Korinćanima 2, 10-12) kao i o učiteljskoj ulozi Svetoga Duha za verne (Jovan 16, 13-15).

Evandeoski hrišćani veruju da je Sveti Duh inspirisao (nadahnuo) zapisivače biblijskih knjiga. U periodu od hiljadu i po godina, u kom je Sveto pismo nastalo, bilo je više od četrdeset zapisivača. Oni su bili različitog društvenog i nacionalnog porekla, bilo je tu pastira i careva, ribara i bivših fariseja, proroka i lekara. Zapisivači su bili različitog obrazovnog nivoa, tradicije i kulture. Međutim, i pored svega toga, Sveto pismo je čudesno jer sa istom lakoćom i autoritetom govori o znanom i neznanom, o uspesima i padovima, o prošlosti i budućnosti. Sveto pismo nam otkriva Božiji plan da se svi ljudi spasu. To je jedna celovita knjiga koja se ni u jednom svom delu ne suprotstavlja onome što je rečeno u drugom. Ljudi koji su je zapisivali bili su "Duhom Svetim nošeni" (Druga Petrova 1, 21). Nijedna knjiga ovoga sveta nije toliko puta bila podvrgavana proveravanjima i sumnjama; međutim, Sveto pismo ostaje jedina knjiga bez nedorečenosti i nedostataka.

Sveto pismo je dovoljno jasno u sebi i po sebi da ga čitaoci mogu razumeti. U ovom slučaju važi princip razgovetnosti Pisma:

1. Pismo je dovoljno jasno da po njemu i najjednostavnija osoba može da živi;
2. Pismo je dovoljno duboko da čini neiscrpn rudnik i za čitaoce sa najvišim intelektualnim mogućnostima;
3. Razgovetnost Pisma počiva na činjenici što je Božija namera bila da Pismo bude njegova objava čoveku¹⁵.

"Bog, koji je Istina i govori jedino istinu, nadahnuo je Sveta pisma da po njima otkrije sebe izgubljenom čovečanstvu, kroz Isusa Hrista, Stvoritelja, Gospoda, Izbavitelja, Sudiju. Sveto pismo je Božje svedočanstvo o njemu lično. Sveti Duh je božanski autor Svetoga pisma i potvrđuje ga pred nama svojim unutrašnjim svedočanstvom i otvara naš razum da shvatimo njegovo značenje..."¹⁶

Evandeoske crkve prihvataju Sveto pismo - Bibliju kao otkrivenje svega potrebnog za večno spasenje verom u Gospoda i Spasitelja Isusa Hrista¹⁷.

---

¹⁵ Norman, Geisler L.: NEPOGRE[IVOST BIBLIJE, Dom molitve, Pe} - Dobra vest, Novi Sad, 1992

¹⁶ Dva stava iz tzv. "Izjava o nepogreivosti Biblije", koja je nastala 1978. godine na konferenciji o nepogreivosti Biblije održanoj u Beogradu, i kojoj je pristupio veliki broj evanđeoskih crkava.

¹⁷ Načelo vere Hrama Svete Trojice, Beograd, april 1992. godine

2. PREVOĐENJE SVETOGA PISMA

Naše doba se može nazvati dobom prevoda, odnosno dobom brzih prevoda. Više dela se prevodi danas nego što je ikada prevedeno do sada. Veliki broj prevoda na jedan jezik pokazuje koliko je taj narod upoznat sa svetom oko sebe i koliko komunicira sa njim. "Žeđ da se bude deo sveta, da budu u stanju da učestvuju u gradnji novoga sveta i njegove sudbine"¹⁸ osnovni je razlog prevođenja u manjim zemljama i u trećem svetu. Prevođenje je veoma staro zanimanje. Poznato je da su još carevi starog Bliskog Istoka zapošljavali prevodioce kojima je pridavan toliki značaj da se nalaze i na spomenicima toga doba, uz careve i drugu svitu (na Rozetskom spomeniku, na primer). Mnogi poslovi, umetnička delatnost, svetska politika i kulturna razmena između naroda danas ne bi bili mogući da nema savremenog, pravilnog i uspešnog prevođenja.

Reč prevesti ima bukvalno značenje koje je došlo od reči prebaciti, prevesti preko. Moglo bi se reći da je prevođenje ustvari prevođenje sa jednog jezika na drugi jezik uz očuvanje smisla, poruke.

Objavljivanje Svetoga pisma na svakom, pa i na srpskom jeziku, započelo je prevođenjem. Prevođenje je jedan od koraka neophodnih za tumačenje, u sledu koji polazi od Boga i završava se sa čovekom. Prvo je otkrivena Reč - nadahnućem, sledi pisanje rukopisa, zatim prevođenje, četvrto je tumačenje Božije Reči i, na kraju, slušanje i primena u našem životu. Biblija je najviše prevedena knjiga na svetu i u istoriji. Prvi prevodi datiraju još u drugom veku po Hristu (na latinski - Itala i sirijski), u trećem veku prevodi se na koptski, u četvrtom na gotski, etiopski i gruzijski, u petom na jermenski, u šestom na nubijski, zatim u osmom veku se prevodi na nemački, staroslovenski, franački. U dvanaestom veku Biblija se prevodi na francuski jezik, u trinaestom na holandski, španski, italijanski, poljski i islandski, u četrnaestom na engleski, danski, češki, persijski i tako dalje.

2.1. NAJSTARIJI PREVODI SVETOGA PISMA

2.1.1. *Septuaginta*

Najstariji, najvažniji i najuticajniji prevod Staroga zaveta je poznat pod imenom *Septuaginta*. To je prevod sa originalnog biblijskog hebrejskog na grčki jezik svitaka Staroga zaveta koji je nastao u drugom veku pre Hrista u Aleksandriji, u Egiptu. Septuagintu su koristili Jevreji sa grčkoga jezičkog područja i prvi hrišćani. Ovaj prevod su veoma koristili i apostoli - pisci Novoga zaveta. Po količini upotrebljenih stihova najviše se koristi u Poslanici Jevrejima, a najmanje u Evandelju po Mateju. Bio je to najšire i najviše poznat prevod. Septuaginta je jedan od najstarijih prevodilačkih projekata, a svakako najvažniji u tom dobu i veoma obiman. Prema tradiciji se veruje da je nastala u vreme vladavine egipatskog faraona Ptolomeja Filadelfijskog (285 - 246 pre Hrista).

---

¹⁸ Massoud, Mary M.F.: TRANSLATE TO COMMUNICATE, David C. Cook Foundation, Elgin, Illinois, 1988

Pojedini izvori su smatrali da Septuaginta je sadržavala samo Petoknjžje, kasniji izvori (132. g. pre Hrista - grčki svitci, prolog Ben Sire) smatraju da je čitav kanon Staroga zaveta pod ovim imenom.¹⁹ Ima autora koji veruju da je pre Septuaginte postojao još jedan prevod sa jevrejskog na grčki jezik koji je nastao vek ranije, i koji možda nije dovršen pa je to bio razlog za formiranje ekipe prevodilaca koji su pripremili novi prevod. Ove sumnje su se povećale posle otkrića Kumranskih rukopisa koji se ne slažu sasvim sa tekstovima Septuaginte.

2.1.2. *Itala*

Najstariji prevod Novoga zaveta poznat je pod nazivom *Itala* (*Stari latinski*). Bio je to prevod sa grčkoga na latinski jezik i nastao je tokom druge polovine drugoga veka po Hristu. Ubrzo posle toga, Novi zavet je bio široko rasprostranjen po čitavom području Mediterana. Danas postoji dvadeset sedam različitih rukopisnih verzija ovoga prevoda.

2.1.3. *Vulgata*

Međutim, najpoznatiji prevod Novoga zaveta na latinski jezik je *Vulgata* ("obična"), nastao krajem četvrtoga veka. Rimski biskup Damaskus je 382. godine zamolio svoga teološkog savetnika Sofronija Euzebija Jeronima (kasnije poznatog kao svetoga Jeronima, rođenog u severnoj Dalmaciji) da izvrši reviziju postojećeg teksta Itale i da ga standardizuje u skladu sa "pravim" grčkim tekstom - izvornikom, kao i da prevede Stari zavet koristeći izvorne jevrejske tekstove. Jeronim je učio grčki i latinski u Rimu a jevrejski u Palestini. Kasniji pokušaji da se postupkom utvrđivanja unazad dođe do pravog izvornika za ovaj prevod ostali su neuspešni, tako da nikada nisu razjašnjene određene nedoslednosti u prevodu. Danas je poznato više od osam hiljada verzija Vulgate, što samo govori o učestanosti rukopisnog umnožavanja biblijskih tekstova u ranom srednjem veku. Najpoznatija verzija Vulgate je ona iz petoga veka koja se vodi pod imenom Codex Sangallensis (Sengalenski rukopis), odnosno (Σ) i čiji se deo sa Evandeljima čuva u manastiru St. Gall (Sent Gal) u Švajcarskoj. Svakako da je najlepša Vulgata ona koja se čuva u NJujorškoj biblioteci i koja potiče iz desetoga veka. Pisana je slovima od zlata na ljubičasto obojenoj jagnjećoj koži.²⁰

Godine 1933. rimski papa je formirao "Red svetoga Jeronima" u Rimu, čiji je zadatak da rade na ispravljanju teksta Vulgate, kako bi se rekonstruisao izgubljeni Jeronimov tekst.

2.2. PRINCIPI PREVOĐENJA BIBLIJE

Svi prevodioci se slažu da je njihov zadatak da prenesu smisao originala, da prenesu značenje. Ako je jezik prevoda bliži primaočevom jeziku onda je to idiomatski prevod. Drugi osnovni način prevođenja je doslovni - literarni prevod. U ovom prevodu forma prevoda više odgovara formi originala.²¹ Izbor koji će prevodilac da načini između ova dva

---

¹⁹ Ellis, Earle E.: THE OLD TESTAMENT IN EARLY CHRISTIANITY, Baker Book House, Michigan, 1992

²⁰ PICTORIAL ENCYCLOPEDIA OF THE BIBLE, Volume 5, Q-Z, The Zondervan Corporation, Grand Rapids, 1990

²¹ Classman, Eugene H.: THE TRANSLATION DEBATE, InterVarsity Press, Downers Grove, Illinois, 1981

pristupa, određivaće da li će prevod predstavljati klasično delo u literarnom smislu ili će biti idiomatski prevod. Međutim, najbolji prevod je prevod tzv. dinamičkog ujednačavanja. U ovom prevodu forma (sintaksa, slaganje rečenice i leksika, vrsta reči) izmenjene su koliko je to bilo nužno, ali je značenje sačuvano. Ništa nije parafrazirano dodavanjem, izbacivanjem ili menjanjem poruke i sl.

Dobar prevod Biblije je onaj prevod koji na najbolji način izražava značenje jevrejskoga i grčkoga jezika, odnosno poruku na tom jeziku. Svaki stih Svetoga pisma mora da bude tačno preveden. Prevodilac mora da radi po Svetom Duhu i ne sme da dopusti da njegova teologija određuje prevod, uvek mora da vodi računa i o kontekstu. Namera prevodioca mora biti da tačno prenese ono što je autor rekao.

“Ako se odlomak može prevesti na dva načina, moramo ga prevesti tako da je u skladu s općom teologijom pisca koji ga je napisao. Moramo težiti dosljednosti i skladu s piscem tako i s Biblijom u cjelini.”²²

Postoji nekoliko nužnih uslova kod prevođenja Biblije. To su:

1. ispravan originalan tekst Svetoga pisma,
  - a. povremena revizija u skladu sa novim otkrićima,
2. tačnost teksta prevoda u odnosu na izvorni tekst Svetoga pisma,
  - a. problem nedostatka filološkog ili teološkog znanja,
  - b. nasilna modernizacija biblijskog jezika,
  - v. uticaj prevodiočevih teoloških i drugih stavova,
3. poznavanje jezika na koji se prevodi,
  - a. problem preterane doslovnosti,
  - b. problem prevelike slobode u prevodenju.

2. 2. 1. *Ispravan originalan tekst*

Prvo, prevodilac mora kao osnovni tekst za svoj rad da koristi što ispravniji originalan tekst Svetoga pisma. Postoji mnoštvo rukopisa Staroga i Novoga zaveta i često se mogu pronaći određene razlike među tim rukopisima. Očigledno da je, u procesu prepisivanja, dolazilo do grešaka. Izbegavanje ovakvih grešaka stvar je tekstualnog kriticizma čija dužnost je da reastaurira, obnovi originalan tekst koliko god je to moguće, tako da on bude u skladu sa autografima (izgubljenim originalima). Stoga je od izuzetne važnosti da se konsultuju novootkriveni rukopisi, a za koje su naučnici i teolozi utvrdili da su autentični. Od kolikog je značaja ovaj princip za kvalitet prevoda neka posluži sledeći primer. Široko rasprostranjeni prevod Novoga zaveta na srpski jezik koji je sačinio Vuk Stefanović Karayić je, nesumnjivo, jedan od najlepših postojećih prevoda koje imamo. Međutim, ovaj Vukov prevod nastao je 1820. godine, odnosno revidiran je kasnije u nekoliko navrata i objavljen 1847. godine. Od

---

²² alius Doma~evi}, Stjepan: SISTEMATSKA TEOLOGIJA, Evan|eoski biblijski institut, Be~, 1990. godine

tada do danas, dogodila su se najmanje tri velika otkrića biblijskih rukopisa koja imaju ogroman značaj za biblijske nauke. Prvo je 1844. godine u grčkom manastiru Sv. Katarine na Sinajskom poluostrvu otkriven tzv. Sinajski rukopis - Codex Sinaiticus (Aleph) iz VI veka, koji sadrži skoro čitavu Bibliju i koji se danas smatra za jedan od tri-četiri najznačajnija izvora za autentičnost Svetoga pisma uopšte. Zatim su, 1895. godine, u Egiptu otkriveni novozavetni papirusi, čija istraživanja su potvrdila njihov veliki značaj za shvatanje ukupnog sadržaja Novoga zaveta. Onda, svakako, tu su i Kumranski rukopisi, otkriveni 1947. godine koji, iako sadrže starozavetne tekstove, imaju ogroman značaj na razumevanje novozavetnog teksta, kao i na citate iz Staroga zaveta.²³ Znajući sa kakvom preciznošću je Vuk radio na svom prevodu (konsultujući više od deset evropskih prevoda), možemo da pretpostavimo da bi on svakako obratio pažnju na ova otkrića, i da bi ona imala uticaja na njegov rad.

Naučnici i bibličari bi, zato, trebali da izvrše reviziju Vukovog prevoda u skladu sa novootkrivenim činjenicama da bi ovaj prevod bio istovredan sa, na primer, novim engleskim prevodima. Neretko su Englezi i Amerikanci vršili revizije starih prevoda kod kojih su želeli da sačuvaju lepotu stila i izraza, a ipak da ih usklade sa novim biblijskim otkrićima. Tako su, samo u dvadesetom veku, Bibliju preveli više od 80 puta. I mada su neki od ovih prevoda slabiji (što se pokazalo u narodu, jer nikada nisu bili prihvaćeni), oni sledeći su se "naslanjali" na prethodne prevode i njihovo napredovanje u jeziku i znanju, i time su umanjivali mogućnost pogrešnog prevodenja Božije Reči.

2.2.2. Tačnost prevoda

Drugi princip u biblijskom prevodenju je tačnost teksta prevoda u odnosu na izvorni tekst. Problemi mogu nastati kada prevodilac nema filološkog i/ili teološkog znanja. Zato se danas prevodi uglavnom obavljaju komisijski, u odborima. Ukupno znanje svih članova odbora prevazilazi znanje i mogućnosti jedne osobe, ma koliko ona bila obrazovana i sposobna za prevodenje. U radu odbora konsultuju se stručnjaci iz raznih oblasti, na primer iz jevrejske istorije, arheologije, rimskih i jevrejskih običaja, poznavaoici starojevrejskoga i aramejskoga jezika, teolozi-specijalisti samo za pojedine knjige Staroga ili Novoga zaveta, književnici i pesnici koji pomažu u oblikovanju rečenice i stihova, geografi itd. Zatim se organizuju probna čitanja prevedenih tekstova u kojima učestvuju vernici bez naročite specijalnosti, ali koji mogu da čitaju novoprevedene tekstove i da pružaju korisne predloge i primedbe.

Sledeći problem u prevodenju može nastati kada postoji jako izražena želja da se jezik Svetoga pisma nasilno modernizuje. Ovo može da dovede do umanjivanja tačnosti prevoda u odnosu na izvorni tekst.

Isto tako, teološki stavovi prevodioca mogu da utiču na sam prevod. Svako može da se zapita da li postoji potpuno objektivni prevod. Logično je pretpostaviti da će prevodićevo veroispovedanje, teološka uverenja, osnovne životne pretpostavke i pogledi na

---

²³ Nedavno je došlo do novih arheoloških otkrića koji su od otprilike značaj za bibliologiju: 1979. godine pronađen je deo rukopisa četvrtog Mojsijeve, koji pomera do tada pretpostavljano vreme nastanka ove knjige na još raniji period; 1993. godine pronađen je rukopis koji predstavlja dodatnu potvrdu o tome da je car David zaista postojao - obzirom da je o njegovom postojanju jedini izvor bila samo Biblija, pojedini naučnici su osporavali tačnost Biblije, zato što nije bilo drugih paralelnih dokaza itd. Na osnovu ovih iskopavanja se pretpostavlja da je u bliskoj budućnosti doći do velikih i značajnih arheoloških otkrića, a koja će biti od značaja za dodatnu potvrdu biblijskih izveštaja. Navedeno prema časopisu: Mennonite Brethren Herald, Winnipeg, Manitoba, Canada, February 9, 1996

svet imati uticaja na njegova gledišta. Ako se nešto shvati i prevede drugačije, možda će čak i biti u skladu sa stavovima i shvatanjima današnjega sveta, ali to ne mora da bude u skladu sa Božijom Reči. Poznati su prevodi Biblije koji su u sebi sadržavali liberalne stavove svojih “hrišćanskih” prevodilaca i koji su bili daleko od suštinskog, evanđeoskog shvatanja Svetih pisama. Osim ovoga negativnog primera, prevodioci imaju uticaja na način kako se prihvata jedan prevod zato što delu mogu da pruže drugačiju formu. Na primer, Džon Vajklif je 1382. godine prvi put u svom prevodu Biblije na engleski jezik uveo poglavlja, a prvu podelu na poglavlja i obeležene stihove imala je Biblija izdata 1555. godine (bila je to Vulgata, na latinskom jeziku). Danas se teško može zamisliti Biblija bez podele na stihove i poglavlja, međutim, u tom obliku ona postoji tek 440 godina.

2.2.3. Poznavanje jezika

Treći princip u prevodenju je poznavanje jezika na koji se prevodi. Mnogo zavisi od sposobnosti da se težak originalan tekst prenese sa smislom i značenjem koji ima u izvorniku. Prevodiocu su, pritom, na raspolaganju druge, nove reči i izrazi, nove kovanice i rečeničke konstrukcije. I ovde se nalazi nekoliko opasnosti. Prvo, treba da se izbegava preterana doslovnost prilikom prevoda. Neki prevodioci, u želji da budu što precizniji u odnosu na izvornik, doslovno prevode pa se time može steći pogrešan utisak o biblijskoj poruci. Pogledajmo, na primer, Matej 20, 2 gde se kaže da su radnici radili za denarius čitav dan. Denarius je bio rimska novčana jedinica²⁴ koja je odgovarala naknadi za celodnevnan rad. Tada se radilo dvanaest sati dnevno, a denarius je bio uobičajena najamnička dnevnicu.²⁵ Pogledajmo kako se denarius prevodi u poznatim srpskim prevodima:

groš	Vuk Stefanović Karayić (1824)
dinar	dr Lujo Bakotić (1933)
	dr Dimitrije Stefanović (1934)
	dr Emilijan Čarnić (1973)
	Komisija sinoda SPC (1984)
srebrnjak	dr Aleksandar Birviš (1987)
	(Četiri evandelja)

U ovom slučaju verovatno da bi najpribližniji prevod bio “za dnevnicu”, odnosno onima koji su živeli u Vukovo doba, groš je bio prepoznatljiva vrednost. Sličan Vukovom primeru bio bi prevod Biblije živim rečima na engleskom jeziku (Living Bible International 1972) gde umesto denariusu stoji 20 američkih dolara, što očigledno govori da je jedna dnevnicu u Americi toga vremena iznosila 20 dolara. Danas, kada mnogi ljudi nemaju znanja o

---

²⁴ **Denarius** koji je bio u opticaju u Isusovo vreme izdao je 15. godine rimski car Tiberije. Ovaj mali srebrwak (veli~ine dana{weg nov~i}a od 10 para) popularno je nazivan “Tiberijev poreski denarius”. Zanimqivo je da je na tom nov~i}u pisalo za Tiberija da je on PONTIFEX MAXIMUS, {to je bila wegova sve{teni~ka titula. Ova titula postoji i danas i nosi je rimski papa. Denarius je bio cena dnevne nadnice jo{ u vreme Julija Cezara i wegovog naslednika Cezara Avgusta, koji je vladao od 43 g. pre Hrista do 14. g. po Hristu, zatim u vreme Tiberija i wegovih naslednika Gaja Kaligule i Klaudija.

²⁵ France, R.T.: MATEJ, TUMA^EWE EVAN\EQA PO MATEJU, Dobra Vest, Novi Sad, 1987

turskom, rimskom i starojugoslavenskom novcu, i kada današnji dinar ne pretstavlja vrednost koju ima upotrebljena reč "dinar", možda bi reč "dnevnica" pružala tačniju sliku.

Drugo, preterana sloboda u prevođenju može da dovede do neželjenih rezultata, isto tako. To je slučaj kada prevodilac proširuje i obrazlaže izvorni tekst. Kada je o ovome reč, potrebna je jaka samodisciplina. Najveća opasnost leži u želji da se ideje i poruke modernizuju, da budu u skladu sa današnjim stavovima. Ovakva sloboda omogućava da se pojave razne vrste pomeranja, udaljavanja od izvornika i, možda, nenamerne greške u prevodu.

Za dobar prevod potrebno je da se nalazi negde između ovih krajnosti. Ne postoji univerzalno pravilo koje bi određivalo da li je jedan prevod dobar ili loš. Da bi neko dobro preveo biblijski tekst ne treba da bude ni previše bukvalan ni da bude previše prenesenog značenja, ni previše obrazovan ni vešt, već mudar. Stvarno dobri i značajni prevodi nisu ishod samo velikog obrazovanja i znanja već i istinske mudrosti. Takav prevod će izdržati ispit vremena.

Biblija je danas, u celini ili delimično, prevedena na preko dve hiljade jezika i narečja, odnosno na više od 95% svetskih jezika. Od prvoga prevoda sa hebrejskog na grčki jezik pa do današnjeg dana, više se nije prestajalo. U vreme kada je u Evropi otkriveno štampanje, pre oko 500 godina, samo 33 jezika su imala nešto od Svetoga pisma prevedeno, a među njima je bio i srpski jezik. Na početku XIX veka taj broj se popeo na 71 jezik. Međutim, tokom XIX veka dobili smo više od 400 novih prevoda na razne svetske jezike. Tokom XX veka broj novih prevoda Biblije dosegao je 1700 jezika, i ovaj broj i dalje raste.

“Biblijski tekstovi odigrali su presudnu ulogu ne samo u evangelizaciji srpskog naroda nego i u formiranju estetike, poetike i čitavog pogleda na umetnost kod Srba. Preko tih tekstova srpska književnost preuzima nasleđe jedne u pravom smislu reči svetske književnosti: na njima se prvi i svi kasniji srpski književnici srednjeg veka uče književnom izrazu i stilu.”²⁶

Smatra se da su Srbi došli u dodir sa hrišćanstvom čim su se doselili na Balkansko poluostrvo.²⁷ Prvi navodni slovenski napad na Balkansko poluostrvo zabeležio je istoričar Prokopije za vladavine vizantinskog cara Justina I (518-527). U jesen 545. godine veći broj Sklavina je dopreo do podunavskog basena. Napadi su 578. godine učestali pa su Vizantinci pokušali da sklope savez sa Avarima i da ih zajednički napadnu. Međutim, Sloveni su ostali tri godine i tek su se onda vratili u Panoniju. Zatim su Sloveni 618. godine opkolili Solun.

“U solunsko zaleđe došli su u vreme cara Iraklija (610-641) i delovi srpskog plemena. Prema kazivanju vizantinskog cara Konstantina VII Porfirogenita (polovina X veka) car Iraklije je Srbima dodelio zemlju u solunskoj oblasti, koja je po njima dobila ime Servija.²⁸ Oni nisu dugo ostali. Krenuli su da se vrate natrag ali su se predomislili i zatražili drugu oblast da se nasele.”²⁹

---

²⁶ ISTORIJA SRPSKOG NARODA, tom prvi, Beograd, 1981. godine

²⁷ O doseqavawu Srba na Balkan postoje mnoge teorije. Dva glavna pravca razmatraju da su se Srbi doselili u VI veku sa severa i istoka, a drugi da su Srbi starosedeoici. “Severnoslovenski, ruski, poqski i ~e{ki hroni~ari, oko 1100-1500, tra`ili su, sasvim obratno, pradomovinu svih Slovena na jugu, na Dunavu i u balkanskim zemqama... Ova je pretstava, po istra`ivawu Niderla, postala iz svetske istorije onako, kako se ona prikazuje u Bibliji, u vezi sa razlazom naroda ispod vavilonske kule i kretawem preko Bospora u Evropu.” - navedeno prema: Jire~ek Konstantin: ISTORIJA SRBA, Kwiga prva, Zmaj, Beograd, 1990. godine. Kako mi ovde razmatramo hristijanizaciju Srba a na osnovu izvora koji su o toj temi sa~uvani, moramo da zakqu~imo da najstariji zapis o upoznavawu Srba sa hri {}anskom verom govori o doga|ajima koji su se odigrali tek u VI veku po Hristu. Mnogi se ne}e slo`iti ni sa ovim podatkom, ali to je najstariji datum do koga smo do{li (u delu Konstantina VII Porfirogenita: De administrando imperio - O upravqawu dr`avom) i zato je vredan spomena.

²⁸ V. Jagi} smatra da se ta oblast nalazila blizu Olimpa i Tesalije i da se zvala τα Σερδλια. IZABRANI KRAJI SPISI, Zagreb, 1895. godine, reprint 1948. godine.

²⁹ Isto kao broj 27.

Vladar koji ih je doveo u tu novu postojbinu je umro pre 680. godine. Od njegovog nasljednika kneza Višeslava znaju se imena i rodoslovi srpskih knezova. Franački spis iz 822. godine Srbe opisuje kao "silan narod koji drži veliki deo Dalmacije" koja se, prema tadašnjem shvatanju, prostirala sve do reke Morave.

3.1. PRIHVATANJE HRIŠĆANSTVA

Prema Konstantinu Porfirogenitu,³⁰ Srbi su hrišćanstvo prihvatili u dva navrata. Prvi put se to dogodilo u VII veku kada su među njih došli latinski sveštenici. Drugi put je bilo za vreme vladavine vizantinskog cara Vasilija I, u drugoj polovini IX veka (pretpostavlja se da je to period od 867-874. godine). Latinski misionari su u srpski narod dolazili iz primorskih i dalmatinskih mesta. Međutim, tada su se pojavili i učenici-sledbenici Metodija iz Bugarske i Makedonije. NJih je poslao car Vasilije sa slovenskom liturgijom, tako da je došlo do ponovne hristijanizacije Srba i Neretljana (Hercegovaca). Veruje se da ove hristijanizacije nisu mnogo šta izmenile u životu i običajima samoga naroda.³¹ Tada nije došlo do značajnije promene načina života i verovanja.

"Naši djedovi naseliše se ovuda na jugu kao pogani; ma i brzo prigrlili nauk i vjeru Hristovu, opet se za dugo sačuvaše običaji poganski, kojim je još i sada traga što u narodnom pričanju što drugačije u životu."³²

Prihvatanje hrišćanstva je za sve Slovene, pa i za Srbe, pored religioznog imalo i političkog značaja. Vizantinsko carstvo je imalo oreol tradicije, kulture, bilo je centar sveta. Uključivanje u takav svet pretpostavljalo je prihvatanje hrišćanske vere i duboko, religiozno poštovanje ove državne tvorevine.

U tom početnom periodu, služba u crkvama koje su pokrivale zapadne teritorije naseljene Srbima se odvijala na latinskom jeziku, pošto je rimski papa 924. godine zabranio službu Božiju na slovenskim jezicima (slovenska liturgija je potrajala nepunih 50 godina), tako da se hrišćanstvo širilo površno. Postoje podaci da su početkom X veka na crkvenim saborima u Splitu učestvovali i srpski predstavnici.

3.2. SRPSKA SLAVA

U ovo vreme počinje i priča o srpskoj slavi. Danas slava predstavlja porodični i prijateljski skup pred kućnom ikonom sa malom crkvenom službom, osvećivanjem kolača, slavskom svećom, ručkom i zdravicama, kao što predstavlja i simbol pravoverne srpske porodice. Država je, pre nekoliko godina, prvi dan slave prihvatila kao neradan dan - verski praznik, za one radnike koji se izjašnjavaju kao hrišćani pravoslavne veroispovesti.

---

³⁰ Novakovi}, Reqa dr: ODAKLE SU SRBI DO[LI NA BALKANSKO POLUOSTRVO, Narodna kwiga - Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, 1978. godine

³¹ Erdeqanovi}, Jovan dr: O PO^ECIMA VERE I DRUGIM ETNOLO[KIM PROBLEMIMA, Srpska kraqevska akademija, Beograd, 1938. godine

³² Jagi}, Vatroslav: HISTORIJA KWI@EVNOSTI NARODA HRVATSKOGA I SRBSKOGA, JAZU, Zagreb, 1867. godine

“Dan kada su naši preci po pojedinim porodicama i familijama prešli u hrišćanstvo bio je za njih veliki i radosni praznik... I da bi sebe i svoje potomke jače privezali za taj događaj, uzeli su taj dan kao praznik svoga duhovnog rođenja i ostavili ga svome potomstvu. To je crkveni povod i način slave.”³³

Međutim, prema mnogim autorima i istraživačima slava se smatra kao ostatak iz vremena primanja hrišćanstva. Tadašnji običaj je bio da čitava porodica ne slavi imendane svojih članova (danas rođendane), već da se slavi jedan zajednički svetac, čije se ime često javlja i kao lično ime u porodici. Pojedini etnolozi veruju da je slavljenje slave usko vezano sa slavljenjem paganskog boga, prethodnog zaštitnika porodice. Radi lakšeg prelaska Srba u hrišćanstvo i što bržeg zadobijanja potpune državne i crkvene samostalnosti, a što se moglo samo uz narod iza sebe, tadašnje sveštenstvo je zažmurilo na oba oka i ovaj običaj je promenio svoju formu.

"Smatra se, da su Srbi, u pagansko vreme poštovali i proslavljali, pored više božanskih bića, i naročito natprirodno biće kao zaštitnika svoje porodice, svoga doma i njihovog napretka. Prilikom prelaska u hrišćanstvo zamenili su oni ovo biće određenim hrišćanskim svecem. Pošto je, dakle, početak srpske "slave" vezan za kršćavanje, dobio je odabrani svetac, odnosno njegov praznik, naziv "krsne" slave ili "krsnog" imena."³⁴

Od paganskog slavlja postao je hrišćanski običaj - tradicija. Ali, i kao tradicija ovaj običaj je kratkoga daha. Pod uticajem savremenih nacionalističkih uticaja, mnoge slave su se izmenile, pa su stariji kultovi svetaca ustupili mesto mladima.

Zanimljivo je da za slavu ne znaju ni Hrvati ni Bugari, koji su susedi Srbima mnogo vekova. U Crnoj Gori je u Zakoniku crnogorskoga kneza Danila iz 1855. godine objašnjeno da je slava zapravo “krsno ime”, a što je “uspomena na krštenje predaka”. Srpska porodična slava se razlikuje od tzv. crkvene slave. Po starom srpskom običaju (koji se izgleda nije zadržao) na slavu se poziva i sirotinja.

Međutim, postoje i drugačija tumačenja značenja reči "krsna slava", o čemu govore radovi Veselina Čajkanovića. Ovaj naučnik pravi razliku između izraza slava, krsna slava, krsno ime i slično. Krsna slava je obred - "žrtva" koja je namenjena krstu koji pripada prethrišćanskom dobu, kada nije značio raspeće već je bio stari srpski idol koji se nalazio na zidu svake kuće.

"...kao što su stari narodi Grci, Rimljani, Misirci, Indijci oblačili i kupali svoje idole, tako rade i danas Srbi sa kućnim krstom. Peškiri ili komad platna kojim se kućni krst kiti, u stvari treba da bude haljina za njega... Za sada je dovoljno podvući to da je domaći krst prvobitno bio kulturna slika iz stare srpske vere, i da je

---

³³ Milin, Lazar dr: NAU^NO OPRAVDAWE RELIGIJE, APOLOGETIKA, kwiga 6: Crkve i sekte, Eparhija `i~ka, Beograd, 1982. godine

³⁴ Ka {i}, Du {an Q. dr: POGLED U PRO[LOST SRPSKE CRKVE, Sveti arhijerejski sinod SPC, Beograd, 1984. godine

krsna slava prvobitno bila namenjena starinskom srpskom božanstvu koje je taj krst predstavljao."³⁵

---

³⁵ ^ajkanovi}, Veselin: STUDIJE IZ SRPSKE RELIGIJE I FOLKLORA 1925-1942, Srpska kwi`evna zadruga - Beogradski izdava~ki grafi~ki zavod - Prosveta - Partenon M.A.M., Beograd, 1994. godine

4.1. ĆIRILO I METODIJE

Prvi prevod Svetoga pisma na staroslovenski jezik datiran je u IX veku i načinili su ga Ćirilo (826 - □869), poznat još i kao Konstantin³⁶ Filozof i Konstantin Solunski, i Metodije (?815 - □885). Sinovi Lava, bogatog solunskog oficira i komandanta grada, imali su prilike da se sretnu sa dijalektom staro-slovenskog jezika u tom delu Makedonije, još tokom svoga detinjstva. Osim toga, Metodije je imao diplomatskog iskustva sa Slovenima jer je, kao i otac, bio guverner provincije (Strumičke), a Ćirilo je bio učeni monah i poznavalac Slovena.

Prvi misionarski put dva brata odigrao se 860. godine kada su otišli u Hazarski kaganat u pokrajinu Kauskas, u južnu Rusiju - Pridnjeprovlje, od Crnog do Kaspijskog mora. Njihov rad tamo nije urodio plodom jer su Hazari, ubrzo posle toga pristupili judaizmu.

Već 862. godine dva brata dobijaju novi misionarski zadatak za koji se veruje da ga je podržavao konstantinopoljski patrijarh Fotije. Te godine su stigli izaslanici moravskog (današnja Češka) velikog kneza Rastislava kod vizantinskoga cara Mihaila III, od koga su zatražili pomoć u hristijanizaciji naroda. Njihov osnovni motiv bio je, ustvari, smanjivanje uticaja germanskih sveštenika iz Franačke.

Vizantinski vladari su verovali da su dužni da šire hrišćanstvo i povećavaju broj vernika. Međutim, prihvatanjem hrišćanstva ti narodi su prihvatili i vizantinskog cara kao Hristovog namesnika na zemlji, što je veoma odgovaralo vizantinskom poimanju širenja svoga carstva. Međutim, smatra se da su Moravci već poznavali hrišćanstvo i da su njihovi motivi bili dvojaki. Prvo, želeli su da nauče staro-slovenski jezik³⁷ i da crkvenu službu održavaju na slovenskom jeziku i, drugo, pokušavali su da se odupru agresivnim Germanima i njihovom shvatanju evangelizacije vatrom i mačem.

4.1.1. *Prevođenje Novoga zaveta*

Ćirilo je prevod Novoga zaveta započeo odmah kako bi u Moravsku otišli sa Biblijom i crkvenim službovnim knjigama na narodnom jeziku. Za jezik prevoda braća su iskoristila govorni slovenski, jezik sa kojim su se poznali još u detinjstvu. Na taj način je dijalekt makedonskih Slovena postao crkveno-slovenski jezik (ili staro-slovenski), koji se zadržao sve do danas u liturgiji ruske crkve i nekih drugih pravoslavnih crkava.³⁸ Ovaj događaj je od istorijskog značaja za hrišćansku crkvu. Sloveni (Poljaci, Moravci - Česi i Slovaci, Srbi, Bugari i dr.) su tako stekli posebnu privilegiju koju nijedan narod Zapadne

---

³⁶ Ćirilo je ime Konstantin uzeo kada se zamonačio u Rimu, kratko pre smrti.

³⁷ Navedeno prema: Jireček, Konstantin: ISTORIJA SRBA

³⁸ Ware, Timothy, Bishop Kallistos of Diocleia: THE ORTHODOX CHURCH, Penguin Books, 1993

Evrope tada nije uživao, slušali su Sveto pismo i službu Božiju na jeziku koji su mogli da razumeju.

U to vreme, postojala su dva slovenska pisma, glagoljica i ćirilica, koja je dobila ime u Ćirilovu čast, jer se veruje da ju je on izmislio. Glagoljica je nestala sa srpskih prostora tokom XIV veka, a savremeni istraživači smatraju da je to pismo bilo samo prerađena verzija rukopisnog grčkog pisma sa dodatim slovenskim znacima, odnosno prilagođena verzija slovenskom glasovnom sistemu. Istraživanja pokazuju da je Ćirilo zaista formirao glagoljično pismo, te su na to pismo braća prevela novozavetne i starozavetne knjige za potrebe svoje misijske službe.

Međutim, ostalo je nejasno, da li je ćirilicu izmislio on, uz pomoć svoga brata, ili je samo (ponovo) izvršio izmene i reviziju na već postojećem pismu južnoslovenskih naroda - glagoljici, uz unosenje novih slovnih znakova, ili je to učinio njihov učenik Kliment Ohridski ili, čak, neki njegov sledbenik.

“Prva ćirilica bila je kombinacija grčkih slova za zajedničke grčko-slovenske glasove i glagoljskih slova ili njihovih uprošćenih zamjena za posebne slovenske glasove.”³⁹

Pojedini istraživači ipak smatraju da su ćirilicu razvili učenici Ćirila i Metodija u IX veku. U prvim sačuvanim knjigama (Miroslavljevo jevanđelje, kraj XII veka) ćirilica se već pojavljuje kao zreo i razvijen sistem koji ima osobine tzv. srpske jezičke redakcije.

“Naporedni život ćirilice i glagoljice najduže će se održati u severnoj i srednjoj Dalmaciji... Krajem XII veka ćirilica ne samo što je konačno ovladala u srpskoj državi, nego se sve do turskoga doba dokumentuje u Bosni, Humu i Dubrovniku kao jedino ili glavno pismo kad god se pišu slovenski jezički tekstovi.”⁴⁰

Opisi njihovoga rada koje nalazimo u biografijama dva brata ukazuju da je prevod Novoga zaveta bio u formi lekcionara.⁴¹ Rad na prevodu je započet u Konstantinopolju a završen je na misijskom polju odnosno u Moravskoj, Panoniji i kasnije u Bugarskoj.

---

³⁹ PET VEKOVA SRPSKOG [TAMPARSTVA, 1494-1994, Srpska akademija nauka i umetnosti - Matica srpska - Narodna biblioteka Srbije, Beograd, 1994. godine

⁴⁰ Pe{ikan, Mitar: NA[A AZBUKA I WENE NORME, Vukova zadu`bina - Politika - Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1993. godine

⁴¹ **Lekcionar** - Kwiga biblijskih tekstova iz koje se ~ita na bogoslu`ewima. Izraz se naro~ito koristi za gr~ke rukopise Novoga zaveta u kojoj su evan]eqa i poslanice napisane ne po redu kakav je u Svetom pismu, ve} u odlomcima po redu ~itawa tokom crkvenih slu`bi. Lekcionari imaju ogroman zna~aj za tekstualna prou~avawa Novoga zaveta. Ukoliko kwiga sadr`i samo delove Evan]eqa onda se naziva eva]elistar, ako sadr`i delove poslanica zove se epistolar; ukoliko sadr`i tekstove iz oba dela onda se naziva plenar. Navedeno prema: PICTORIAL ENCYCLOPEDIA OF THE BIBLE, Volume 3, H-L, Zondervan, Grand Rapids, 1990; i prema: Vujaklija, Milan: LEKSIKON STRANIH RE^I I IZRAZA, A.D. Geca Kon, Beograd, 1936. godine

4.1.2. Prevođenje Staroga zaveta

Metodije, koga je po bratovljevoj smrti rimski papa postavio za episkopa Panonije, a kasnije za arhiepiskopa cele Moravske i Panonije, koga su Germani držali zatvorenog duže od godinu dana, imao je udela u prevođenju poslanica i delova Staroga zaveta. Zanimljivo je da je rimski papa Ivan VIII 873. godine pisao srpskom knezu Mutimiru i pozvao ga da se sa svojom državom potčini panonskoj episkopiji, kojom je tada rukovodio Metodije, što je ostalo bez pozitivnog odgovora. Zato se smatra da su glagoljske knjige mogle da budu donete u srpske zemlje odmah posle te godine, kada su došli i misionari, mada u manjem broju.

Poznato je da su braća prevela skoro čitav Novi zavet, a Metodije je sa učenicima nastavio da prevodi i do 884. godine završio Stari zavet, prvo u obliku parimejnika⁴², a kasnije kao pojedinačne sveske. Zna se da nije prevodio apokrifne knjige⁴³. Međutim, jezik prevedenih knjiga Staroga zaveta ukazuje na to da je više učenika učestvovalo u radu i da nije izvršeno ujednačavanje stilova i rečnika. Braća su uradila ukupno osam zajedničkih projekata. Za Ćirilom je ostalo i osam apologetskih rasprava u kojima je branio hrišćansku veru od uticaja muslimana i Jevreja, a koje je napisao dok je boravio kod Hazara. Ćirilo je preveo i ispovest o "pravoj veri" - odnosno Načela vere.

U jednom grčkom manastiru na planini Liban pronađen je rukopis Slovenskog evanđeoskog lekcionara iz XI veka - delove Biblije na glagoljici.⁴⁴ Veruje se da je to prepis delova prve slovenske Biblije u prevodu Ćirila i Metodija. Ovaj rukopis je kasnije iskorišćen za prvu proveru prvoga Novoga zaveta na srpskom jeziku.

U vreme nastajanja ovih prevoda poznat je samo mali broj episkopija po Srbiji, više ih je bilo u Dalmaciji i crnogorskom primorju.

"U Beogradu na Dunavu (episcopatus Belogradensis), sedeo je 878. godine episkop Sergije... a u Braničevu, 879. godine episkop moravski Agaton. Prevodilački rad slovenskih sveštenika, potpomognut od bugarskog dvora, ubrzo je počeo snažno da

---

⁴² **Parimejnik** - zbornik odabranih odlomaka starozavetnih kwiga. Slovenski prevod parimejnika koji su pripremili Ćirilo i Metodije je najstariji poznati prevod starozavetnih kwiga na slovenske jezike. Zna~aj }irilo-metodijevskog parimejnika za Srbe je utoliko ve}i i {to su oni ne samo mogli na da svom jeziku da prou~avaju Bo`iju re~, ve} je istorija srpskoga jezika i kwi`evnosti umnogome zasnovana na ovim izvorima. Najstariji srpski parimejnici su Beogradski i Srpski. Beogradski je nestao 1915. godine (kasnije pronađen i tek 1969. godine vraćen), a Srpski je izgoreo u Narodnoj biblioteci 1941. godine. Navedeno prema: ZBORNİK ISTORIJE KWI@EVNOSTI, kwiga 10, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, 1976. godine

⁴³ Radovanovi}, Tihomir D. dr: ISTORIJA PREVODA STAROG ZAVETA, Beograd, 1928. godine

⁴⁴ R. Kilgour: THE BIBLE THROUGHOUT THE WORLD, World Dominion Press, London, 1939

utiče daleko van zemaljskih granica; karakteristično je da je najviše očuvanih prepisa izvršeno ili u Srbiji ili u Rusiji.”⁴⁵

4.1.3. Metodijevi učenici

Po povratku iz Moravske u Bugarsku 885. godine, Metodijevi učenici Gorazd, Naum, Sava, Angelarije i Kliment doneli su crkvene knjige i prevode. Neki od njih želeli su da pomognu ponovnu evangelizaciju Balkana sa namerom da se hrišćanstvo na ovim prostorima još više učvrsti kada se u crkvi propoveda na jeziku koji je bio blizak narodnom. To je bila namera i vizantinskoga cara, koji je južne Slovene želeo da odvoji od uticaja Rima. Srbija se nalazila na međi Istoka i Zapada, i povremeno je dolazilo do kolebanja u vezi priklanjanja istočnoj ili zapadnoj crkvi. Međutim, ubrzo je došlo do odluke. Kada su Metodijevi učenici došli u Srbiju, veruje se da su doneli prevod čitave Biblije.⁴⁶ Narod je mogao da sluša i razume Božiju Reč.

Kada je 1019. godine osnovana Ohridska arhiepiskopija, tadašnja Srbija pada pod veći vizantinski uticaj. Osnovano je šest episkopija: Niš, Braničevo, Beograd, Sremska Mitrovica, Prizren, Lipljan i Ras. U svim ovim episkopijama služili su sveštenici grčkoga porekla. Veliki raskol, koji se odigrao 1054. godine između Rima i Konstantinopolja, kada su se uzajamno anatemisali rimski papa i carigradski patrijarh, u naše krajeve nije doneo nikakve promene jer je osnivanjem Ohridske arhiepiskopije 35 godina ranije, pravi rasep već učinjen. Ne prihvatajući vizantinsku crkvenu vlast na Balkanu i u skladu sa šizmom (raskolom), rimski papa je 1089. godine Dubrovniku dodelio rang i prava arhiepiskopije i dodelio mu srpske zemlje: Zahumlje, Srbiju i Travuniju, gradove Budvu, Bar i Ulcinj.

Još od IX i X veka, Srbi u Rasu formiraju centar nove Srbije kojim vladaju veliki župani. U vreme jakih borbi Vizantije i Bugarske za preuzimanje sveukupne vlasti nad pravoslavnim svetom i gradnje veličanstvene crkve Svete Sofije u Konstantinopolju kao simbola te buduće pobede, Raška episkopija je bila podređena čas jednoj, čas drugoj strani. Ali, srpska državna samosvest je jačala tako da je sredinom XII veka Srbija već imala sve elemente državnosti.⁴⁷ Samostalnost jednoga naroda tada se izgrađivala i jačanjem sopstvenoga jezika, kulture i civilizacije a Srbi su, u to vreme, već imali razvijenu prevodilačku i prepisivačku književnost.

4.2. NAJSTARIJI RUKOPISI NA SRPSKOM JEZIKU

Sudbina rukopisne srpske književnosti je tragična iz mnogo razloga. Prvo veliko uništenje su učinili Vizantinci, u želji da spasu svoje carstvo od propadanja, krajem XII veka, a posle njih Turci u osvajačkom nadiranju. Od XVII veka učeni ljudi i sveštenici pokušavaju da zaštite ove spomenike od propadanja, ali uspeh je polovičan.

---

⁴⁵ Isto kao broj 37.

⁴⁶ Kašanin, Milan: SRPSKA KWI@EVNOST U SREDWEM VEKU, Prosveta, fototipsko izdawe iz 1975. godine, Beograd, 1990. godine

⁴⁷ [meman, Aleksandar protojerej: ISTORIJSKI PUT PRAVOSLAVQA, Mitropolija cetiwska Atos, Cetiwe, 1994. godine

“Tako se za poslednjih trista godina više no ikada ranije raznelo iz jugoslovenskih krajeva ili uništilo mnogo ćirilčkih rukopisnih knjiga i dokumenata.”⁴⁸

U XIX veku razni slavisti i istraživači su razneli mnoštvo rukopisa koji se danas mogu pronaći u Parizu, Beču, Vatikanu, Minhenu, Budimpešti, Moskvi, Sankt Petersburgu, Sofiji itd. Tokom Prvog svetskog rata, a naročito 1915. godine mnoštvo dokumenata su odneli Nemci i Austrougari. Paljevina Narodne biblioteke 6. aprila 1941. godine i kasnija okupacija je sa naših područja odnela sledeću četvrtinu ukupno poznatih rukopisa. Razaranja tkiva i prošlosti jednoga naroda raznošenjem njegovog pamćenja je nastavljeno. O kakvom je značaju reč neka posluži i sledeći podatak. U prethodnom SSSR-u, po popisu iz 1965. godine, od 1493 rukopisna dokumenta u njihovom posedu iz perioda od XI do XIV veka, preko tri stotine rukopisa je srpskih.

Rat 1991. godine udaljio je još oko 450 rukopisa od naroda čijoj baštini pripadaju jer se sada nalaze u muzejima drugih država, tako da nam je danas ostalo još oko 1.500 rukopisa i fragmenata koji su razbijeni u mnoštvo zbirki, izložbi, legata, arhiva i čije detaljno popisivanje i utvrđivanje još nije učinjeno.

Na osnovu danas poznatih podataka najstariji pisani književni spomenik na srpskom jeziku uopšte je jedan zapis iz 1114. godine, izvezen na epitrahilju⁴⁹ pronađenom u manastiru Banji kod Kotora.⁵⁰

Osnov rane srednjevekovne srpske književnosti čine prevodi biblijskih tekstova iz X i XI veka, rodoslovi vladara po srpskim zemljama i crkvene knjige.

4.2.1. *Marijinsko jevanđelje*

Marijinsko jevanđelje je jedan od najstarijih prevoda četvoroevanđelja sa grčkog na staroslovenski jezik, i predstavlja najstarije poznato evanđelje-četvoroevanđelje koje se može smatrati i srpskim, a ne samo staroslovenskim (za koje se veruje da je najstarije očuvano delo pisane srpske književnosti). Pisano je krajem X ili početkom XI veka na jugu Srbije, na granici sa Makedonijom. To je rukopisna knjiga na staroslovenskom jeziku ali se može smatrati da je srpske redakcije (staroslovenski jezik koji se govorio na teritoriji Srbije), pisana glagoljicom. Rađena je na uštavljenoj životinjskoj koži - pergameni, koji je bio veoma skup. Kao i mnogi drugi spomenici naše pismenosti i duhovnosti, ovo evanđelje je odneto u Rusiju, jer ga je u XIX veku pronašao jedan ruski slavist u manastiru Sv. Marije (otud Marijinsko) na Atosu, na Svetoj Gori. Tako se danas 172 lista nalaze u Državnoj biblioteci u Moskvi. Još dva naknadno pronađena lista odneta su u Beč. Marijinsko evanđelje spada u takozvanu carigradsku

---

⁴⁸ Bogdanovi}, Dimitrije: INVENTAR JIRILSKIH RUKOPISA U JUGOSLAVIJI (XI-XVII v.), Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, 1982. godine

⁴⁹ **Epitrahilj** - deo ode`de pravoslavnih sve{tenika koji se nosi o vratu i koji ozna~ava Bo`iju blagodat i pravo koje sve{tenik ima na vr{ewe bogoslu`ewa.

⁵⁰ \uri}, Vojislav prirejliva~: KWIGA \URE DANI^IJA, Srpska kwi`evna zadruga, Beograd, 1976. godine

redakciju novozavetnog biblijskog teksta (Lukijanova redakcija).⁵¹ U odnosu na principe prevođenja koje smo ranije naveli, može se reći da je ovo četvoroevangelje prevedeno sa izvornog jezika na kojem je pisan Novi zavet, da je dobro poznavan jezik na koji se prevodi, ali da postoji sumnja u potpunu tačnost teksta prevoda u odnosu na izvorni tekst. Ipak, namera prevodioca i prepisivača nije bila da se bave tekstualnim kritikizmom Novoga zaveta. Verovatno da je to razlog zašto potpunoj tačnosti prevoda nije bila posvećivana veća pažnja, mada je svaki napor činjen da se sačuva Božija Reč onakva kakva jeste.

“Ruka koja piše truli i nestaje kao prah, a pisanje, ako su i gruba slova, ali Božija su, i zauvek ostaju.”⁵²

4.2.2. Savina knjiga

Savina knjiga je staroslovenski evanđelistar pisan ćirilicom na pergamentu, ali se veruje da je prepis sa glagoljice. Nastao je u XI veku, u severoistočnoj Bugarskoj a napisao-prepisao ju je pop Sava (“pop Sava psal”). Od ovoga dokumenta sačuvano je samo 129 listova iz srednjeg dela rukopisa. I ovaj dokument je pronađen u XIX veku i nalazi se u Rusiji, u arhivu Narodne biblioteke u Moskvi.

Međutim, vek mnogih rukopisnih knjiga i prevoda iz tog perioda je bio kratak.

“Misli se da su glagoljske i ćiriličke knjige iz centralnih jugoslovenskih oblasti koje su pisane u toku X, XI i XII veka nestale krajem razdoblja vizantijske reokupacije Balkana, poslednjih decenija XII veka u planskoj i oštroj akciji pogrčivanja - uništavanjem slovenske pismenosti.”⁵³

Iz tog perioda ostalo je sačuvano ukupno desetak staroslovenskih glagoljskih i ćiriličnih tekstova. Tek iz poslednjih godina XII veka sa područja srpskih zemalja sačuvani su neki rukopisi srpske redakcije, a među njima su najpoznatiji *Miroslavljevo jevanđelje* (verovatno nastalo 1185. godine) i *Vukanovo jevanđelje* (nastalo oko 1197-1199. godine).

4.2.3. Miroslavljevo jevanđelje

---

⁵¹ Iz ovoga perioda poznata je još Origenova redakcija evanđelja koja sadrži forme primerene zapadnoj crkvi (Zografsko evanđelje, na primer, koje je takorekavno na glagoljici).

⁵² Stari srpski zapis, pod brojem: 10027 u Stojanovi}. Q: STARI SRPSKI ZAPISI I NATPISI, VI, Kračevska srpska akademija, Beograd, 1926. godine

⁵³ Isto kao broj 26.

"Biblijski tekstovi odigrali su presudnu ulogu ne samo u evangelizaciji srpskoga naroda nego i u formiranju estetike, poetike i čitavog pogleda na umetnost kod Srba"⁵⁴

Najstarije delo domaće književnosti, spomenik crkvenoslovenske književnosti srpske recenzije, Miroslavljevo jevanđelje, imalo je burnu istoriju. Nastalo je negde u periodu od 1185-1190 godine, a pisano je za potrebe Miroslava, brata Nemanjinog, sina Zavidinog i župana (kneza) zahumskog od 1171-1197. godine. Tokom XIX veka ovo jevanđelje našlo se na Svetoj Gori. Ruski vladika Porfirije Uspenski je, boraveći u Hilandar, imao u rukama ovo jevanđelje i istrkao je 165. stranicu, pa je poneo sa sobom u Rusiju. Zbog ogromnog značaja koje je ovo otkriće imalo, ta jedna stranica je 1873. godine objavljena u knjizi, a 1874. godine prikazana je na Kijevskoj arheološkoj izložbi. Tada je stranicu video srpski ministar Stojan Novaković koji je zabeležio i snimio, a po povratku u Beograd objavio i nazvao rukopis: Miroslavljevo jevanđelje. Tako nastaje velika zainteresovanost za ovaj dokument-spomenik. Kralju Aleksandru Obrenoviću poklonili su, 1896. godine, dobro očuvani primerak-folijant svetogorski monasi. Već 1897. godine objavljeno je fototipsko izdanje u Beču, u tri stotine primeraka. Po ubistvu kralja Aleksandra 1903. godine Miroslavljevo jevanđelje nestaje. U Nišu je 1915. godine pronađeno ponovo, predato regentu Aleksandru koji ga je ostavio u kraljevskoj riznici. Sada se čuva u Narodnom muzeju u Beogradu, pod inventarskim brojem 1536. U Beogradu se nalazi 180 stranica, a istrgnuta stranica nalazi se u Javnoj publicnoj biblioteci u Sankt Petersburgu, u Rusiji.

Tekst je pisan na belom pergamentu (životinjskoj koži) u dva stupca. Najveći deo teksta ispisao je anonimni pisar koga su ranije nazivali Varsameleon, pošto je grčka reč na kraju teksta pogrešno protumačena i prevedena, a koja znači balzamovo ulje. Drugi pisar, za koga se pretpostavlja da je napisao sam poslednje tri stranice i da je uradio jedan deo minijatura zvao se Gligorije dijak⁵⁵ (pisar ili đakon). Gligorije je bio svetovno lice i pretpostavlja se da je bio profesionalni svetovni prepisivač duhovnih knjiga.

"Ja grešni Gligorije dijak, nedostojni nareći se dijak, ukrasih ovo jevanđelje zlatom knezu velikoslovnome Miroslavu, sinu Zavidinu. A mene, Gospode, ne zaboravi grešnoga, no sačuvaj me sebi..." - zapis Gligorija dijaka na poslednjoj stranici jevanđelja kneza Miroslava (pre 1190. godine)⁵⁶

Treba primetiti da je knjiga ispisana, a inicijali i ornamenti oslikani sa takvom sigurnošću, da se može pretpostaviti da su to radili po narubini, kao i da su pisali i oslikavali i druge knjige a ne samo evanđelja. Prepisivača je bilo više i veruje se da su svoja dela stvarali u Bijelom Polju, koji je bio utvrđeni grad kneza Miroslava, pri crkvi Sv. Petra (ima veoma neobičan šestougaoni osnov) koja se smatra jednom od najstarijih crkvi na našim prostorima uopšte. Pri crkvi je postojao skriptorijum u kome su se pisale razne povelje, pisma a verovatno i prepisivale knjige, po ugledu na ranije, već postojeće.

---

⁵⁴ Zbornik: ISTORIJA SRPSKOG NARODA, Srpska akademija nauka i umetnosti i dr., Beograd, 1981. godine

⁵⁵ Gruji}, M. Radoslav: PRAVOSLAVNA SRPSKA CRKVA, Izdava~ka kwi`arnica Gece Kona, Beograd, 1921. godine, fototipsko izdawe 1995. godine

⁵⁶ Pavi}, Milorad prire|iva~: STARI SRPSKI ZAPISI I NATPISI, Prosveta-Srpska kwi`evna zadruga, Beograd, 1986. godine

Naučnici i istraživači se slažu da je Miroslavljevo jevanđelje verovatno, umetnički najlepša knjiga srpske književnosti. U svakom slučaju, možemo samo da zamislimo kakvi su bili učitelji Gligorija dijaka i njegovih bezimernih saradnika (ili prethodnika), i kakva su bila njihova dela i prepisi.

Iako je ova knjiga najstariji ćirilični spomenik na srpskom jeziku zanimljivo je primetiti da upotrebljeno pismo sadrži već dominantne odlike srpskoga pisma, odnosno da je veoma razvijeno i zrelo. Razlikuje se od ruskog, bugarskog i makedonskog pisma toga vremena i odgovara razvoju srpskoga glasovnog sistema. Može se, stoga, pretpostaviti da su postojala i druga, ranija, evanđelja na srpskom jeziku ali da do danas nisu sačuvana, ili da još uvek nisu pronađena. Tako je Miroslavljevim jevanđeljem formirana i "rana srpskoslovenska ortografija" koja se u nauci o jeziku naziva "zetsko-humskom ortografijom".⁵⁷

"Kada je... prvi Srbin prepisivač starih sveštenih knjiga, jamačno u nekom manastiru radeći, uzeo pri prepisivanju popravljati jezik tih knjiga i unositi u njega osobine svoga maternjega jezika; to je momenat kada se srpska književnost rodila"⁵⁸

4.2.3.1. Puni Aprakos

Miroslavljevo jevanđelje je puno izborno evanđelje i predstavlja deo punog Aprakosa. Puni Aprakos je službenocrkveni izraz koji predstavlja novozavetni tekst raspoređen u "začela"⁵⁹ koja se čitaju na crkvenim bogoslužjenjima tokom čitave godine, u sve dane i praznike. Puni Aprakos se sastoji od sva četiri evanđelja (punog izbornog evanđelja - kao što je Miroslavljevo, i apostola - odnosno, Dela apostolskih i svih poslanica apostolskih, zaključno sa Poslanicom Jevrejima). Prvi krug čitanja traje od Vaskrsa do Pedesetnice, a drugi krug od Pedesetnice do Posta. Pretpostavlja se da je puni Aprakos nastao u Rusiji, početkom jedanaestog veka i da je došao u srpske krajeve krajem dvanaestog veka.

Puni Aprakos predstavlja drugu stepenicu u razvoju prevoda biblijskog novozavetnog teksta sa grčkog izvornika, jer mu prethodi tzv. Izborno jevanđelje odnosno Aprakos (izabran ali nepotpuni tekst sva četiri evanđelja, jer su čitanja samo od ponedeljka do petka). Međutim, ne postoje sačuvana Izborna jevanđelja starija od Miroslavljevog (najpoznatija Izborna jevanđelja na srpskom jeziku su nekadašnji spis Narodne biblioteke broj

---

⁵⁷ Zbornik: PET VEKOVA SRPSKOG [TAMPARSTVA 1494-1994, Srpska akademija nauka i umetnosti-Narodna biblioteka Srbije-Matica srpska, Beograd, 1994. godine

⁵⁸ Popovi}, Pavle: PREGLED SRPSKE KWI@EVNOSTI, Beograd, 1921. godine

⁵⁹ **Za~ela** - predstavqaju odlomke iz evan|eqa i apostola (Dela apostolska i poslanice apostolske). Prvoga dana po~iwe se sa ~itawem prvog odlomka iz Evan|eqa po Jovanu. Uporedo sa za~elima iz evan|eqa, istoga dana se ~itaju i za~ela iz apostola. Za ~itawa iz evan|eqa kori {}eno je Miroslavqevo jevan|eqe. Za~ela se ~itaju polako, sve~ano i uzvi {enim glasom. U najstarijim slovenskim jevan|elistarima (izbornim jevan|eqima) posebni (ekofonetski) znaci upu}uju kako treba ~itati tekst za~ela. Navedeno prema: \or|e Trifunovi}: AZBU^NIK SRPSKIH SREDWEVEKOVNIH KWI@EVNIH POJMOVA, Nolit, Beograd, 1990. godine

213, iz XIII veka - koji se sada nalazi u Dablinu, u Irskoj, spis Srpske akademije nauka i umetnosti broj 2, iz XIV veka i jedan rukopis iz zbirke Sevastjanova broj 1.447 - koji se sada nalazi u Državnoj biblioteci u Moskvi, iz XVI veka).

4.2.3.2. Raspored i sadržaj čitanja

Raspored i sadržaj čitanja po Miroslavljevom jevandelju je sledeći:

1. Čitanja u vreme Pashe:

Pasha	Jovan 1, 1-17
Prvi ponedeljak po Pashi	Jovan 1, 18-28
Prvi utorak po Pashi	Luka 24, 12-35
Prva sreda po Pashi	Jovan 1, 35-51
Prvi četvrtak po Pashi	Jovan 3, 1-15
Prvi petak po Pashi	Jovan 2, 12-22
Prva subota po Pashi	Jovan 3, 22-33
Druga nedelja po Pashi	Jovan 20, 19-31
Drugi ponedeljak po Pashi	Jovan 2, 1-11
Drugi utorak po Pashi	Jovan 3, 16-21
itd.	

2. Čitanja po Pedesetnici:

Prvi utorak po Pedesetnici	Matej 4, 25; 5,1-12
Prva sreda po Pedesetnici	Matej 5, 20-30
Prvi četvrtak po Pedesetnici	Matej 5, 31-41
itd.	

Miroslavljevo jevandelje predstavlja starosrpsku redakciju ćirilometodijevskog jevandelja.

"U sklopu toga od posebnog je značaja leksika, u kojoj se u mnogim pojedinostima nisu dosledno održavala rešenja prvobitnog prevoda, nego su tražena drukčija, usled čega je došlo do mnogobrojnih leksičkih razlika... Upoređenja su pokazala da samo Miroslavljevo jevandelje spada u konzervativniju grupu spomenika, u kojoj su srazmerno malo došle do izražaja leksičke inovacije."⁶⁰

Miroslavljevo jevandelje predstavlja veliko svedočanstvo o književnoj delatnosti srpskoga naroda u XII veku. Na osnovu njegovog izgleda i načina izrade, vidi se da su gradovi u Raškoj i Humu bili sedišta trgovine, upravljanja, ali i umetničkog i književnog rada. Može se zaključiti da su prepisivači - pisari bili u stanju da oslikaju tekst inicijalima i ornamentima.

⁶⁰ Rodić, Nikola - Jovanović, Gordana: MIROSLAVLJEVO JEVANĚLJE (kritičko izdavanje), Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, 1986. godine

Stare srpske knjige su bile lepe, okovane u srebru i zlatu, pisane krupnim čitkim kaligrafski ispisanim slovima, ukrašavane ornamentima, inicijalima i zastavicama, ponekad i minijaturama. Zato je razumljivo što su raznete po Evropi i što ih više ima sačuvanih u evropskim prestonicama nego u zemlji nastanka. Drugo evanđelje po vremenu nastanka, Vukanovo, nalazi se u Sankt Petersburgu. U Londonu u Britanskom muzeju nalazi se evanđelje iz 1355. godine sa portretom mitropolita Jakova, zatim u Sankt Petersburgu u Državnoj javnoj biblioteci nalazi se i četvorjevanđelje koje je, početkom XV veka, uradio slikar Radoslav. Psaltir Đurđa Brankovića, koji je najljepše i najbogatije opremljen minijaturama, danas se nalazi u Državnoj biblioteci u Minhenu, u Nemačkoj,⁶¹ itd.

Razvoj srpskoga jezika je umnogome bio uslovljen prevodenjem i citiranjem Svetoga pisma. Za prepise se koristilo najbolje što se imalo: zlato, kobalt, pergamentna hartija, prepisivači su bili majstori svoga zanata, a rukopis je potom okivan u srebro i zlato, neretko i u drago kamenje. Sam čin prepisivanja je trajao godinama, a na jednom tekstu je radilo više ljudi. Tako su se sticale rukopisne knjige koje su predstavljale pravo blago. Poznat je podatak da je porodica slabo poznatog i ne mnogo značajnog kralja Vladislava 1281. godine imala čak trideset rukopisnih knjiga. Među njima je bilo nekoliko evanđelja u teškim kožnim koricama, okovanih u srebro. Takve knjige su se nazivale tabule (tabulae). Na naslovnim stranicama su se nalazili mali reljefi i bile su ukrašene dragim kamenjem.⁶² Kada je ovaj kralj imao takva blaga možemo se zapitati kakve su biblioteke bile drugih srpskih kraljeva i careva? Kraljica Jelena Anžijska, udovica Uroša Prvog je čak organizovala prepisivanje na dvoru, a tako proizvedene knjige je kasnije poklanjala. Korice njenih knjiga su izrađivane u Kotoru, kod zlatara, i imale su Hristov lik u srebru i zlatu.

Evanđelja su već spolja, davala utisak svete knjige koja se čuvala i gledala sa poštovanjem. Na jednom evanđelju, koje je pripadalo županu Desi, sinu kralja Vladislava, u zlatu je bio urađen reljef raspeća. Despotica Jelena (ćerka ćesara Voihne, gospodara grčke oblasti Drama, koja se posle smrti svoga muža despota Uglješe Mrnjavčevića, zamonašila u dvadeset prvoj godini i postala čuvena monahinja Jefimija) je bila naručilac Psaltira, bez koga nijedna plemićka porodica nije bila. Pretpostavlja se da je despot Stefan Lazarević, i sam pisac, u vreme svog despotstva u ranom XV veku (od 1402. godine), posedovao biblioteku sa više desetina knjiga. U njoj su se nalazila jevanđelja ukrašena minijaturama, psaltiri okovani i ukrašeni, Lestvica Jovana Lestvičnika, Tumačenje jevanđelja od Teofilakta, Svetska hronika od Jovana Zonare, O budućim vremenima od Lava Mudrog, Tumačenje knjige o Jovu od Olimpijadora Aleksandrijskog, Šestodnev Jovana Zlatoustog itd. Despot je 1418. godine dao da se prepisu Jevanđelje i četiri starozavetne knjige o carevima. Na tome je radio učeni monah Dositej. Kasnije je Dositej prepisivao (i prevodio) Mojsijevo Petoknjžje. Knjigu Isusa Navina, Knjigu o Sudijama i ponovo Četiri knjige o carevima - otprilike celu prvu polovinu Staroga zaveta. Konstantin Filozof je u XV veku posebnu pažnju posvećivao tumačenju Pesme nad pesmama, koju je napisao Teodor Kriski, pa je zato preveo na srpski jezik. Ipak, i pored sve lepote i značaja kojeg je srpska prevodilačka i prepisivačka književnost imala u prva tri veka srednjeg veka, tužna je i jedna sudbina mnogih srpskih rukopisa.

O lepoti srednjevekovnih rukopisnih knjiga svedoči i sudbina tzv. "Pariskog četvoroevanđelja", koje je nastalo negde u vreme vladavine Kraljevića Marka. Danas se nalazi u Francuskoj, gde krasi Parisku nacionalnu biblioteku. Prepisivač ovog evanđelja zvao se Ravul (drugo njegovo poznato delo danas se nalazi u Istorijskom muzeju u Moskvi, treće je izgorelo u našoj Narodnoj biblioteci 6. aprila 1941. godine).

---

⁶¹ Kačanin, Milan: SRPSKA KWI@EVNOST U SREDWEM VEKU, Prosveta, Beograd, 1990. godine, fototipsko izdawe iz 1975. godine

⁶² prema K. Jireku: ISTORIJA SRBA, druga kwiga, Zmaj, Beograd, 1990. godine

U Francuskoj takođe, u Remsu, već se vekovima kao velika svetinja čuva jedan slovenski rukopis - jevanđelistar na pergamentu iz XIII-XIV veka, čiji je jedan deo napisan ćirilicom a drugi glagoljicom. Ovaj rukopis je prepis nekog još starijeg dokumenta koji je sadržavao elemente srpskoga jezika. Zanimljivost vezana za ovaj jevanđelistar je da se veruje da su se na njemu, prilikom krunisanja, zaklela dva francuska kralja, Luj XIII i Luj XIV. Zato je dobio naziv Sveti tekst (Texte du sacre).

U Srbiji, u srednjem veku, mnoštvo podignutih manastira imalo je naročit značaj i za procvat srpske književnosti i, svakako, umetnosti. Te vladarske zadužbine bile su mesta na kojima su monasi razvijali pisanu i prepisivačku tradiciju. Središta naše književnosti u tom dobu bila su u Mileševu, Peći, Dečanima, Lesnovu, Žiči, Studenici, Ravanici... Tako nam je ostao zapis iz prevoda Okajanog Dositeja iz 1416. godine, gde on objašnjava razloge zašto je prevodio Knjige o carevima i Knjige dnevnika: "Ova četiri carstva knjige prevedoh s grčkih knjiga na srpski blagočastivome i hristoljubivome i samodršcu Srblijima, gospodinu mojem despotu Stefanu (Lazareviću)... a prevede se ova knjiga u leto 6924 u dane bogočuvanoga... despota Stefana... pisa se ova knjiga u potkrilju gore Prozraka blizu hrama prečiste Bogorodice što je na Ljubostinji." Zanimljiv je i komentar inoka Isaije iz 1371. godine:

"Budući da se mnogi pre mnogo vremena i godina i po različnim mestima nadoše u slovenskom našem narodu da prevode božanstvene spise od mnogopremudrog i veštog, veoma skupog jelinskog jezika u naš jezik... Jer grčki jezik jedno od Boga od isprva vešt i prostran bi, a drugo i od različnih posle mnogog vremena ljubitelja mudrosti (filozofa) izukrašen bi. A naš slovenski jezik od Boga dobro bi stvoren, jer sve što stvori Bog je veoma dobro, no lišenjem ljubavi za učenjem slova (spisa) častoljubivih muževa veštine kao ona je ne udostoji se."⁶³

Međutim, prepisivači nisu bili samo monasi. Njih je bila oko trećina. Ostali su bili laici, dijaci i parohijski sveštenici - svetovnjaci. Teško je pronaći neki manastir u kome nije postojala prepisivačka ili prevodilačka delatnost. Manastir Manasija je za vreme despota Stefana Lazarevića postao središte čuvane resavske prepisivačke škole, gde su monasi prevodili i prepisivanjem umnožavali knjige unoseći u njih manje jezičke reforme koje je uveo Konstantin Filozof.⁶⁴ Ipak, tek od početka XIII veka, iz vremena posle osnivanja manastira Hilandara na Svetoj Gori i posle organizovanja rada na pismenosti u njemu, nastaje niz rukopisnih knjiga koje su sačuvane. U to doba dolazi i do književne aktivnosti sv. Save u Studenici od 1208-1215. godine. Kasnije se u Žiči formira važno mesto za razvoj pismenosti i književnosti. Ali, ni manastirska zaštita nije uvek mogla da sačuva rukopise. Studenički rukopisi su spaljeni u vreme ugušivanja Prvog srpskoga ustanka 1813. godine. Iz prevelikog straha od nevernika, jedan kaluđer je "spalio studeničke rukopise u isposnici više manastira i time naneo neprocenjivu štetu..."⁶⁵

---

⁶³ Oba navoda prema: STARI ZAPISI I NATPISI, priredio Milorad Pavić, Prosveta - Srpska kwi`evna zadruga, Beograd, 1986. godine

⁶⁴ prema Veselinoviću, Rajko L., dr: ISTORIJA SRPSKE PRAVOSLAVNE CRKVE SA NARODNOM ISTORIJOM, Sv. Arh. Sinod SPC, Beograd, 1966. godine

⁶⁵ Zbornik: STUDENICA, Kwi`evne novine, Beograd, 1968. godine

4.2.4. Psaltiri

"Psaltir je od svih biblijskih knjiga najviše uticao na stil srpskih, kao i ostalih slovenskih pisaca."⁶⁶

Knjige su bile omiljene a biblioteke nisu imali samo kraljevi i carevi i crkveni velikodostojnici, dvorovi i manastiri, već i manje poznati imućni plemići i bogati građani. Tako je vladar-sevastokrator ohridski Branko Mladenović, otac Vuka Brankovića, imao Psaltir sa tumčenjima, koji je za njega napisao Jovan Bogoslov 1346. godine u mestu Borč (rukopis je danas u Pragu).

Psaltir je knjiga koja sadrži sve psalme iz Svetoga pisma. Prvi psaltir na slovenske jezike preveli su Ćirilo i Metodije. Ovaj, najstariji poznati, srpski psaltir je sadržavao i tumačenja svakoga stiha ili polustiha. Po jeziku se zna da spada u noviju redakciju psaltira, što govori o mnogim drugim, ranijim.

Psaltir je bio najčitanija biblijska knjiga u Srbiji toga doba.

"Pripadajući međunarodnoj religiji i međunarodnom društvu, naši srednjovekovni ljudi su imali i međunarodnu lektiru. U toj lektiri, koja je bila pretežno religiozne, filozofske i moralističke sadržine, prvo mesto je zauzimalo veliko delo svetske književnosti Stari i Novi zavet, - psalme Davidove su mnogi znali napamet."⁶⁷

Sveti Sava je, čak, sa grčkog preveo jedan "Ustav za držanje psaltira", u kome objašnjava kako je video takav psaltir na grčkom i poželeo da ga prevede. Sava upućuje onoga koji hoće da "drži ovaj psaltir"⁶⁸ da se psaltira ne ostavlja kada ga uzme, i da sve psalme i molitve treba da pročita za jedan dan i noć.

4.2.5. Navođenje Svetoga pisma u drugim delima

Mnoge knjige koje su bile napisane ili prevedene u tom periodu, sadržavale su citate iz Svetoga pisma. Ovo navođenje je upotrebljavano u žitijima, poveljama, pohvalama i raznim drugim zapisima, što govori da su autori već imali prepise i verzije prevoda Svetoga pisma na srpskom jeziku, na raspolaganju. U rukopisima do XVII veka, u delima sv. Save, Stefana Prvovenčanog, Domentijana, Teodosija, Danila, episkopa Marka, Grigorija Camblaka, Konstantina Filozofa, popa Peje i Pajsija, ima 2.030 citata iz Svetoga pisma i dva navoda iz apokrifnih knjiga.

"...više od 1/3 (720) uzeto je iz Davidovih psalama. Posle psalama najviše su upotrebljavana jevanđelja (568, i to Matej 311, Jovan 130, Luka 99, Marko 29). Na treće mesto dolaze po broju upotrebe poslanice apostola Pavla (246, i to najviše

---

⁶⁶ Zbornik: ISTORIJA SRPSKOG NARODA, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, 1981. godine

⁶⁷ Kačanin, Milan: SRPSKA KWI@EVNOST U SREDWEM VEKU, Prosveta, Beograd, 1990. godine

⁶⁸ Zbornik: SVETI SAVA, Vrhunci civilizacije, Beograd, 1989. godine

Poslanica Rimljanima 48...). Tako samo Psalmi, Jevanđelja i Pavlove poslanice čine 3/4 svih citata u svim delima naše stare književnosti."⁶⁹

Kako su prepisi i popravke evanđelja uticali na srpski jezik, možemo da vidimo na primeru Vukanovog evanđelja.

4.2.6. Vukanovo jevanđelje

Pošto je Nemanja napustio vladarski presto, on je državu podelio tako što je srednjem sinu Stefanu Nemanji udelio više zvanje velikog župana a starijem Vukanu (Vlkanu) niže zvanje velikog kneza. Treći sin, Rastko, zamonašio se i uzeo ime Sava. Stefan i Vukan su se borili međusobno oko toga ko će da nasledi čitavu državu i u ratovanju koristili nastojanja rimokatoličke crkve da dominira srpskim prostorom. Rimokatolički uticaj je tada još uvek bilo veliki, naročito kada se zna da je Nemanja bio kršten po katoličkom obredu kao dete. Ponovo se krstio po pravoslavnom obredu kada je imao trideset godina.⁷⁰ Papa Inoćentije III (1198-1216) je bio Vukanov rođak preko žene. Tako Vukan 1199. godine u Baru održava oblasni rimokatolički crkveni sabor. Braća su ratovala za prevlast. Treći brat, monah Sava dolazi 1208. godine da izmiri braću nad očevim moštima. Sa druge strane, Stefan Nemanja želi da mu rimski papa udeli krunu. Pošto je oterao svoju prvu ženu vizantinsku princezu, Stefan Nemanja se ženi Venecijankom, iz duždevske porodice Dandolo, i pomoću tog braka i novog prijateljstva sa Venecijom, konačno dobija papску kraljevsku krunu, 1217. godine. Četiri godine kasnije, pošto je srpska crkva dobila autokefalnost, prvi arhiepiskop Sava I ga kruniše za srpskoga kralja.

Osim državničkih poslova, braća su se bavila i književnom delatnošću. Prema tekstovima i književnoj kulturi Stefana Prvovenčanog može da se zaključi da je veoma dobro poznao Sveto pismo, a naročito tekstove careva Davida i Solomona, mada je dobro poznao i evanđeliste.⁷¹

U razmatranju značaja koje je Sveto pismo imalo na srpsku književnost i umetnost, možemo da obratimo pažnju na tzv. minijaturno slikarstvo u srpskim knjigama. Najlepša zaglavljja sa motivom raja sačuvana su na poznatom srpskom evanđelju iz Britanskog muzeja, za koje se veruje da je nastalo 1354. godine. U njemu se nalaze nacrtane skoro sve pojedinosti koje Stefan Prvovenčani navodi u svojim tekstualnim opisima zemaljskog raja: drveće, ptice, lišće i cveće. Ove pojedinosti se pojavljuju na zaglavljima srpskoga "londonskog" evanđelja, na početku Evanđelja po Marku, zatim i na početku Luke. Istorija je zapamtila i ime umetnika, autora ovih minijatura: rasoder Kalist.⁷²

---

⁶⁹ Stanojević, St. i Glumac, D. dr: SVETO PISMO U NAŠIM STARIM SPOMENICIMA, Srpska krajevska akademija, Beograd, 1932. godine

⁷⁰ Majkov, Apolon Aleksandrovič: ISTORIJA SRPSKOG NARODA, prevod \ure Dani~i}, reprint prema izdavu iz 1876. godine, Novo delo, Beograd, 1990. godine

⁷¹ Radoji~i}, \. Sp.: TVORCI I DELA STARE SRPSKE KWI@EVNOSTI, Titograd, 1963. godine

⁷² Radoj~i}, Svetozar: UZORI I DELA STARIH SRPSKIH UMETNIKA, Srpska kwi`evna zadruga, Beograd, 1975. godine

Stefan je naručio da mu se izradi evanđelje, koje je prepisivao starac Simeon, tako da je poznato i kao "Simeonovo jevanđelje". Međutim, kako je u toj fazi borbe za presto pobjedio Vukan, a evanđelje se upravo dovršavalo, izgleda da je Vukan naredio da se preda njemu, pa je Simeon takvu posvetu napisao, pod kojim imenom je i danas poznato. "Evanđelje Vukana Nemanjića"⁷³ se danas nalazi u Javnoj biblioteci u Sankt Petersburgu. Ovo evanđelje je jedan od veoma značajnih srpskih spomenika.⁷⁴ Na njemu je najviše radio starac Simeon koji ga je i ukrasio, ali se mogu raspoznati rukopisi još četiri pisara. Prepisano je u gradu Rastu (Raškoj).

Vukanovo jevanđelje ima 189 stranica, a dve nedostaju. Zastavice i inicijalna slova imaju mnogo zajedničkog sa Savinom knjigom. Kroz tekst se vidi očigledan pokušaj da se jezik obnovi i modernizuje, ali se sa tim nije uspelo do kraja. Na osnovu izgleda slova i provjere prevoda u odnosu na grčki original, može se reći da se srpski jezik tada veoma brzo razvija, a uz jezik i pismo. Ima oko 1.500 mesta na kojima se Vukanovo jevanđelje razlikuje od starih (Marijinskog, Savine knjige, itd...), a preko 600 mesta na kojima se Vukanovo jevanđelje (jezički) ne slaže ni sa jednim drugim.

"...već u staroruskom Jurjevskom evanđelju iz početka XII stoljeća dolazi više od trideset riječi Vukanova evanđelja kojih nema ni u jednom staroslovenskom evanđelju."⁷⁵

Nove reči uzimane su iz narodnog jezika - živog jezika.

Vukanovo jevanđelje je modernijeg jezika od Mirosavljevog (koje spada pod humsku književnost), i već predstavlja tradiciju raške književnosti. Nauka će tek imati prilike da istraži ovo blago, i da utvrdi kako je Vukanovo jevanđelje uticalo na razvoj srpskoga jezika, kao i na ostale staroslovenske jezike.

4.2.7. Apokrifi⁷⁶

---

⁷³ \orovi}, V.: JU@NA SRBIJA U NA[OJ KULTURI, sveska 1, Biblioteka Narodnog univerziteta u Beogradu, 1921. godine

⁷⁴ ENCIKLOPEDIJA JUGOSLAVIJE, osmi tom, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1971. godine

⁷⁵ Vrana, Josip: VUKANOVO EVANĖQE, Nau~no delo, Beograd, 1967. godine

⁷⁶ **Apokrifi, apokrifne kwige** - tajne, skrivene kwige. Zvani~no zabrawene od hri {}anske crkve. Sve kanonske kwige su popisane na laodikijskom saboru 360. godine. Ostale kwige su spadale u spisak zabrawenih kwiga: "Index librorum prohibitorum". I pored svih spiskova, apokrifi su u srpskoj kwi`evnosti mnogo i dugo prepisivani, sve do 19. veka. Neki su i u crkvi ~itani; "Protojevan[eq Jakovqevo" (na dan Bogorodi~inog ro[e]wa), i "Nikodimovo jevan[eq" (na Veliku Subotu za Vaskrs). Navedeno prema: Trifunovi} \or[e: AZBU^NIK SRPSKIH SREDWOVEKOVNIH KWI@EVNIH POJMOVA, Nolit, Beograd, 1990. godine

Tokom X, XI i XII veka, na teritorijama pod srpskom vlašću, prevode se mnoge grčke knjige. Osim biblijskih tekstova i crkveno-službenih knjiga, dolazi do prevodenja romana i putopisa, kao i do prevoda apokrifnih knjiga. Publiku su veoma zanimali tekstovi koji su obrađivali teme kao što su Evina priča o raju: "Knjiga o Adamu", zatim razgovor o dušama od kojih jedne idu u raj, a druge u pakao, a koji se vodi između Avraama i arhandela Mihajla: "Knjiga o Avramu", zatim "Viđenje proroka Isaije" gde se opisuje buduće rođenje i stradanje Hristovo, zatim "Viđenje apostola Pavla", pa "Viđenje Bogorodičino", "Jakovljevo protojevanđelje", itd...

Zanimljivo je da su bogumili (babuni, patareni) imali uticaja na srpsku prevodilačku književnost. Jedan od najpoznatijih, prezbiter Vasilije - poznat još i kao pop Dragolj, ostavio je za sobom čitav zbornik apokrifnih knjiga.

Bogumili su se bunili protiv crkvene jerarhije i protiv nasilja, a u ime "evanđeoskog ravenstva" (jednakosti). Prema njihovoj nauci svi su ljudi braća, a među braćom ne može da bude sirotinje. Među njima vlada jednakost, bratstvo i sloboda. Muškarci i žene su bili ravnopravni. Krstili su se molitvom, postom i polaganjem na glavu Jovanovog evanđelja. Postoje dokumenti prema kojima su mnogi od njih znali čitavo evanđelje napamet. Ovu zemlju su smatrali za đavolsku, pa su zato oklevali da imaju decu, a verovali su da je pravi život tek na onom svetu. Bogumili su odbacivali Stari zavet (osim Psalama). Nisu prihvatili Mojsija i ostale proroke.

"Pored izučavanja kanonskih knjiga bogumili su izučavali i prevodili apokrifne crkvene knjige, koje su u X, XI i XII veku bile u najvećem poštovanju, pa ih i prevodili na ondašnji srpski književni jezik."⁷⁷

O nastanku i sudbini bogumila na našim prostorima mnogo je pisano, ali se još uvek malo zna. Međutim, vredi zabeležiti jedno viđenje dr Luja Bakotića (jugoslovenskog diplomate u Vatikanu, pisca i jednog od prevodilaca Svetoga pisma u XX veku) koji, u svojoj knjizi "Srbi u Dalmaciji" objavljenoj 1938. godine, kaže:

"Kao što je poznato u Bosni i Hercegovini predoše u muslimansku veru većinom raniji bogumili, koji nisu bili ništa drugo do pravoslavni protestanti, koji su iz pravoslavlja prešli bogumilstvu."⁷⁸

Kako se država Stefana Nemanje razračunavala sa bogumilima, oni su proganjani, ubijani, imanja su im oduzimana i poklanjana crkvi, a knjige su spaljivane. Tako su apokrifne knjige, uglavnom brzo, bile uništene. Izbegavši progone u Bugarskoj i Srbiji, bogumili su utočište našli u tadašnjoj Bosni u kojoj je vladar ban Kulin takođe bio bogumil. U Sinodiku pravoslavlja bogumili-babuni se proklinju:

"Zli jeretici, trikleti babuni, koji se lažno nazivaju hrišćanima, i koji se rugaju našoj pravoj veri, izostavljajući iz svetih knjiga reči i preokrećući na zloverje, i koji se

---

⁷⁷ Srećković, Slavkov Pantelija: ISTORIJA SRPSKOGA NARODA, knjiga prva, Beograd, 1884. godine

⁷⁸ Bakotić, Lujo dr: SRBI U DALMACIJI, Beograd, 1938. godine

otkidaju od svete i pravoslavne crkve, i koji se rugaju svetome i časnome krstu, i koji se rugaju svetim ikonama i ne klanjaju im se - da budu prokleti."⁷⁹

U našoj književnosti pojavljivale su se sledeće apokrifne knjige.⁸⁰

Apokaliptične knjige

1. Knjiga Enohova (II vek pre Hrista), kod nas mlađa verzija iz I veka sa hrišćanskim dodacima poznatija i kao "Slovenski Enoh";
2. Knjiga Varuhova (II vek), prevod sa grčkog;
3. Knjiga Avramova (iz I veka);

Legende - novele:

1. Legenda o Adamu (iz I veka), postojala je kraća i duža verzija;
2. Mučeništvo Jeremijino (jevrejska knjiga sa hrišćanskim dodacima);
3. Videnje Isajino (iz III veka pre Hrista, sa grčkog);

Novozavetni apokrifi:

1. Prvo (proto) jevanđelje Jakovljevo (iz II veka)
2. Jevanđelje mladenstva (o Isusovoj mladosti)
3. Jevanđelje Nikodimovo
4. Legenda o Avgaru (iz III veka)
5. Apokrifna dela
6. Videnje sv. Pavla
7. Videnje bogorodičino
8. Drugi dolazak Hristov, itd.

Sveti Sava je u Nomokanonu (Zakonopravilu, Krmčiji) naveo Atanasijev popis kanonskih knjiga i druge popise, kako bi sprečio upotrebu apokrifnih rukopisa. Krmčijom su položeni temelji crkveno-zakonske organizacije svojine, ličnih prava, uređenja života u manastirima i dr. u Srbiji.

"Sveti Sava je osnivač onih intimnih odnosa između pravoslavne crkve i Nemanjićke države, koji su se održali sve do kraja nacionalne samostalnosti, pa su produženi i posle ovoga u odanosti crkve nacionalnim idealima i u identifikovanju srpstva sa pravoslavljem, koje počinje tako još sa Savom."⁸¹

---

⁷⁹ navedeno prema: Petrovi}, Miodrag M.: POMEN BOGUMILA - BABUNA U ZAKONOPRAVILU SVETOGA SAVE I "CRKVA BOSANSKA", Beograd, 1995. godine

⁸⁰ Popovi}, Pavle: PREGLED SRPSKE KWI@EVNOSTI, Kwi`ara Gece Kona, Beograd, 1921. godine

⁸¹ Slijep~evi}, \oko dr: ISTORIJA SRPSKE PRAVOSLAVNE CRKVE, kwiga prva, BIGZ, Beograd, 1991. godine

"U biblijskoj i ranohrišćanskoj poetici produženoj u vizantijskoj i srpskoj srednjovekovnoj literaturi, osnovno i najveće čudo božanskog Otkrivenja jeste bezrezervna ljubav Božija javljena svetu i čoveku u Hristu, kao istinski novo otkrivenje, kao novi odnos i savez Boga i čoveka."⁸²

Polovinom XV veka Johanes Gutenberg je počeo da štampa knjige, a u svom Turskom kalendaru iz 1454. godine, u kojem govori o padu Carigrada u turske ruke 1453. godine, spomenuo je i Srbe. Kotoranin Andrija Paltašić je u Veneciji 1476. godine odštampao svoju prvu knjigu od ukupno 38. Knjige koje su se štampale u XV veku zovu se inkunabule. Krajem tog XV veka, 1493. godine, ćiriličnu štampariju otvara gospodar Crne Gore Đurađ Crnojević na Cetinju, a štampar se zvao Makarije. To je druga štamparija na ćirilici, po vremenu nastanka, ikada osnovana. Prva je otvorena u Poljskoj, u Krakovu samo dve godine ranije. Već 1495. godine na Cetinju se štampa Psaltir, a 1496. godine štamparija prestaje sa radom.

U periodu od 1494. godine do 1638. godine, odnosno u periodu od 143 godine, koliko je trajao prvi period štamparstva na srpskom jeziku, radilo je nekoliko štamparija: Cetinjska - Crnojevićka, Venecijanska vojvode Božidara Vukovića i njegovog sina Vićenca, Venecijanska Zagurovićeva, Rujanska, Goraždanska, Gračanička, Mileševska, Mrkšinačka, Skadarska. Posle ovog perioda i gašenja prvih štamparija, ponovo dolazi do pojave prepisivanja i rukopisne književnosti, koja će trajati sve do 1741. godine, kada je objavljena knjiga "Stematografija" Hristifora Žefarovića.

5.1. Štampanje Psaltira

U prvom periodu štamparstva pojavila se 41 knjiga, od kojih su četiri ponovljena izdanja. Od svih tih knjiga samo četiri su četvoroevangelja, zatim je urađeno desetak Psaltira, a ostalo su crkveno-službene knjige i molitvenici. Obzirom na popularnost i značaj koji je pridavan psaltirima u srednjem veku, nije neobično što je toliko puta štampan i preštampavan. Pogledajmo pregled štampanja Psaltira na srpskoslovenskom jeziku:

1. Cetinjski	1495. godine
(Sačuvani primerak nalazi se u Zavodu za zaštitu spomenika kulture Srbije, ima 348 listova)	
2. Božidara Vukovića	1520. godine u Veneciji

---

⁸² Jevti}, Atanasije: BO@ANSKO I ^UDESNO U SRPSKOJ RELIGIJSKOJ KWI@EVNOSTI (~lanak), Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, 1989. godine

(Ovaj Psaltir sa posledovanjem štampan je u dva dela. Sam Psaltir je urađen 1519. godine a dodatak - posledovanje - sledeće 1520. godine. Čuva se u Srpskoj akademiji nauka i umetnosti, nepotpun, nedostaju tri lista)

3. Goraždanski 1521. godine
(Izrađen u štampariji Božidara Goraždanina, ne postoji sačuvan čitav primerak, trebalo bi da ima 352 (?) strane)

4. Mileševski 1544. godine
(Nalazi se u zbirci Rad. M. Grujića, ima 350 stranica, nedostaju četiri)

5. Vićenca Vukovića 1546. godine u Veneciji
(drugo izdanje iz 1520. g.)
(Nalazi se u Muzeju primenjene umetnosti u Beogradu, sačuvan u potpunosti, ima 308 stranica)

6. Mileševski 1557. godine
(U naučnim krugovima postoji rasprava da li je ovaj Psaltir urađen na osnovu prethodnog Mileševskog Psaltira iz 1544. godine, ili na osnovu Cetinjskog iz 1494. godine. Nalazi se u zbirci Rad. M. Grujića, nedostaju listovi)

7. Vićenca Vukovića 1561. godine u Veneciji
(treće izdanje iz 1520. g.)
(Nalazi se u Univerzitetskoj biblioteci u Beogradu, ima 279 listova, od kojih je šest listova dodato u rukopisu, nekoliko listova je sasvim oštećeno)

8. Jerolima Zogurovića⁸³ 1569. godine u Veneciji
(Nalazi se u Srpskoj akademiji nauka i umetnosti, ima 252 stranice, nedostaje osam stranica)

9. Bartolomea Ginamia 1638. godine u Veneciji
(drugo izdanje iz 1569. g.)
(Nalazi se u zbirci Rad. M. Grujića, nepotpun)

10. Nepoznati Psaltir XVI vek (?)
(Sačuvan samo jedan list, u privatnoj zbirci u Beogradu)⁸⁴

Prema jednom dokumentu, Vićenco Vuković je prodavao štampane srpske psaltire. Pronađen je račun na 200 Psaltira i spis o još 200 neuvezanih Psaltira. Vićenco je imao trgovačke ortake Dubrovčane, koji su u XV i XVI veku veoma mnogo trgovali sa srpskim zemljama. Knjigama su trgovali u Dubrovniku, Beogradu, Vidinu i Nikopolju, i to na sanduke.

---

⁸³ U pogovoru svog Psaltira Kotoranin Jerolim Zagurovi} se zala`e da se Psaltir zove po srpski "Pev'c"

⁸⁴ Podaci o Psaltirima navedeni prema: Medakovi}, Dejan: GRAFIKA SRPSKIH [TAMPANIH KWIGA XV-XVII VEKA, Srpska akademija nauka, Beograd, 1958. godine

Za Bartolomea Ginamia postoji podatak da je u Veneciji imao stovarište štampanih knjiga, koje je kasnije prodavao.

Isto tako, u Dubrovniku je postojala štamparija u kojoj su već 1502. godine imali kalupe za ćiriliska slova, ali ta štamparija nije nikada proradila. Deset godina kasnije, dubrovački meštar Fran Ratković-Micalović je finansirao štampanje Molitvenika na narodnom jeziku i na ćirilici 1512. godine u Veneciji (u Mlecima) u štampariji Đorđa Ruskonija, za Srbe katoličke veroispovesti.

5.2. Štampanje četvoroevanđelja

5.2.1. Četvoroevanđelje Crnojevičko (izgubljeno)

Ovo četvoroevanđelje je izgubljeno. Pretpostavlja se da je štampano u crnojevičkoj štampariji na Cetinju 1494/5. godine. O njemu znamo samo na osnovu jednog spisa iz 1548. godine gde se navodi da je izvesni prezviter Vuk u Budanovcima u Sremu (blizu Beograda) prepisao četvoroevanđelje i o tome je sačinio zapis⁸⁵. U naučnim krugovima postoji nedoumica da li je ova knjiga ikada postojala, ali kako i ostala tri četvoroevanđelja štampana u istom periodu liče jedno na drugo, postoji mogućnost da se ona posredno ili neposredno oslanjaju na crnojevički tekst.

5.2.2. Rujansko četvoroevanđelje

Ovo četvoroevanđelje je najstarija štampana knjiga na teritoriji Srbije, i veruje se da potiče iz 1537. godine. Štampar je bio monah Teodosije. Iako se danas više ne zna tačno mesto ovoga manastira, pretpostavlja se da je Rujno bilo u blizini Užica, u oblasti koja se od 1980. godine nalazi pod veštačkim jezerom iz koga se Užice snabdeva vodom. Jedini poznati ceo primerak četvoroevanđelja sa 300 listova nalazi se u Narodnom muzeju u Pragu, u Šafarikovoj zbirci; drugi, manje oštećen, sa 296 listova čuva se u Sankt Petersburgu (ovaj primerak je, sa još jedanaest drugih knjiga, biblioteci prodao Vuk Karayić). Primerak koji se nalazio kod nas uništen je 6. aprila 1941. godine u Narodnoj biblioteci. Danas u zemlji imamo samo jedan odlomak od 92 stranice, koji se čuva u Srpskoj akademiji nauka i umetnosti.

Tragično je da u našoj zemlji ne postoji čak ni filmovana kopija u boji ove najstarije srpske štampane-otisnute knjige (postoji crno-bela), jer češke vlasti ne dozvoljavaju osvetljavanje svog primerka. Snimak u boji je važan jer je knjiga štampana u crnoj i crvenoj boji, a na dve stranice u tekstu pojavljuje se i zelena.

Vuk Karayić je 1857. godine, povodom ove knjige, napisao: "Za mene je, a i za sve Srbe u današnjoj kneževini Srbiji, najznatnije je ono Jevanđelije, što je štampano u Rujnu, u nahiji užičkoj"⁸⁶. Ipak ga to nije sprečilo da, kada je bio u finansijskoj krizi, jedan primerak te retke i dragocene knjige proda, uz mnoge druge rukopise koje je nudio i prodavao berlinskoj Dvorskoj biblioteci, bečkoj Biblioteci, petrogradskoj Carskoj publicnoj biblioteci, biblioteci u

---

⁸⁵ Zbornik: PET VEKOVA SRPSKOG [TAMPARSTVA 1494-1994, SANU-Matica srpska-Narodna biblioteka Srbije, Beograd, 1994. godine

⁸⁶ Navedeno prema: Mano-Zisi, Katarina: ISTORIJSKI OKVIRI [TAMPARIJE U MANASTIRU RUJNO 1536-1537 (~lanak), Zbornik: RUJANSKO ^ETVOROJEVAN\EQE, Rep. zavod za mejunarodnu nau~nu, prosvetnu, kulturnu i tehni~ku saradwu SR Srbije i Narodna biblioteka Srbije, Beograd, 1987. godine

Odesi, itd. Smatra se da je za rublje i talire, koje je dobio prodajom srbulja (starih srpskih rukopisa i knjiga) te, 1858. godine, Vuk kupovao zemlju u Tršiću. Tako je 7. marta spisak od petnaestak rukopisa i knjiga nudio u Petrogradu, a već 10. maja on nudi nekoliko knjiga i rukopisa u Berlinu. Nalcima su knjige bile skupe, ali na cenu su pristali Rusi...

Kada se 1987. godine navršilo 450 godina od štampanja Rujanskog četvorojevandolja, prvi put je široj javnosti kod nas ponudeno fototipsko izdanje, koje će služiti daljim proučavanjima ovog neprocenjivo dragocenog spomenika srpske književnosti, jezika i religioznosti.

"Trudio sam se o ovome ja grešni, ubogi umom, a bogati grehom, i Hristu sluga, monah Teodosije. O ovome molim se braćo vama, ili vi koji budete čitali, ili preštamovali, ispravljajte, a ne kunite, zaradi Boga i svoje duše, jer ovo nije pisao Duh sveti, ni anđeo, već čovek malouman i slabomoćan, i šta više sam. Slava svršitelju Bogu, Amin."⁸⁷

5.2.3. Beogradsko četvorojevandolje

Beogradska štamparija je 1522. godine objavila ovo Četvorojevandolje kao jedinu knjigu koja je iz te štamparije izašla, i koja predstavlja prvu knjigu štampanu u Beogradu. Priprema slova i kaligrafija bili su visokog kvaliteta. Vlasnik štamparije bio je knez Radiša Dmitrović, a posle njegove smrti berberin i trgovac Trojan Gundulić, iz poznate dubrovačke porodice Gundulić. U Gundulićevoj zaostavštini su pronađene i druge štampane knjige, pa se pretpostavlja da je rad na štampi i prodaja knjiga bila unosan posao⁸⁸. Štampar je bio jeromonah Mardarije iz Mrkšine crkve, koji je kasnije štampao i Mrkšinačko jevandolje.

Knjiga je velikog formata i ima 212 stranica. Nalazi se u posedu Univerzitetske biblioteke u Beogradu. Smatra se da je tekst evandolja koja su štampana nastao kao transkripcija tzv. Makarijevog bugarsko-slovenskog jevandolja iz 1512. godine. Ova knjiga tek čeka na svoje fototipsko izdanje, kako bi se time omogućila dalja izučavanja, a bez oštećivanja originala koji treba sačuvati.

5.2.4. Mrkšinačko četvorojevandolje

Ovo je poslednje Četvorojevandolje koje je štampano u prvom periodu, nastalo je 1562. godine i predstavlja ponovljeno izdanje Beogradskog. Na njemu je radio jeromonah Mardarije. Sadrži manje promene i popravke u obliku i izgledu slova i ilustracija.

Ne zna se mesto gde se nalazio Mrkšinački manastir-crkva, odnosno štamparija. Pretpostavlja se da je bila negde u predelu Kosjerića. Mardarije je iz Beograda preneo drvorezne ploče i slova i pokušao da im poboljša izgled daljim dubljenjem i obradom. Knjiga

---

⁸⁷ Deo zapisa monaha Teodosija u kolofonu (titli) Rujanskog četvorojevandolja, u savremenom prevodu.

⁸⁸ ^lanak: Kulturni život: [štamparija Trojana Gundulić]a, ISTORIJA BEOGRADA, prvi tom, Prosveta, Beograd, 1974. godine

ima 211 strana velikog formata. Čuva se u Narodnoj biblioteci Srbije i čeka na svoje fototipsko izdanje.

Prvi period štamparstva u Srbiji trajao je nepun vek i po. Štamparije u zemlji osnivane su pri manastirima, a štampari su bili monasi. Ni za jednog od njih se ne zna gde je izučio štamparski zanat. Rad je zavisio od manastirskih sredstava i nije bilo prave mogućnosti da zaživi preduzeće, kao što je to bilo moguće u Mlecima, koji su organizovali distribuciju i prodaju štampanih knjiga po Srbiji. U procesu štampanja korišćena su drvena slova, što predstavlja raniju fazu u razvoju štamparstva, dok su se u to vreme u zapadnoj Evropi već uveliko koristila izlivena olovna slova. Naši štampari su mukotrpno i dugotrajno radili, a bez prave podrške, i sa njihovim odustajanjem, odlaskom ili smrću, gasile su se i štamparije. Sve su radile relativno kratko, jedino su u Mileševskoj štampariji i u Mrkšinoj crkvi štampane po dve knjige.

Osim toga, u XV i XVI veku turski sultani su stalno uvodili nove poreze i namete, a tada napuštene crkve i manastiri su prodavani i od njih (od građevinskog materijala) podizane su yamije, bezistani i saraji. Tako postoji zapis da je Mehmed paša Sokolović, tada turski veliki vezir, naredio da se u Beogradu 1568. godine sruše tri srpske crkve i jedna sinagoga, koje su bile napuštene jer više nisu mogle da plaćaju namete.⁸⁹ Ovo nije u skladu sa uvreženim pozitivnim shvatanjem o poznatom turskom velikanu našega porekla, koji je svoga brata Makarija postavio za patrijarha srpske crkve u Peći. Tada, za razliku od crkava i manastira, Patrijaršiji nisu podizani porezi, a turska vlast je garantovala prihode patrijarha. Verovatno da, za uzvrat, Makarije nije hteo da se suprotstavlja turskoj vlasti oko pitanja rušenja mnogih srpskih crkava i manastira, što je bilo jako izraženo u čitavom tom periodu. Sa druge strane, opet, postoje mnogi zapisi koji govore o graditeljstvu i zidanju novih crkava i o formiranju novih parohija, u isto vreme. Očigledno je da je Makarije morao da vodi naročitu politiku, koja je pretpostavljala nemale ustupke, a kako bi uspeo da realizuje one projekte za koje je smatrao da su od veće važnosti po očuvanje crkve.

Pretpostavlja se da je, pod tim uslovima, prestala da postoji i Mrkšina crkva, manastir Rujno i drugi.

"I, avaj, oci i bratija, kako da vam ispričam tada na hrišćane ljutu skrb i bezakono nasilje i teške namete od bezakonih i trikletih Turaka i svetim i božestvenim crkvama satiranje i zapušćivanje, a još više u srpskoj zemlji velikim lavrama, što su hristijanska gospoda gradila, kako i na mnogim bezakonici načiniše svoje yamije i trikleta kapišta svoja besovska..."⁹⁰

Kako je od 1647. godine do kraja XVIII veka prestalo štampanje srbulja, Srbi su se služili ruskim crkvenim knjigama. Prema srpskim originalima, u Rusiji su 1693. godine

---

⁸⁹ \urjev, Branislav: ZA[TO PRESTAJE RAZVITAK SRPSKOG [TAMPARSTVA U DRUGOJ POLOVINI XVI STOLE]A, zbornik radova, Sarajevo, 1972. godine

⁹⁰ Zbornik; STARI SRPSKI ZAPISI I NATPISI, priredio M. Pavi}, Srpska kwi`evna zadruga, Beograd, 1986. godine

naštampane crkvene knjige, i potom rasturene po tadašnjim crkvama u Srbiji. Ove knjige su brzo istisle i sasvim zamenile stare knjige srpske redakcije...⁹¹

O tome je Vuk Stefanović Karaić zapisao sledeće:

"Pošto Turci sa svijem obladaju našijem zemljama i narodom, manastire poharaju... onda prestane štampanje knjiga u našijem krajevima. U tom Rusi navale štampati crkvene knjige po preinačenom slovenskom jeziku, koje narod naš, ne imajući svojijeh, stane kupovati i učiti se novome crkvenom jeziku." - Primeri srpsko-slovenskog jezika⁹²

---

⁹¹ Niketi}, Svet. J.: PREVODI NOVOGA ZAVETA NA SLOVENSKI I SRPSKI (~lanak), Glasnik srpske crkve, Beograd, 1894. godine

⁹² Navedeno prema: HRI[]ANSKI VESNIK, ~asopis duhovni, Beograd, 1888. godine

6.1. REFORMACIJA

Kako se talas Reformacije u XVI veku širio Evropom, pristigao je do Slovenije i Hrvatske. U Sloveniji je protestantski propovednik Primož Trubar organizovao rad na prevođenju Svetoga pisma na narodni jezik, a sličan proces događao se i u Hrvatskoj i Dalmaciji. Reformatori su želeli da svoj uticaj prošire i na područje gde je živeo srpski živalj - na Dalmaciju i zaleđe i na, od Turske okupirane, Bosnu i Srbiju.

Kada je 1561. godine u gradu Urahu kod Tibingena u Nemačkoj osnovana glagoljična i latinična štamparija, kako bi se štampale knjige na slovenačkom, hrvatskom (na glagoljici) i italijanskom jeziku, iste godine otvorena je i ćirilična štamparija. Tako je nastao zavod pod imenom: "Slovenačka, hrvatska i ćirilička štamparija". U štampariji se nalazila i knjigoveznica. Ovo se događalo na dvoru barona Ivana Ungnada, Hrvata koji je zbog reformatorskih stavova bio prognan u Nemačku. Glavni finansijeri rada štamparije bili su: boemijski kralj Maksimilijan, veliki vojvoda Kristofer od Virtemberga i mnogi drugi protestantski kneževi i slobodni gradovi u Nemačkoj.

Te, 1561. godine, izlivena su ćirilična slova i počelo se sa pripremama. Najvažnije je bilo pronaći učenog čoveka koji bi bio lektor štampanih knjiga na ćirilici.

Primož Trubar i njemu pridruženi bivši katolički sveštenik Stipan Konzul Istranin pregovore su, po preporuci, vodili sa izvesnim Srbinom Dimitrijem (Demeterosom) koji je bio dobar poznavalac ćirilice, a znao je i grčki, rumunski, italijanski i turski jezik. On je šest godina bio sekretar i "levit" carigradskog patrijarha i kasnije sekretar moldavskog vojvode Aleksandra. O njemu postoje podaci da je bio čestit i vrlo učen čovek i da je boravio u Virtembergu, u Nemačkoj, gde se priklonio Reformaciji.

"Taj Dimitrije je pripovedao kako u Turskoj ima dosta ćirilskih prevoda Svetoga pisma i da ga ne treba prevoditi. Nagovarali su ga da dođe u Nemačku i postane učitelj grčkog jezika, ali on od čitave ideje odustane i ode kod moldavskog despota, gde je bio u velikoj milosti."⁹³

U Urahu su od 1561. godine štampane ćirilične knjige jer je namera bila da se rasparčaju istočnim balkanskim narodima. Vođe protestantskog pokreta su mislili da će, pomoću ćiriličnih knjiga, da šire reformaciju i kod Srba. Kako nisu imali nijedan srpski prevod Svetoga pisma, oni su ćirilicom štampali hrvatske prevode, pa su takvu Bibliju nazivali "Ilirska"⁹⁴.

⁹³ Bu~ar, Frawo dr: POVIJEST HRVATSKE PROTESTANTSKE KWI@EVNOSTI ZA REFORMACIJE, Matica Hrvatska, Zagreb, 1910. godine

⁹⁴ Kilgour, R.: THE BIBLE THROUGHOUT THE WORLD, World Dominion Press, London, 1939

"Knjige, štampane glagoljicom, latinicom i ćirilicom, na narodnom i crkvenom jeziku, povezuju se u celinu upravo po tome što su izašle u roku od nekoliko godina iz te radionice u udaljenoj zemlji i što sadrže protestantske verske tekstove, od prevoda Biblije do polemičnih sastava."⁹⁵

Sa ovim ćiriličnim knjigama protestanti nisu imali nikakvog uspeha kod Srba⁹⁶, a protestantizam je relativno slabo zaživeo čak i u Hrvatskoj i Sloveniji.⁹⁷

Kako bi pripremili ćirilske knjige, Primož Trubar i Stipan Konzul Istranin, pozvali su Antuna Dalmatina Aleksandrovića, rodom iz Sinja, takode bivšeg katoličkog sveštenika. Po njihovim nacrtima slova je izlio slikar Jakob Salb u Nirnbergu.

Tragajući za pogodnim saradnicima Trubar je uspeo da u Urah dovede dva pravoslavna sveštenika - kaluđera: Matiju Popovića iz Srbije i uskoka Jovana Maleševca iz Bosne. Za Maleševca se veruje da je to čuveni "dijak Jovan Maleševac" koji je bio prepisivač knjiga u Trebinju od 1524. do 1546. godine, a da je zatim radio u Crnoj Gori i u manastiru u Pljevljima. Maleševac je imao razne ideje i predlagao je da se štampa knjiga za turskog sultana u kojoj bi se govorilo o "pravom evanđelju a protiv pape i Muhameda", zatim da se ćirilske knjige štampaju u Veneciji gde su već postojali svi neophodni uslovi za rad, i sl.

Maleševac i Popović su krenuli za Urah sa Trubarom iz Ljubljane. Sa sobom su nosili i "uskočke knjige", za koje je bio odvojen poseban tegleći magarac, što govori o količini nošenih srpskih knjiga. Uredno vođeni troškovnici pokazuju da su ova dva sveštenika u Urahu ostala nešto manje od pet meseci, i da su stalno tražili da jedu ribu, a ne meso (što je u bilo skladu sa monaškim običajima) itd. Na kraju su pred Trubarom i ostalima svečano posvedočili i potpisali da su prevodi Novoga zaveta i Katehizisa dobri i razgovetni, kao i da su štampana slova dobra.

U svadi koja je izbila između Trubara i Stipana Istranina oko rada u Urahu, kasnije se govorilo i o radu srpskih sveštenika. Tako je Trubar u jednom pismu baronu Ungnadu napisao: "...da su dobro poslužili svojim knjigama i jezikom..."⁹⁸

Međutim, po povratku sveštenika u Bosnu, javljeno je da je Matija Popović poginuo, a da o drugom nema ni traga.

"Tako se izjalovila nada hrvatskih i kranjskih reformatora, koji su se mnogome nadali od Uskoka, poglavito pak, da će oni obratiti svoje zemljake, pače i čitavu Bosnu i Tursku na reformaciju prihativši Virtemberški "crkveni red"."⁹⁹

---

⁹⁵ Ivi}, Pavle: SRPSKI NAROD I WEGOV JEZIK, Srpska kwi`evna zadruga, Beograd, 1971. godine

⁹⁶ Zbornik: RUKOPISNE I [TAMPANE KWIGE, Muzej primewene umetnosti, Beograd, 1952. godine

⁹⁷ THE CAMBRIDGE HISTORY OF THE BIBLE, University Press, Cambridge, 1963

⁹⁸ Medakovi}, Dejan: GRAFIKA SRPSKIH [TAMPANIH KWIGA XV-XVII VEKA, Srpska akademija nauka, Beograd, 1958. godine

⁹⁹ Kao pod brojem 96.

Tokom tri godine postojanja ove protestantske ćirilčne štamparije, urađeno je osam projekata. Od Svetoga pisma štampan je samo Novi zavet, i to u dva dela, u prevodu Antuna Dalmatinca i Stipana Istranina:

1561. godine

1. Pokusni list (Urah)	300 komada
2. Bukvar - Table za dicu (Tibingen)	2000 -"-
3. Katekizam (Tibingen)	2000 -"-

1562. godine

4. Edni kratki razumni nauci (Tibingen)	1000 kom.
5. Artikuli - Prava stara krstianska vera	1000 -"-

1563. godine

6. Prvi del novoga teštamenta - <i>prvo izdanje</i> (Četiri evangelisti i Dijanje apostolsko)	2000 kom.
7. Drugi del novoga teštamenta (apostolske Epistole po Ordinu)	1000 -"-
8. Prvi del novoga teštamenta - <i>drugo izdanje</i> (sa malim izmenama)	1000 -"-
9. Postila	500 -"-

Kako sami prevodioci kažu u uvodu, prevod je uglavnom sledio raniju verziju na latinskom Erazma Roterdamskog, kao i Luterovu nemačku verziju Biblije, uz konsultacije sa prevodima na druge jezike. A. Leskien¹⁰⁰ smatra da su puno koristili već postojeće Lekcionare na narodnom jeziku, za one delove Novoga zaveta koji su u njima bili prevedeni.

Pretpostavlja se da su namerno mešali dijalekte jer u knjigama postoje uporedno štampani sinonimi - verovatno u nastojanju da knjige imaju primenu u što širem području. Kod ćirilskih tekstova primetan je snažan uticaj crkveno-slovenskog jezika. Kako postoje dva različita poveza Prveg dela... smatra se da je tiraž bio veći od navedenih hiljadu komada. Jedan povez ima samo obiman tekstualni naslov na ćirilici, a na drugom se, uz tekst, nalaze portreti Trubera, Dalmatina i Konzula, što je za ondašnje vreme bilo veoma moderno. Drugi del... je u Otkrivenju imao ilustracije koje su štampane od drvenih izrezbarenih ploča. "Dva od ćirilicom štampanih izdanja nose u naslovu oznake da su na srpskom jeziku, ali njihove jezičke osobine to ne potvrđuju."¹⁰¹

Kontrareformacija, koja je ubrzo usledila, osim istrebljivanja i progonjenja protestanata imala je za cilj da uništi sve njihove knjige, i to spaljivanjem. Pretpostavlja se da

---

¹⁰⁰ HISTORICAL CATALOGUE OF THE PRINTED EDITIONS OF HOLY SCRIPTURE, in the Library of the British and Foreign Bible Society, Kraus Reprint Corporation, New York, 1963

¹⁰¹ Kao pod brojem 95.

zato ove knjige nisu nikada ni došle do Srba. Od 10.800 ćirilčnih knjiga iz Uraha, do danas je sačuvano manje od četrdeset primeraka, od kojih nije nijedan primerak Drugoga dela novoga teštamenta. Jedan lepo očuvani primerak Prvog dela novog teštamenta danas se čuva u Biblioteci eparhije budimske u Sent Andreji u Mađarskoj.

Godine 1564. umro je baron Ungnad i štamparija je prestala sa radom. Na predlog cara Ferdinanda II, štampariju iz Uraha 1566. godine je preuzela katolička Propaganda (Kongregacija za širenje vere) i prenela je u Rim.¹⁰²

Pojedini autori smatraju da su dva srpska sveštenika (koji su bili u Urahu) predstavljali tzv. "izdajnike" - jer su pomagali izdavanje Svetoga pisma za Srbe, a van krila srpske crkve, dok drugi veruju da su njihovi motivi bili čisto finansijske prirode. Zanimljiv je stav koji je zauzeo protojerej SPC u Zagrebu Jovan Nikolić, u tekstu koji je 1991. godine objavio katolički časopis "Bogoslovska smotra":

"No kao početak interkonfesionalne saradnje oko izdanja Svetoga pisma treba istaknuti da je više pravoslavnih sveštenika iz Bosne bilo angažovano u NJemačkoj, u protestantskim štamparijama na prijevodu i pripremama izdanja Biblije za potrebe Južnih Slovena."¹⁰³

6.2. UVOZ RUSKIH BIBLIJA

Turska osvajanja i uništenja manastira i manastirskih štamparija, dovela su do potpunog prestanka štampanja u Srbiji. U preostalim manastirima i crkvama dolazi do obnavljanja prepisivačkog rada u XVI i XVII veku. Tom delatnošću najviše se bave: Lesnovo, Gomionica u zapadnoj Bosni, Orahovica u Slavoniji, Krušedol u Sremu, u Belajcima kod Dečana, Peć, Gračanica, Studenica, Dobrun, Mileševa i drugi. Rad na prepisivanju je zadovoljavao potrebe samih manastira i okoline, ali je bilo i većih prepisivačkih centara, koji su radili po naryubini (Hilandar, Kareja itd.). Osnivaju se novi centri, a jedan od najvažnijih za kasniju istoriju i prenos kulturnog nasleđa u Sent Andreju, bio je manastir Rača na Drini.

"...gde će se u drugoj polovini XVII veka razviti toliko značajno pisarsko i književno središte da se s pravom može govoriti o "račanskoj školi"; ova će odigrati važnu ulogu u razvoju i preobražavanju srpske književnosti u osamnaestom veku daleko na severu, u Sentandreji."¹⁰⁴

Neguje se stara književnost i prepisuju liturgijske knjige. U ovom razdoblju dolazi do bliskog povezivanja pravoslavnih zemalja, tako da se povežujemo sa Rusijom i Bugarskom.

---

¹⁰² \or|i}, Petar: ISTORIJA SRPSKE JIRILICE, Zavod za izdavawe udžbenika, Beograd, 1971. godine

¹⁰³ Nikoli}, Jovan protojerej: BIBLIJA U PRAVOSLAVNOJ CRKVI (~lanak), Bogoslovska smotra, Ephemerides Theologicae Zagrebiens, br. 1-4, Zagreb, 1991. godine

¹⁰⁴ Bogdanovi}, Dimitrije: ISTORIJA STARE SRPSKE KWI@EVNOSTI, Srpska kwi`evna zadruga, kwiga 487, Beograd, 1980. godine

Težnja da se ojača pozicija srpske crkve kao i da se ona poveže sa jednom jakom pravoslavnom carevinom, dovodi do političkih poteza. Verovatno da je i teška materijalna situacija prisilila mnoge manastire da se za pomoć okrenu ruskim carevima i crkvi, tražeći zaštitu.

Tako monasi koji stalno putuju u Moskvu i Kijev, sa sobom natrag donose sve više ruskih štampanih knjiga. Ovaj trend se naročito razvija posle revizije prevoda Svetoga pisma na ruskom jeziku koji je učinio ruski patrijarh Nikon, čime je kvalitet i tačnost prevoda dovedena na visoki nivo.

"Prve knjige u Rusiji štampane su za vreme cara Ivana Groznog od 1551-1556. godine. Štamparija je osnovana u Moskvi i tu je štampan ceo Novi zavet 1564. godine, prvo evanđelje a zatim i apostol... Slovenska Biblija popravljena prema grčkom tekstu štampana je 1751. godine. Novo, još jednom popravljeno izdanje Biblije izašlo je 1756. godine. Tekst ovog izdanja poslužio je kao podloga za sva kasnija izdanja slovenske Biblije... Prema moskovskom izdanju iz 1778. godine izdao je Bibliju na slovenskom jeziku mitropolit karlovački Stefan Stratimirović u Budimu 1804. godine u pet knjiga."¹⁰⁵

Dolazi do prepisivanja i posrbljivanja ruskih rukopisa i knjiga, njihovog umnožavanja i rasparčavanja po crkvama i manastirima u Srbiji.

Problem sa nedostatkom knjiga na srpskom jeziku naročito se osećao u severnim zemljama koje su naseljavali Srbi. Austrijska vlast nije dozvoljavala otvaranje srpske štamparije, pravilno smatrajući da će lakše pounijatiti narod koji nema svojih knjiga, biblioteka, uybenika i dr. Ali, ova situacija je samo povećavala broj ruskih knjiga, a pojavili su se i ruski učitelji.

"U početku XVIII veka nije se mnogo znalo o ovome i Srbi su, primajući jezik ruskih crkvenih knjiga, verovali da je to originalni staroslovenski... Taj je jezik prodirao utoliko lakše što se asociroao i sa ruskim knjigama, i sa majčicom Rusijom uopšte... a podržavao ga je i autoritet visoke crkvene vlasti. Sva obredna crkvena izdanja od toga vremena do danas biće na ruskoslovenskom."¹⁰⁶

Tako je došlo do mnogih teškoća, naročito u gradovima i školskim centrima. Među intelektualcima se stvara veštački jezički sloj, koji je trebalo da bude iznad "prostačkog" govora naroda, a opet da ne bude ruski-crkvenoslovenski jezik. Polako se, naročito u Vojvodini, formira građansko društvo koje se, umesto samo da čežljivo gleda na Rusiju, obraća austrijskim vladarima i traži svoju prosvetu i ograničavanje moći katoličke crkve. U jednom izveštaju iz 1782. godine Teodor Janković Mirijeovski, glavni inspektor srpskih škola u Austriji govori o postojanju tri jezika: crkvenog, građanskog i narodnog. On je na primeru biblijskog stiha Matej 5, 11 pokušao da prikaže stanje stvari:

---

¹⁰⁵ ^arni}, Emilijan dr: UVOD U SVETO PISMO NOVOGA ZAVETA, Sveti arh. sinod SPC, Beograd, 1973. godine

¹⁰⁶ Ivi}, Pavle: SRPSKI NAROD I WEGOV JEZIK, Srpska kwi`evna zadruga, kwiga 429, Beograd, 1971. godine

crkveni: Blaženi jeste, jedga ponosjat Vam i izženut i rekut vsjak zol glagol na vi radi. lžušte mene

građanski: Blaženi jeste kogda vas goniti i na vas mene radi ložno govorigi budu. hulu i vsjako zlo

narodni: Blaženi ste vi, koje budu mene radi gonili i na vas hulu i svako zlo lažno govorigi.

Pogledajmo kako izgleda Vukov prevod istoga stiha:

Vuk: Blago vama ako vas uzasramote i usprogone i reku na vas svakojake rdave mene radi. riječi lažuci,

Vreme da se pristupi reformi jezika i pravopisa je polako dolazilo. Dositej Obradović je, krajem XVIII veka, izjavio kako je potrebno da se knjige štampaju na jeziku kojim govori narod. Vukovo vreme se približavalo, a njegova pojava dvadesetak godina kasnije i veliki uspeh njegove jezičke reforme dovešće nas do prvog štampanog Svetoga pisma na srpskom narodnom jeziku.

Gavril Stefanović Venclović (od oca Stefana, otud Stefanović, a na grčkom Stefan znači venac, pa otud Venclović) je bio sveštenik, iluminator, ikonopisac, prevodilac i pesnik koji je živeo u XVIII veku (1680 - 1749.)¹⁰⁷. Dr Pavle Ivić za njega kaže da je bio: "propovednik đurski, komoranski i darovit i neumoran pisac... bogoslov, besednik i pesnik". Rođen je u Sremu i već je 1690. godine iz Srema prešao u Sent Andreju, gde je pohadao ikonopisačku i književnu školu kaluđera Kiprijana Račanina (po manastiru Rači). Manastir Rača, kraj Drine, bio je skoro jedini preostali rasadnik srpske pismenosti. Kada su i njega Turci spalili 1688. godine, Kiprijan sa velikim brojem rukopisa prelazi u Ugarsku. Kada je Gavril 1717. godine završio školu, živeo je kao putujući crkveni besednik (što je u ono doba bilo jedno od zanimanja) po srpskim naseljima u gornjem Podunavlju, u gradovima Sent Andreji, Đuru, Komoranu i Ostrogonu (u današnjoj Mađarskoj).

Za Gavrila Stefanovića Venclovića se slabo zna. Još manje se zna da je on u srpsku azbuku uveo slova *ć*, *đ* i *y*, i radio na popravci pravopisa dobrih stotinu godina pre Vuka, pa je tako bio preteča i Dositeja Obradovića i Vuka Karayića. Skoro da se ne zna da je Gavril za sobom ostavio 20 hiljada stranica rukopisa od kojih je 7 hiljada na slaveno-serbskom, a 9 hiljada na narodnom srpskom jeziku. Kako su najveći deo njegove pastve činili graničari - šajkaši i njihove porodice, počeo je da zapisuje svoje propovedi onako kako ih je i govorio¹⁰⁸. Tako su nastale zbirke njegovih propovedi "Mač duhovni" od kojih su sačuvane dve, od ukupno tri knjige.

Gavril Stefanović Venclović je veoma zanimljiva ličnost. On je, u svojim propovedima, preračunavao rimski novac o kom se govori u Svetom pismu u novac njegovog vremena, objašnjavao je kako su izgledale posude koje su se koristile u Palestini, davao je analizu korena reči, objašnjavao je jevrejsko računanje vremena u jednom danu, jevrejske dužinske mere i drugo. U Venclovićevim propovedima jezik je veoma blizak narodnom, on uvodi i turcizme i razne druge tuđice.

"Da bi im učinio razumljivijim i bližim stare teološke i druge tekstove, posrblijavao ih je ponekad, tako da je jezik prostih ljudi često bio jezik šajkaških paora pun turskih reči i anahronizama; sv. Petar je tako Judu hteo "hanyarem" da "pronuzi", ili je potezao "kurdelu"; tako je Juda "kalauzio" poteri koja traži Hrista, Hristos je nosio opanke..."¹⁰⁹

¹⁰⁷ ENCIKLOPEDIJA JUGOSLAVIJE, Jugoslovenski leksikografski zavod, Zagreb

¹⁰⁸ Iz tog perioda poznat je i arhimandrit Jovan Raji}, koji je tako|e zapisivao svoje besede i propovedi, jer je smatrao da moraju da budu zapisane na narodnom jeziku da bi mogle da imaju celovit uticaj na slu{aoce. Raji} je napisao "Istoriju raznih slovenskih narodov", i ispevao spev "Boj zmaja i orlovi". Po zahtevu austrijskih vlasti svoj Katihisis za osnovne {kole na srpskom, {tampao je na narodnom jeziku. Wegovo delo nije dovoqno prou~eno.

¹⁰⁹ Stefanovi}, Venclovi}, Gavril: CRNI BIVO U SRCU, Prosveta, Beograd, 1966. godine

Značaj Venclovićev ogleđa se i u mnogim pitanjima koja on razmatra u svojim nedeljnim propovedima, a koja su bila neprimerena njegovom vremenu:

1. Kritički odnos prema kaluderima;
2. Nepotrebnost praznih crkava;
3. Važnije je pomoći nego prazno bogomoljstvo;
4. Lične vrednosti čoveka iznad su naslednih privilegija plemstva;
5. Trezven stav u odnosu na položaj žene u društvu;
6. Tragične posledice narodnog primitivizma i neznanja;
7. Značaj prosvetavanja - i za spasavanje duša, ali i racionalan odnos prema stvarnim životnim potrebama;
8. Propovedi sa pohvalama radu; kao i
9. Napadanje sujeverja, vraćanja i održavanja ružnih pogrebnih običaja (daća).

Za svoj rad on je 1732. godine napisao da je "pisao srbsko prostim jezikom na službu seljakom nekniževnom...", što je, zapravo, parafraza apostola Pavla. Venclović je verovao da se širućem jezuitizmu toga doba može suprotstaviti samo prosvetavanjem naroda.

"To je pitanje dobilo značaj zbog širenja ruskih štampanih izdanja, a i zbog popularizacije jevandelske nauke s predikaonice, u okviru borbe pravoslavnih Srba protiv unijaćenja i poturanja unijatskih knjiga štampanih na rusko-slovenskom."¹¹⁰

U njegovim propovedima postoji nekoliko ciklusa, od kojih su najzanimljiviji oni u kojima su propovedi zapravo slobodno prepričani događaji iz Svetoga pisma. Tako postoje propovedi: Priča o Davidovom grehu; David i Saul; Priča o prekrasnom Josifu; Šarena riza Aharova; Milosrdni Samarjanin; Šetači po moru; Kladenac Jakovljevi (u kojem on čini spoj Staroga i Novoga zaveta); Besovi Hristu govore; Priča o Sejaču; Danil; Vojska vazdušna; Mojseov (Mojsijev) štap; Mana s neba, Zmija od tuča; Jonatanov med; Avesalom dugokosi, Gedeonove testije; Kći Irodijadina itd.

Veoma je važno reći da je Venclović, za potrebe svojih propovedi, prevodio Sveto pismo na narodni jezik. Tako je nastao obimniji deo njegove zaostavštine, koji se datira u period od 1732. do 1746. godine. Očigledno je da Venclovićev stil i jezik u propovedima ima svoje poreklo i da je to, u pravom smislu reči, biblijski stil.

Više od sto godina pre Vuka Karayića i Đure Daničića, Venclović je prevodio - parafrazirao, odnosno na narodni jezik prevodio i prepričavao biblijske tekstove, i koristio ih kao potku za svoje propovedi.

"U Venclovićevom obimnom delu nalazi se, u stvari jedan slobodan, ali vanredno pesnički i uspeo prevod gotovo cele Biblije, i kada bi se ti odlomci rasuti u vidu citata i parafraza skupili i sistematizovali, mi bismo shvatili da smo imali jedan klasičan prevod Svetog pisma stotinu i više godina pre pojave Vukovog i Daničićevog, a na istom umetničkom nivou. I to na jeziku tačnom i gotovo isto tako čistom kao što je bio jezik dvojice naših klasičnih prevodilaca Biblije..."¹¹¹

---

¹¹⁰ Raki}, Radimir profesor: PREVODI SVETOG PISMA KOD NAS (~lanak), Pravoslavqe, godina XXI, broj 491, 1987. godine

¹¹¹ Iz predgovora M. Pavi}a kwizi: CRNI BIVO U SRCU

Pogledajmo naporedo dva stiha iz Isaije 5, 1.2 u prevodu Venclovića i Daničića:

Venclović (oko 1740. godine):

"Vinograd obljubljenomu bi posađen na brdu, na lepome videlu mestu. Vrlo ga - veli Gospod - s plotom i s koljem ogradih. Dobru po izboru lozu u njemu posadih..."

Daničić (oko 1860. godine):

"Dragi moj ima vinograd na rodnu brdašcu. I ogradi ga i otrijebi iz njega kamenje. I nasadi ga plemenitom lozom..."

ili, iz Novoga zaveta, Druga Petrova 2, 9.10:

Venclović (oko 1740. g.)

"Zna, reče, Gospod blagočastive ot napasti oslobodivati, a nepravednike po sudnjomu dnu u muki večnoj čuvati, a najotviše one kojino se sve za tim daju, i skrnave se u telesnoj želji bludno..."

Karayić (oko 1840. g.)

"Zna Gospod pobožne izbavljati od napasti, a nepravednike mučeći čuvati za dan sudni; a osobito one koji idu za tjelesnijem željama nečistote..."

Kako kaže prof. Vladimir Mošin u svojoj studiji o Vukovom prevodu Novoga zaveta, poređenje Venclovićevog i Vukovog prevoda u većini slučajeva pokazuje tačnost smisla u sličnim rečenicama uz više-manje različit red reči. "Pored sve neustaljenosti u pravopisu, nesigurnosti u oblicima i šarenila u rečniku, zadivljuje Venclovićeva smelost i sloboda u odnosu na primenu kasnijeg Vukovog načela - ne prevoditi reči nego smisao."¹¹²

Venclović je autor i prve srpske drame, odnosno drame na srpskom jeziku. To je sakralna, blagoveštanska drama o razgovoru arhangela Gavrila i devojke Marije: "Udvorenje arhangela Gavrila devojci Mariji", nastala 1743. godine.

Sav Gavrilov individualni rad kao i delovanje drugih sveštenika (Rajić) na kraju XVIII veka, govore kako je već tada uveliko bila sazrela potreba za prevodom Svetoga pisma na srpski narodni jezik. Bilo je i drugih pokušaja u tom pravcu. Godine 1794, u srpskim novinama štampanim u Beču "Slavjanoserpskim Vjedomostima" - Sreten (Stefan ?) Novaković, izdavač Dositejevih i Rajičevih knjiga objavio je da se radi na srpskom prevodu Svetoga pisma i da će ga štampati do kraja godine. Taj prevod se nikada nije pojavio, a pretpostavlja se da je motiv zašto je hteo da ga objavi, bila borba protiv unijačenja Srba. Prevođenje Svetoga pisma na srpski jezik imalo je za Srbe u tadašnjoj Austriji isti značaj kao što je imalo protestantsko prevođenje Biblije na narodni jezik. Verovatno da je to jedan od osnovnih razloga zašto su austrijske vlasti ideju sprečavale, pa je Novaković, već 1796. godine, bio prinuđen da svoju štampariju proda univerzitetu u Pešti.

"Obe ove činjenice - popularizacija Svetoga pisma u propovedima Gavrila Venclovića, vatrenog borca protiv Unije, i Novakovićeva namera da izda prevod

---

¹¹² Mošin, Vladimir dr: VUKOV NOVI ZAVJET, Prosveta, Beograd, 1974. godine

Biblije - upućuju na poseban značaj tog pitanja u okviru borbe srpskog naroda protiv uniženja."¹¹³

---

¹¹³ Isto.

**GODINA 1816.:
PRVI POKUŠAJI**

Krajem 1816. godine Lukijan Mušicki je javio Vuku Karayiću da je preveo prvo poglavlje Evandelja po Mateju i da mu ide dobro. Vukov odgovor je bio da počne sa ozbiljnijim poglavljima, pa će onda tek videti kako je to, zapravo, težak zadatak.

Mušicki je bio arhimandrit manastira Šišatovac na Fruškoj gori, sa kojim se Vuk upoznao sakupljajući narodne pesme po Sremu. Postali su prijatelji i Mušicki je savetima i idejama učestvovao u izradi novog srpskog pravopisa i ortografije slova.

"K' onom prevodu ja mislim da je nužan sveštenik i koji original razume, da iz potoka ne crpi. Svetinja se gnuša prosti ruku, t.j. po mnjeniju naši Srbalja. Ja nisam rad vama preoteti. Iskreno govorim: pravio ja ili ko drugi - morao bi biti sveštenik na mnogo pričina."¹¹⁴

Kasnije, 1828. godine, Mušicki je postao episkop gornjokarlovački. Sve vreme je saradivao sa Vukom, prikupljao mu pesme, prikupljao pretplatnike za Vukove knjige, itd. Mušicki je znao klasične jezike, a naročito latinski, na kome je pisao pesme. Verovatno da se osećao dovoljno sposobnim da započne prevođenje Svetoga pisma. On piše Vuku iz manastira Šišatovac 1816. godine:

"Ja sam već skupio u red rečnik gramatički na Psaltir: mogu lako sve stvari spraviti. A za reči cele Biblije znate..."¹¹⁵

U novembru 1818. godine u "Novinama serbskim" Dimitrija Davidovića, koje su izlazile u Beču, pojavilo se nekoliko odlomaka Novoga zaveta na srpskom jeziku, odštampanih naporedo sa crkvenoslovenskim i ruskim prevodima istih mesta. Na osnovu saradnje Mušickog sa "Novinama serbskim", kao i ranijim podacima o njegovom radu na Psalmima, prepisci sa Vukom gde on najavljuje svoju nameru, stručnjaci pretpostavljaju da bi to moglo da bude njegovo delo. Prevod je u starom pravopisu.

Postoji podatak da je Vuk, u jednom pismu Mušickom, 1818. godine tražio da vidi njegov rukopis prevoda, kako bi prikupio materijal za sistematski prevod Novoga zaveta.

---

¹¹⁴ Pismo Lukijana Mušickog Vuku Karadžiću od 3. novembra 1816. godine, navedeno prema: Stojanović, Ljubomir: ŽIVOT I RAD VUKA STEFANOVIĆA KARADŽIĆA (reprint iz 1924. godine), Beogradski izdavački grafički zavod, Beograd, 1987. godine

¹¹⁵ Milivojević, Dragoljub: ISTORIJA PREVODA SVETOGA PISMA NA SRPSKI JEZIK (članak) Vesnik srpske crkve br. 6, Beograd, 1926. godine

Rusko biblijsko društvo je, pošto je odbacilo prvi Vukov prevod iz 1820. godine, naručilo prevod Novoga zaveta kod Atanasija Stojkovića.

Atanasije Stojković je rođen 1773. godine u Rumi, a umro je 1832. godine u Harkovu. Studirao je filozofiju u Segedinu, prava u Požunu, fiziku u Getingenu u Nemačkoj, gde je postao doktor filozofije i član prirodnjačkog društva. Veruje se da je, boraveći u Getingenu, Stojković slušao i teologiju. Stojković se smatra prvim srpskim fizičarem, a napisao je i prvu knjigu na srpskom jeziku o fizici¹¹⁶. Kao profesor radio je na harkovskom univerzitetu, gde je bio i rektor. Znao je mnoge strane jezike: grčki, latinski, nemački, francuski, engleski, ruski, pomalo češki i poljski.

On je od Ruskog biblijskog društva dobio zadatak da proveri Vukov rukopis u skladu sa tadašnjim važećim srpskim pravopisom. Kako je primedaba bilo u skoro svakoj rečenici (a uradio je redakciju svih evanđelja i Dela apostolskih) Stojković umesto da "ispravi i preradi" Vukov prevod iz 1820. godine, o njemu se vrlo nepovoljno izražava i Društvu predlaže da uradi novi, svoj prevod, što i čini. U ovome su ga podržali neki predstavnici pravoslavne crkve (mitropolit Leontije i arhimandrit Filipović), a preporučio ga je i ruski ministar prosvete knez Galicin. Društvu je rukopis predao 1823. godine.

Pojedini (naročito stariji) autori smatrali su da je Stojkovićev prevod plagijat Vukovog rada, međutim, sve je više onih koji veruju da je Stojković zaista uradio autorski prevod, jer na to ukazuju brojne intervencije, kao i to da se nije povodio za Vukom. Osim toga, Vukov rukopis je morao da vrati Biblijskom društvu, tako da ga nije imao kod sebe u trenutku rada na svom prevodu.

On je Novi zavet preveo na slavjano-serbski jezik (koji inspektor Mirijeovski naziva građanskim jezikom), koji predstavlja veštačku jezičku mešavinu i zato nije imao većeg uspeha u narodu.¹¹⁷ Stojković je svoj prevod radio sa grčkog i crkveno-slovenskog, zadržavajući neke crkveno-slovenske reči, i on predstavlja jedini prevod biblijskog teksta na slavjano-serbski jezik.

"Stojkovićev je jezik više crkveno-slovenski i može služiti kao obrazac onog pravca protiv koga je Vuk ratovao. Prevod je Stojkovića špekulativan, bez ikakva osećaja za narodni jezik."¹¹⁸

Prvo izdanje je štampano 1824. godine u Petrogradu, u dve hiljade primeraka, ali zbog prećutne zabrane srpskih crkvenih vlasti nikada nije rasparčano, jedva je nekoliko

---

¹¹⁶ Milićević, Milan Đ.: POMENIK ZNAMENITIH LJUDI (fototpisko izdanje), Slovo ljubve, Beograd, 1979. godine

¹¹⁷ Navedeno prema Kuzmič, Peter dr: PRIJEVODI BIBLIJE NA JUGOSLAVENSKE JEZIKE (članak), Izvori, br. 11, Osijek 1983. godine

¹¹⁸ Niketić, Svet. J.: PREVODI NOVOGA ZAVETA, SLOVENSKI I SRPSKI (članak), Glasnik srpske crkve, Beograd, 1894. godine

primeraka rastureno¹¹⁹. Nekoliko godina kasnije uništen je ceo tiraž. Prema podacima koje je u svojoj knjizi objavio dr Peter Kuzmič, izgleda da je srpska crkva odustala od podrške ovom prevodu jer je rađen na građanskom jeziku, umesto na crkvenom. Kako je bilo planirano da ovaj prevod koriste samo sveštenici, a s obzirom da su oni imali najveću primedbu, srpski mitropolit Stratimirović nije dao svoj blagoslov.

Posle prestanka rada Ruskoga biblijskoga društva, Britansko i inostrano biblijsko društvo je objavilo ponovno izdanje 1830. godine u Lajpcigu u pet hiljada primeraka, a kada je tiraž rasprodat, i drugo izdanje 1834. godine, u dve hiljade primeraka. Predstavnik Biblijskog društva u Beogradu, Benyamin Barker, je 1832. godine pokušavao da dobije pismeno odobrenje od kneza Miloša da se ovaj "slaveno-rosijski i slaveno-srbski-rosijski" prevod može rasparčavati po njegovoj kneževini, nudeći "bogatima veću cenu, a siromasima manju, a veoma siromasima bezplatno". Miloš, međutim, to nije odobrio.

Zanimljivo je da Britansko društvo nije tražilo ničije odobrenje za štampanje, već je samo tražilo dozvolu za rasparčavanje, očigledno računajući da će, zbog nestašice Novih zaveta, svaki primerak biti prodat - što se pokazalo tačnim. Godine 1840. načinjen je pokušaj štampanja još jednog izdanja, ali neuspešno.

"Društvo je to izdanje planiralo tiskati u Ugarskoj kod Reichardta, ali ga je u tome omela cenzura. Srpski je mitropolit prijevod dao na ocjenu arhimandritu Mutibariću. Njegova je ocjena bila tako negativna da mitropolit i nadležne vlasti nisu dopustile tisak."¹²⁰

Za ovo, četvrto, izdanje planiran je tiraž od dve i po hiljade primeraka, zbog povećanog interesovanja. Međutim, pojavljivanje Vukovog prevoda, 1847. godine, i njegovih kasnijih desetak izdanja za sledećih četrdeset godina, prosto su pregazili Stojkovićeve rad. Vukova jezička reforma ubrzo se ustalila, i slavjano-serbski (građanski) je pao u zaborav.

GODINA 1847.:

VUKOV PREVOD NOVOGA ZAVETA

Vuk Stefanović Karayić je rođen 1787. godine u Tršiću, a umro je januara 1864. godine u Beču. Bio je član deset međunarodnih učenih društava i akademija nauka, počasni doktor nauka, počasni građanin Zagreba i Poreča, počasni član više univerziteta i instituta i nosilac tri ruska, dva austrijska, jednog pruskog i jednog crnogorskog ordena, kao i drugih priznanja.

O Vukovom radu, životu i prevodu Novoga zaveta mnogo je pisano. Sam prevod je usko povezan sa Vukovom jezičkom reformom, tako da je Vuk, posle prevođenja Novoga zaveta imao više od jednog neprijatelja: osim što su mu se suprotstavljali pobornici staroga pravopisa, prevod nije bio po volji ni dostojnicima srpske crkve ni države. Tadašnja cenzura nije dopuštala štampanje bez prethodne saglasnosti crkvenih starešina, i mada je Vuk imao

---

¹¹⁹ "Međutim, kako izgleda, po pričanju preosvećenog vladike Nikolaja Velimirovića, u manastiru Studenici nalazi se jedan primerak prevoda Stojkovićevo." - članak: ISTORIJA PREVODA SVETOGA PISMA NA SRPSKI JEZIK, Vesnik srpske crkve

¹²⁰ Kuzmič, Peter: VUK-DANIČIĆEVO SVETO PISMO I BIBLIJSKA DRUŠTVA, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1983. godine

saglasnost jednog episkopa - to ipak nije bilo dovoljno. Zato je prevod čekao na izdavanje punih 27 godina, a u međuvremenu je doživio nekoliko recenzija od strane samoga Vuka.

Na nagovor Jerneja Kopitara (poznatog i kao Vartolomej), sa kojim se upoznao u Beču 1815. godine, i po savetu Lukijana Mušickog, koji je smatrao da će narod i srpska crkva prihvatiti samo prevod koji podržava Rusko biblijsko društvo, a ne englesko, ili neko drugo zapadno, Vuk stupa u kontakt sa Ruskim biblijskim društvom, putuje u Petrograd, i 1818. godine sa njim sklapa ugovor o prevođenju Novoga zaveta na srpski jezik. Posle samo šest meseci rada, Vuk je predao rukopis. Prevod je načinjen uglavnom sa tzv. slovenskog prevoda iz 1820. godine koji je bio potvrđen od crkvenog Sinoda, uz obimne i važne konsultacije sa nemačkim Luterovim prevodom i ruskim. Vuk u predgovoru kaže da je, ponekad, konsultovao i deset različitih prevoda na evropske jezike. Na prevodu su mu pomagali Kopitar, i kasnije Franc Miklošić, naročito kod konsultacija oko težih mesta.

"Ja ne znam da li u svemu narodu našem, osim crkava, pedeset kuća imaju Novi zavjet; a osim sveštenstva, koje čita u crkvi i u drugim različnijem događajima po službi svojoj, ne znam bi li se moglo naći i pet ljudi koji su Novi zavjet sav redom pročitali... Ja se nadam da će knjiga ova biti na neiskazanu korist narodu našem. Iz jevanđelija će narod poznati kako je Hristos na ovaj svijet došao, šta je učio, i kako je sa svijeta ovoga otišao..."¹²¹

Ipak, Rusko društvo rukopis vraća 1823. godine, nezadovoljno jezikom Vukovog prevoda, a posle negativne recenzije komisije u kojoj su se nalazili mitropolit Leontije Lambrović, tada bivši srpski mitropolit, arhimandrit Filipović i Atanasije Stojković. Komisija je prevod počela da ispravlja po starom pravopisu, i onda zaključila da je to uzaludan posao, pa je predložila svoj prevod.

Posle odbijanja Ruskog društva da mu štampa prevod, Vuk 1824. godine objavljuje "Oglede Svetog pisma na srpskom jeziku" na dvadeset pet stranica, jer je želeo da javnost vidi njegov rad, kao i da Britanskom društvu učini ponudu za štampanje njegovog prevoda.

"Ogledi" su štampani u Lajpcigu u hiljadu primeraka, a sadržavali su odlomke iz Novoga zaveta¹²². Međutim, sve je bilo uzalud. U Srbiji ni vlast (knez Miloš), ni crkva, kao ni u Austriji srpska crkva, nisu hteli da daju preporuku za štampanje. Sa druge strane, Biblijsko društvo bez preporuke nije želelo da štampa, jer je austrijska cenzura izričito zahtevala preporuku srpskih crkvenih vlasti.

Zato 1831. godine Vuk izlazi sa novim predlogom: da se njegov prevod štampa za "Srbe Turskoga zakona (za Bošnjake)" kojih je u Bosni tada bilo više od milion. Međutim, sve ovo vreme, Britansko biblijsko društvo je štampalo Stojkovićev prevod (za koji isto tako nije imalo odobrenje), pa bi objavljivanje Vukovog prevoda bilo štetno po ovaj drugi.

Vuk se 1832. godine obraća Berlinskom (pruskom) biblijskom društvu sa istim zahtevom, ali ono zahtev vraća londonskoj centrali. Godine 1833. Vuk se obraća NJegošu, sa kojim je tada bio u veoma dobrim odnosima. NJegoš mu izdaje pismenu preporuku čija je

---

¹²¹ Karadžić, Stefanović, Vuk: PREDGOVOR izdanju Novoga zaveta iz 1847. godine, Prosveta - Nolit, Beograd, 1985. godine

¹²² U Ogledima su štampani sledeći odlomci: Matej 6, 1-21; 13, 1-50; Luka 12, 1-48; 15, 1-30; 16, 19-31; Jovan 15, 1-26; 17, 1-25; Rimljanima 12, 1-11; 13, 1-14; 14, 1-23; Prva Korinćanima 13, 1-13; Jakovljeva cela; Prva Petrova 3, 1-17; Otkrivenje 4, 1-11; 11, 15-18; 15, 3-4, ali sa drugačijim redosledom nego što su danas knjige u Novom zavetu (npr. Jakovljeva i Petrove pre Rimljanima itd.)

težina bila u tome što je NJegoš već bio novoposvećeni episkop crnogorski i brdski. Prema crkvenom istoričaru Radoslavu Grujiću: "Vladika Petar I, zanosio se takođe mišlju, da narod svoj prosveti u hrišćanskom duhu, te je 1826. izrazio želju, da se Sv. Pismo Novoga Zaveta prevede na srpski i u narod raširi". Vuk NJegoševu preporuku odmah šalje Biblijskom društvu, ali opet nema pozitivnog odgovora. Sledeće, 1834. godine Vuk odlazi u Crnu Goru sa namerom da tamo štampa Novi zavet, ali odustaje zbog loših tehničkih mogućnosti.

I pored mnogobrojnih odbijanja Vuk i dalje ne odustaje. Preko prijatelja i poznanika obraća se Američkom biblijskom društvu, odnosno njihovim predstavnicima koji su tada bili u Srbiji. Oni su, u razgovorima sa ljudima, stekli utisak da je Vukov prevod zaista poželjan i takvu su preporuku poslali u London. Međutim, Biblijsko društvo 1840. godine ponovo planira (neuspelo) izdavanje Stojkovićeveg prevoda.

Zato se, 1847. godine, Vuk konačno odlučuje da objavi privatno izdanje. Godina 1847. je i po drugim knjigama dragocena za srpsku književnost. Iste godine izlaze i "Pesme" Branka Radičevića i "Gorski vijenac" Petra Petrovića NJegoša.

Posle odobrenja bečke cenzure, Vuk rukopis predaje štampariji u Jermenskom manastiru u Beču (mehitarista), sa kojima je i ranije saradivao. Prvi tiraž je bio dve hiljade primeraka, a Vuk je napisao predgovor i priložio list sa novom srpskom azbukom. Reakcija je bila brza. Po zahtevu srpske crkve, kneževska Popečiteljstva (ministarstva) prosvete i finansija su zabranila uvoz Vukovog prevoda u Srbiju. U obrazloženju je stajalo da je "druga strana" štampala Novi zavet, pri čemu se očigledno misli na jermenski manastir, što je protumačeno kao delovanje rimske papske Propagande. Međutim, Biblijsko društvo iz Londona 1850. godine otkupljuje od Vuka hiljadu primeraka. Tom prilikom je sklopljen ugovor po kojem Vuk pristaje da se iz budućih izdanja društva ukloni njegov predgovor, kao i da se prevod može dalje štampati i u drugom pismu i veličini - formatu. Prvi tiraž je rasprodat do 1853. godine.

Prema sačuvanim rukopisima možemo da rekonstruišemo obim rada i revizija koje je Vuk načinio na Novom zavetu od prvog rukopisa 1819. godine do prvog štampanog izdanja 1847. godine. Prvo je za potrebe Ruskog društva načinio ekavski prevod 1819. godine. Zatim je dalje radio i prepravljao ga za izdanje Oгледа 1824. godine, isto tako na ekavici. U rukopisu iz 1829. godine primetno je vraćanje na slavjano-serpsku ortografiju. Rukopis iz 1835. godine (verovatno pripreman za štampanje u Crnoj Gori) ponovo se vraća Vukovom pravopisu, ali je na ijekavici. U rukopisu iz 1845. godine učinjene su manje ispravke, pa je ta verzija i predata u štampu 1847. godine.

Prvi kritičari Vukovog prevoda bili su zaslepljeni strahom i mržnjom. Knjaz Miloš je smatrao da predstavlja napad na pravoslavnu veru:

"On previda da će težnje takove kojima je Vuk pristao, težnje reformizma ako im se za vreme ne stane na put u današnja naša zgodna i nezgodna vremena, samo razdor u naš narod useliti, jer on zna i to šta je krvi Nemačku stalo, dok je prevod Novog Zavjeta, dok je reformacija prodrila kud je naumila."¹²³

Knjažev savetnik Petronijević je napisao da je knjiga štampana od strane Propagande, da je štetna po pravoslavlje, a slične stavove izneo je i sekretar srpskoga mitropolita i cenzor knjiga i novina Vasilije Lazić, sa kojim je Daničić polemisaio preko novina. Godine 1850. vladika Jevđevije Jovanović (koji je nasledio Mušickog, posle njegove smrti) objavio je knjigu: "O prevodu Novoga Zavjeta..." Drugi su u napadima govorili o tome

---

¹²³ Pismo knjaza Miloša Vuku Karadžiću, napisano 29. decembra 1847. godine u Beču.

da je Vuk u vezi sa luteranskom crkvom - verovatno zbog korišćenja Luterovog prevoda na nemački. Govorilo se da je Vuk plaćeni agent katoličke ili protestantske propagande. Napadi su stigli i iz Rusije, gde je Vukov pravopis shvaćen kao uvođenje latinskog pravopisa, samo prividno zadržavajući spoljni izgled ruskih slova, itd. Jedan od poslednjih napada dogodio se samo dve godine pre Vukove smrti u časopisu Svetovid. Tada je napadnut kako je od nemačkih luterana primio pare, štampao Novi zavet u Berlinu (izdanje 1857.), a da je u Beograd primerke doneo čovek "druge vere" - protestantski pastir, koji je, u stvari, bio legitimni predstavnik Biblijskog društva! Vuka je najviše branio njegov učenik i sledbenik Đura Daničić, koji je postao čuven po svom spisu "Rat za srpski jezik..." u kome je branio i odbranio Vukov pravopis. Daničić je vodio mnoge rasprave sa Vukovim kritičarima, i uglavnom ih je učutkivao, koristeći naučni metod komparacije i analogije.

Zanimljivo je da je već godine 1853. u Pragu¹²⁴, u jednom izdanju izabranih stihova iz Evandjelja po Jovanu na više jezika, osim grčkog, latinskog, boemijskog (češkog), poljskog, ruskog, slovenskog (verovatno crkveno-slovenskog), upotrebljen i prevod na srpskohrvatskom jeziku. Knjigu je pripremio J. Rozum a nalazi se u Staročeskoj biblioteci. Kako je ovo izdanje samo šest godina posle pojave Vukovog Novoga zaveta, realno je pretpostaviti da se urednik poslužio najnovijim prevodom - odnosno Vukovim, s obzirom da se koristio fondom Biblijskog društva iz Londona.

U međuvremenu Vuk se branio, pisao utuke na utuke, odgovore, molbe, žalbe i "ljubezna pisma", i radio na reviziji prevoda, pripremajući drugo izdanje. Ono je objavljeno 1857. godine, štampano u Berlinu, u tiražu od pet hiljada primeraka.

"Ovo izdanje predstavlja Vukovu zadnju reviziju njegova Novoga zavjeta. U tekst su unijete samo neke manje izmjene i ispravci. Tehnički, izdanje je skoro sasvim istovjetno s onim iz 1847. godine"¹²⁵

Vukov najozbiljniji i najbolji kritičar u to vreme bio je Nikanor Grujić, vladika pakrački, član Matice srpske i Srpskog učenog društva. On je 1852. godine u Zemunu objavio knjigu "Primjetve Nikanora Grujića, arhimandrita kuveždinskog, na prevod Novoga Zavjeta, koji je gospodin Vuk S. Karayić pisao" u kojoj je nabrojao oko tri stotine primedbi na prevod. Vuk je obratio pažnju na ove kritike, iako se o njima u pismu Platonu Atanackoviću loše izjasnio, i u izdanje iz 1857. godine uneo je osam ispravki.

Sledeće, treće izdanje, štampano je posle Vukove smrti, 1864. godine, u tiražu od pet hiljada primeraka, a redosled poslanica je promenjen u današnji. Ovo izdanje, kao i ostala do 1871. godine spadaju u lošija, jer je ispravke i korekcije činio Đura Daničić, koji je, unoseći ih, učinio niz drugih grešaka.

"I tako sve hotimične izmjene u svijem izdanjima Vukova Novoga Zavjeta od g. 1864. do g. 1871. idu na račun Daničićev, kao što na njegov račun idu i sve nehotične štamparske pogreške koje su se u tijem izdanjima potkrale."¹²⁶

---

¹²⁴ Prema podacima iz THE BRITISH LIBRARY GENERAL CATALOGUE OF PRINTED BOOKS to 1975, Bible, Clive Bingley, London, 1979

¹²⁵ Kuzmič, Peter dr: VUK-DANIČIĆEVO SVETO PISMO I BIBLIJSKA DRUŠTVA

¹²⁶ Milan Rešetar prema Mošin, Vladimir dr: VUKOV NOVI ZAVJET, Prosveta, Beograd, 1974. godine

Nauka se o ovim ispravkama veoma nepovoljno izrazila, pa je zato 1974. godine Prosveta štampala kritičko izdanje, a 1987. godine izdavačke kuće Prosveta i Nolit štampale su izdanje iz 1847. godine u (za naše uslove velikom) tiražu od 14 hiljada primeraka.

Godine 1868. Vukov pravopis je zvanično prihvaćen u Srbiji i uveden u školski sistem. Te iste godine, objavljeno je prvi put na srpskom jeziku Sveto pismo Staroga i Novoga zaveta.

GODINA 1857.:

PREVODI PLATONA ATANACKOVIĆA

Ličnost vladike Platona je veoma zanimljiva. On je bio ne samo poznanik Vuka Karayića iz mladosti, već i prevodilac Svetoga pisma na crkveno-slovenski jezik. Još dok je bio katiheta na bogosloviji, Platon je sakupio nekoliko narodnih pesama i poslao ih Vuku. Poznato je da je Platon Atanacković, po preporuci Matice srpske, 1839. godine od Save Tekelije tražio mišljenje o Vukovoj slovnoj ortografiji. Bio je dobro upoznat sa Vukovim radom, kao i sa borbom koja se vodila oko reforme jezika, ali se ipak odlučio da ostane veran crkveno-slovenskom tako da su njegovi radovi, iako ponovo štampani, brzo zaboravljeni kada je i sama crkva prešla na Vukov pravopis. Vuk ga je, čak, molio da da svoje mišljenje o njegovom prevodu iz 1847. godine - što mu je vladika i obećao, ali mišljenje nije poslao.

"No to, ne mogu mimogredce ja dati svoje mišljenje činiti; no međutim budite uvereni da u prizreniju toga ni dužnosti mojoj Arhijerejskoj, ni književstvu našem, pa i ni vama neću ostati dužan..."¹²⁷

Platon je rođen u Somboru 1788. godine, a 1839. godine je postao budimski episkop. Značajne 1848. godine postavljen je za načelnika srpskoga odeljenja u ugarskom Ministarstvu prosvete, a 1851. godine postavljen je i za vladiku bačkog. Umro je 1867. godine u Novom Sadu. Bio je pisac, profesor bogoslovije, veliki prosvetni dobrotvor i prevodilac. Mnogo je radio na školskoj književnosti, bio je predsednik Matice srpske i poglavar srpske crkve pod ugarskom vlašću (zbog čega je kasnije imao problema sa patrijarhom Rajačićem¹²⁸), član Društva srpske slovesnosti i dr.

Za školsku i crkvenu upotrebu preveo je Novi zavet i bezmalo čitav Stari zavet. Što se jezika tiče, pripadao je konzervativcima (protivnicima Vukove reforme) i njegovi tekstovi nisu odmakli daleko od Stojkovićeovog prevoda, zbog čega su kasniji izdavači bili prinuđeni da ga doteruju i ispravljaju ponegde, koristeći za ispravke uglavnom Vukov prevod. Od Staroga zaveta (i apokrifa) preveo je i objavio sledeće¹²⁹:

---

¹²⁷ Iz Vukove Prepiske I, 558; navedeno prema: Stojanović, Ljubomir: ŽIVOT I RAD VUKA STEFANOVIĆA KARADŽIĆA (reprint iz 1924. godine), Beogradski izdavački grafički zavod, Beograd, 1987. godine

¹²⁸ AZBUČNIK SRPSKE PRAVOSLAVNE CRKVE po Radoslavu Grujiću, priredio mr Slobodan Mileusnić, Beogradski izdavački grafički zavod i Muzej Srpske pravoslavne crkve, Beograd, 1993. godine

¹²⁹ prema GLASNIKU SRPSKOG UČENOG DRUŠTVA, Beograd, 1867. godine

1. Učilišna i domašna Biblia, sa izobraženima, Beč, 1857.g. (uybenik sa primerima)
2. Sočinenia Solomonova i Sirahova, Beč, 1857. g.
3. Proroka i cara Davida Psaltir, Novi Sad, 1857. g.
4. Knjige Tovita, Judite, Estire, Jova, Novi Sad, 1858. g.
5. Starozavetni proroci svi sedamnajest, Novi Sad, 1861.
6. Pet knjiga Moiseovih, Novi Sad, 1867. g. (koja je već iste godine zbog velikog interesovanja ponovo objavljena u Novom Sadu)
7. Biblične pripovetke, Novi Sad, 1867. g.¹³⁰

Od Novoga zaveta:

1. Učilišna i domašna Biblia Novii Zaveta, Beč, 1857. g. (uybenik sa primerima)
2. Apostoli i Evangeliji s prevodom srbskim, Novi Sad, 1860. g. (ova knjiga je kasnije više puta prešampavana iako nije prevod čitavog Novoga zaveta već aprakos - odlomci - za čitanje nedeljom i praznikom u crkvi). Godine 1885. u Novom Sadu braća Popović je ponovo izdaju, ali u popravljenom prevodu. Godine 1894. u Pančevu, u još jednoj redakciji teksta koju je načinio sarajevski protojerej Gavriilo Boljarić, braća Jovanović štampaju izdanje za Bosnu.

Za Platonov prevod prazničnih i nedeljnih evanđelja i apostola, prof. Čarnić (i sam prevodilac Novoga zaveta) je izjavio:

"Prevod tečniji i tačniji od Vukovog, ali bliži crkvenoslovenskom prevodu, sa koga je izvršen, nego originalnom grčkom."¹³¹

GODINA 1867.: PREVOD STAROGA ZAVETA ĐURE DANIČIĆA

Đurađ Popović, sin novosadskog sveštenika Jovana Popovića, rodio se 1825. godine, a umro 1882. godine u Zagrebu. Prezime u Daničić zamenio je prilikom objavljivanja svog prvog i najčuvenijeg stručnog rada 1847. godine: "Rat za srpski jezik i pravopis", pošto mu je bečka cenzura tekst prvi put zabranila pod pravim imenom i prezimenom. U Beč je 1845. godine došao da studira pravo, ali se, godinu dana kasnije, priklonio Vuku Karayiću i počeo da studira slovensku filologiju i srpski jezik. Bio je profesor slovenske filologije, istorije književnosti i estetike na Velikoj školi u Beogradu, bibliotekar Narodne biblioteke, sekretar Društva srpske slovesnosti, sekretar Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, itd. Bio je član Matice srpske, član Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti, član Carske petrogradske akademije nauka i počasni doktor filozofije Petrogradskog univerziteta.

Svakako da je Vukov rad na prevodu Novoga zaveta ohrabrio Đuru Daničića da počne sa prevodenjem starozavetnih pripovedaka, zatim psalama, a kasnije i sa ostalim knjigama Staroga zaveta. Tako je 1850. godine objavljena knjiga "Pripovjetke iz staroga i

---

¹³⁰ Miličević, Milan Đ.: POMENIK ZNAMENITIH LJUDI I SRPSKOG NARODA NOVIJEGA DOBA, Srpska kraljevska štamparija, Beograd, 1888. godine - reprint Slovo ljubve, Beograd, 1979. godine

¹³¹ Rakić, Radomir profesor: PREVODI SVETOG PISMA KOD NAS (članak), Pravoslavlje, broj 491, Beograd, 1987. godine

novoga zavjeta", koja je štampana u Beču i sa kojom je postigao veliki uspeh. Ove pripovetke, koje je radio zajedno sa Vukom, doštampavane su više od dvadeset puta: u Beogradu, Zagrebu, Pančevu, Novom Sadu, na ćirilici i latinici.

Pretpostavlja se da je Daničić pre 1862. godine pripremio prevod Psalama (veruje se da je prevod završen čak 1850. godine¹³²), ali Britansko društvo nije prihvatilo ponudu da ih štampa, uz obrazloženje da nisu prevedena sa jevrejskog izvornika, već sa crkvenoslovenskog jezika.

"Ja sam psalme prevodio u ono vrijeme kad je bila najveća vrema protiv Vuka i protiv prijevoda Svetoga pisma... Stoga sam, prevodeći psalme, morao mnogo se držati ruskoga prijevoda. A da nije bilo toga, mnoga bi se mjesta mogla kazati i ljepše srpski i bliže originalu!"¹³³

Ipak, Daničić radi reviziju Psalama koristeći literarni prevod sa jevrejskog i ponovo ih nudi Biblijskom društvu, što ovo sada prihvata. Tako 1864. godine "Psaltir Davidov" izlazi u Beču, u izdanju A. Rajnharda. U Pešti (Budimpešti) je 1865. godine objavljeno "Sveto pismo, Postanje ili prva knjiga Mojsijeva". Godine 1866. objavljuje "Pet knjiga Mojsijevih", i iste godine izdanje se zbog velikog interesovanja ponavlja. Sledeće, 1867. godine objavljuje "Knjigu Isusa Navina, o Sudijama, o Ruti, Samuilove, o carevima, dnevnike", u dva izdanja - na ćirilici i na latinici.

"Kada se ima na umu da su ovi prevodi izašli u vreme definitivnog stvaranja srpskog književnog jezika u drugoj polovini XIX veka, i da su ti prevodi klasični po svome jeziku, onda se može razumeti njihov veliki značaj. Jezik Biblije je postao obrazac biblijskog stila u našoj književnosti."¹³⁴

Godine 1868. u Beogradu izlazi celo Sveto pismo na ćirilici. Iste godine u Pešti izlazi na latinici.

Daničić je Stari zavet preveo sa latinskog prevoda Biblije po užem jevrejskom kanonu koji je izdao Emanuel Tremelius 1575-1579. godine u Frankfurtu na Majni. Pretpostavlja se da su korekture radene prema prevodu na neki drugi jezik (prema Luterovoj nemačkoj Bibliji). Zanimljivo je da ceo Stari zavet nije nikada objavljen kao samostalna celina, mada su već navedeni delovi imali po više izdanja, i na ćirilici i latinici.

Kako još uvek nije urađena studija Daničićevog prevoda, (kao što postoji V. Mošinova studija Vukovog prevoda), ne postoji detaljna analiza prevodilačkih grešaka u Starom zavetu. Zato ovde navodim samo nekoliko očiglednijih, kako bismo obratili na njih pažnju prilikom čitanja Staroga zaveta:

GREŠKE (primeri):

---

¹³² Đurić, Vojislav; O Đuri Daničiću (esej), KNJIGA ĐURE DANIČIĆA, Srpska književna zadruga, knjiga broj 460, Beograd, 1976. godine

¹³³ POMENIK o Daničiću, Godišnjica Nikole Čupića, knjiga 5. Beograd, 1883. godine

¹³⁴ ENCIKLOPEDIJA JUGOSLAVIJE, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb

1. Peta Mojsijeva 33, 6 (Daničić):

"Da živi Ruvim i ne umre, a ljudi njegovijeh **da bude** malo!"

treba:

"Da živi Ruvim i ne umre, a ljudi njegovijeh **da ne bude**¹³⁵ malo!"

2. Prva Samuilova 8, 16 (Daničić):

"I sluge vaše i sluškinje vaše i **mladiće** vaše najljepše i magarce vaše uzimaće, i obrtati na svoje poslove."

Pogrešno prepisano slovo u reči u srednjovekovnom jevrejskom prepisu, koje se kasnije prenelo i do nas. Treba da stoji:

"I sluge vaše i sluškinje vaše i najbolje **volove**¹³⁶ i magarce vaše uzimaće..."

3. Nemija 3, 8 (Daničić):

"...i **ostaviše** Jerusolim do širokoga zida."

treba:

"...i **utvrdiše**¹³⁷ Jerusolim do širokoga zida."

4. Psalam 23, 6 (Daničić):

"...i ja ću nastavati u domu Gospodnjem za **dugo**."

treba:

"...u domu Gospodnjem **zauvek/doveka/večito**¹³⁸."

5. Osija 6,6 (Daničić):

"Jer je meni **milost** mila a ne žrtva..."

treba:

"Jer je meni **ljubav**¹³⁹ mila a ne žrtve..."

6. Amos 5, 24 (Daničić):

"Nego **sud** neka teče kao voda i **pravda** kao silan potok"

---

¹³⁵ U Bakotićevom prevodu stoji: ...da se množe!

¹³⁶ U Bakotićevom prevodu stoji pravilno: volove.

¹³⁷ Prema Diplomskom radu M. Živkovića: "Problemi prevodenja Starog zaveta", BBC "Logos", Novi Sad, 1994. godine

¹³⁸ Primedba V. Čajkanovića objavljena u časopisu Novi život, XII knjiga, Beograd, 1922. godine

¹³⁹ Isto.

treba:

"Nego *pravda* neka teče kao voda i *pravednost*¹⁴⁰ kao silan potok."

7. Zaharije 14, 16 (Daničić):

"Taki će biti *grieh* Misircima i *grieh* svijem narodima koji ne bi dolazili da praznuju praznik sjenica."

treba:

"Takva će biti *kazna* Misircima i *kazna*¹⁴¹ svijem narodima..."

Stari zavet je napisan tzv. hercegovskim dijalektom srpskoga jezika, za koji Čajkanović kaže da "...ima u sebi nečeg dostojanstvenog, svečanog, starinskog..."

Opšti je utisak da se ne može dobiti lepši prevod, ali da se može svakako težiti u tačnijim.

"Ovaj prevod Biblije u celini ne zadovoljava, jer, po oceni D. Glumca, nije delo pravoslavnih bogoslova ili Crkve, već srpskih filologa koji su bili neupućeni u učenje i tumačenje Pravoslavne crkve."¹⁴²

GODINA 1868.:

SVETO PISMO NA NARODNOM JEZIKU

U SRBIJI

Kada se pojavilo prvo celovito izdanje Biblije, u Beogradu je odmah prodato zavidnih hiljadu i sto primeraka, tako da su i novine zabeležile taj slučaj. Od prvog izdanja na srpskom jeziku 1868. godine do prvog sledećeg prošle su samo dve godine. A već 1871. godine u Beogradu se pojavljuje treće izdanje u "kojem su poboljšena jednaka mjesta", koje je pripremio Daničić, što zapravo predstavlja prvu i dosada jedinu konkordanciju po ovom prevodu. U tom obliku Sveto pismo imamo i danas. Tokom XIX veka štampano je¹⁴³:

na ćirilici:

Novih zaveta	više od 112.000 komada (u Bgd-u, Beču, Berlinu i Pešti);
Psaltira	više od 92.000 komada (u Beogradu, Beču i Budimpešti);
Sveto pismo	više od 35.000 komada (u Beogradu i dr.);

---

¹⁴⁰ Isto.

¹⁴¹ Isto

¹⁴² Čarnić, Emilijan dr: UVOD U SVETO PISMO NOVOGA ZAVETA - opšti deo (šapirografisano izdanje), Sveti arh. sinod SPC, Beograd, 1973. godine

¹⁴³ Statistički pregled sačinjen prema podacima navedenim u knjizi dr Petera Kuzmiča: VUK-DANIČIĆEVO SVETO PISMO

Delova Svetoga pisma: više od 72.000 komada
(u Lajpcigu, Bgd-u i Budimpešti);

na latinici:

Novih zaveta 85.000 komada
(u Budimpešti i Beču);
Psaltira 82.000 komada
(u Budimpešti i Beču);
Sveto pismo više od 14.000 komada
(u Budimpešti i Beogradu);
Delova Svetoga pisma: više od 25.000 komada
(u Budimpešti, Beču i Beogradu).

Izveštaji predstavnika Biblijskog društva pokazuju da je zanimanje za Sveto pismo bilo ogromno, što se može videti i po štampanim tiražima. Samo 1871-1872. godine prodato je oko 34 hiljade primeraka Biblije i delova, a sledeće godine više od 30 hiljada.

Godine 1912. pojavljuje se novo biblijsko društvo kao izdavač. Škotsko narodno biblijsko društvo je izdalo celo (ili delove ?) Sveto pismo u prevodu Đ. Daničića i V. Karayića, ćirilicom. Međutim, prema upućenim kritikama smatra se da su bili u relativno lošoj redakciji. Godine 1914. Biblijsko društvo štampa Evandjelje po Luci dvojezično: u jednom stupcu na srpskom, a u drugom na engleskom. Možda je ovo izdanje namenski štampano za britanske vojnike - saveznike srpske vojske u ratu, a možda je bila u pitanju samo vremenska podudarnost.

Upotreba Vukovog i Daničićevog prevoda se omasovljava. Njihovi prevodi se koriste u drugim publikacijama, preštampanjavaju se delovi Svetoga pisma u raznim prilikama. Tako 1935. godine izlazi knjižica Priče Solomunove za koju se kaže da je deo takozvane Džepne Biblije koja je prvi put objavljena 1922. godine.

Pojavljuje se nekoliko revizija Vukovog prevoda (o čemu će kasnije biti reči), ali niko se nije poduhvatio da radi na reviziji Staroga zaveta...

"Prevodi biblijskih knjiga donose dva velika dobra svakome narodu. Prvo je što narod bolje poznaje nauku Hristovu, te se bolje utvrđuje u veri Hristovoj, a drugo je što je Sveto pismo Knjiga nad knjigama, pa tom svojom važnosti stvara književnost gde je nema, ili gde je zatekne, daje joj novi život. Prvo se može posvedočiti tim, što se i neznabošci obraćaju na veru Hristovu prevodom Svetoga pisma, kao što i današnji dan biva; a za drugo, evo samo Nemaca i nas: u Nemaca je prevodom Svetoga pisma Luter postavio temelj književnosti, a u nas ko ne zna kolika je u književnosti vlada Svetoga pisma, koje imamo?"¹⁴⁴

Za popularisanje Biblije u prvoj polovini dvadesetog veka zaslužna je i organizacija pod nazivom: "Hrišćanska zajednica mladih ljudi", ili kako se u inostranstvu zove YMCA. Tokom Prvog i Drugog svetskog rata, članovi ove zajednice slali su našim zarobljenim vojnicima po logorima Sveta pisma, a u miru su organizovali čitalačke biblijske grupe. Jednu takvu grupu predvodio je kasniji profesor i prevodilac Emilijan Čarnić, a vođa organizacije za Jugoslaviju bio je Nikolaj Velimirović.

Tokom 130 godina koliko imamo ovaj prevod, objavljivan je u mnogim verzijama. Kao primer navodimo neka izdanja: godine 1989. "Hrišćanski pregled" je kao posebnu

---

¹⁴⁴ Daničić, Đuro: DANIČIĆEV ZBORNİK: SITNIJI SPISI, Srpska kraljevska akademija, Beograd, 1925. godine

knjižicu lepo opremljenu, objavio Pesmu nad pesmama; "Dobra Vest" iz Novoga Sada 1992. godine objavljuje Priče Solomonove, uz nekoliko ilustracija; društvo "Danica" iz Republike Srpske u svojim Kalendarima za 1993. i 1994. godinu objavljuje pojedine knjige iz Staroga zaveta; Nemačko-švajcarsko udruženje za Nedeljnu školu objavljuje Priče iz Biblije, itd.

Vukov i Daničićev prevod služi i kao osnov - potka za izdavačke poduhvate tipa: Biblija za mlade, Ilustrovana Biblija, Dečija Biblija, Biblija i umetnici itd. Biblija je toliko značaja imala na srpski jezik da su neka pitanja razmatrana i u novom "Pravopisu srpskoga jezika", u izdanju Matice srpske 1994. godine: npr. zašto se u nominativu kaže Hristos, a u genitivu Hristu a ne Hristosu, postojanje dubleta Ev. po Luki/Luci, Božji/Božiji, itd. Sastavljači novoga pravopisa su za pojedine slučajeve konsultovali postojeće prevode Svetoga pisma i Novoga zaveta na srpski jezik, usvajajući poneko rešenje.

Biblijsko društvo je 1993. godine izdalo posebno izdanje Vukovog Novoga zaveta sa Daničićevim Psalmima za izbeglice iz Bosne i Hrvatske. Primerci su poklanjani.

Prva audio-kaseta sa biblijskim sadržajem na srpskom pojavila se 1994. godine u izdanju Literature, Sound & Vision: Translation Ministry, iz Bristolu u Engleskoj. U ulozi čitača pojavljuje se Dragan Milenković koji je uradio reviziju Daničićevog prevoda Prve Mojsijeve, a zatim to preneo na traku. U toku je rad na drugim knjigama Staroga zaveta.

Vukov i Daničićev prevod je i danas u najmasovnijoj upotrebi kod skoro svih evanđeoskih crkava u Jugoslaviji i na drugim područjima gde se govori srpskim jezikom.

U HRVATSKOJ

Novi prevod Biblije mnogo je značio i u Hrvatskoj. Prvo je 1864. godine objavljen Vukov Novi zavet latinicom, štampan u Beču, u dve hiljade primeraka. Vuk je takav predlog bio podneo još davne 1850. godine uzimajući u obzir "Srbe katolike", ali ipak nije doživeo da ga vidi. Zbog velikog interesovanja među življem u Hrvatskoj, već 1866. godine štampa se u Pešti drugo izdanje sa Psalmima, u pet hiljada primeraka. Kao što smo već rekli, 1868. godine objavljeno je i Sveto pismo na latinici, uporedo sa prvim ćirilničnim izdanjem. Jedan od problema koji se javljao u Hrvatskoj, bio je što Daničićev prevod Staroga zaveta nije zadovoljavao kanon rimokatoličke crkve. Osim toga, Daničić je čak odbio da prevede apokrifne knjige, pošto je postojala ideja da se one dodaju već prevedenim, i da se zatim štampa takav Stari zavet na latinici.

U takvoj situaciji, zbog naraslih potreba, a i zbog jačanja hrvatske samosvesti, Bogoslav Šulek je 1877. godine izvršio hrvaćenje Vukovog Novoga zaveta i Daničićevih psalama. Do kraja XIX veka (1895. godine) ovakvih Novih zaveta štampano je ukupno oko 50 hiljada primeraka, u više izdanja. Poznata su izdanja iz 1899., 1901. i 1903. godine. Međutim, kako je Šulek bio protestantske provenijencije, a uz to i Slovak, dolazi do nove revizije hrvatskog izdanja. Ovoga puta reviziju radi Milan Rešetar, Hrvat i rimokatolik, koga je protežirao veliki autoritet toga doba Vatroslav Jagić (Rešetar je Jagiću bio zet). Novo, revidirano, izdanje štampano je 1895. godine u Budimpešti, sa naznakom "pregledano izdanje".

Sva latinična izdanja do danas predstavljaju samo preštampano Rešetarovo popravljeno i pregledano izdanje iz 1895. godine.

POČETAK VEKA:

PREVODI IVANA ČIRIĆA

U periodu od 1907-1911. godine u "Bogoslovskom glasniku" u Sremskim Karlovcima, u nastavcima su objavljivani tekstovi Staroga zaveta u prevodu dr Ivana Čirića, koji je kasnije postao Irinej, bački episkop. On je ovaj prevod radio sa jevrejskog jezika. Ukupno je objavljeno:

- 44 psalma
- Knjiga proroka Amosa
- Parimejnik

U Novom Sadu je 1942. godine objavljeno pedeset pet psalama u Čirićevom prevodu, u okviru knjige "Služba nedelje svete Pedesetnice"

PREVODI ILARIONA ZEREMSKOG

Episkop gornjokarlovačke eparhije od 1920-1931. godine Ilarion Zeremski (1865-1931.) takođe je radio na prevodu Novoga zaveta sa grčkog jezika, iako ga nikada celog nije preveo. On je kao profesor bogoslovije u Sremskim Karlovcima, u prvoj i drugoj deceniji ovoga veka, prevodio sa grčkog i uz komentare objavljivao novozavetne knjige u obliku skripti. Pojedini prevodi su mu objavljeni i u "Bogoslovskom glasniku", časopisu Karlovačke bogoslovije, u periodu od 1902. do 1907. godine. Smatra se da je svojim radom postavio nove temelje prevodilačkoj nauci i "ukazao na put kojim treba ići".

GODINA 1927.:

LONDONSKI PREVOD EVANĐELJA PO JOVANU

U Londonu je 1927. godine na ćirilici, ekavicom, štampana knjižica "Sv. evanđelje po Jovanu", u prevodu Vojislava M. Petrovića i Frederick NJ. Kingston-a, a u izdanju Centralnog prevodilačkog instituta (Central translation institute Ltd.). Uz tekst se nalazi nekoliko ilustracija jevrejskih običaja. U svom članku "Prevod Sv. Pisma Novog Zaveta na srpski jezik" objavljenom u "Vesniku Srpske Crkve" broj 11/12, iz 1930. godine, prota M. Anđelković kaže da srpska crkva ima (između ostalih) na raspolaganju i prevod "evanđelja" ove gospode, međutim da nisu priznata od strane srpske crkve.

U traktatu koji se nalazio u svakoj knjižici, autori prevoda (?) se obraćaju čitaocima u želji da se o istini i vlasti Božije Reči najbolje mogu uveriti čitanjem same Reči. Oni sugerišu da je dodatni tekst svedočanstvo jednog sluga Gospodovog koji je "mnogo koristio dušama da dobiju blagoslov Božji".

"Da su se i nebo i zemlja i vidljiva Crkva, pa i sam čovek, smrvili do ništavila, ja bih se ipak, Božjom milošću, držao Božje Reči kao nesalomljive veze između moje duše i Boga... Reč će ti Božija kazati svu istinu o tebi; ali će ti kazati i istinu o Božjoj ljubavi; i otkriće ti mudrost Njegovih saveta..."¹⁴⁵

Izvesni D.S. (Dimitrije Stefanović ?) u stručnom časopisu Bogoslovlje za 1927. godinu veoma oštro kritikuje ovaj prevod za koji se kaže da je bio nameran da bude bolji od Vukovog, a ispalo je da je slabiji na mnogo mesta. Autor naglašava da nije dovoljno dobro znati samo srpski i grčki - već da je potrebno imati i stručnu bogoslovsku spremu.

"Neka ostavi posao koji je počeo a nije njegov ni za njega. Mene, upravo, iznenađuje smelost g. Petrovića da se laća posla koji ni malo ne razume... Jedna je ipak pouka od prevoda g. Petrovića: da crkva treba što pre da svoj srpski prevod Sv. pisma narodu. I to je ona već odavno trebala učiniti."¹⁴⁶

Odlukom Sv. arh. sinoda SPC i kasnijom potvrdom na Saboru iste, 1930. godine, ovaj prevod je proglašen jeretičkim i naređeno je da se spreči njegovo rasturanje, zbog tolikih i takvih izmena u odnosu na Vukov tekst da se smatralo da su prevodioci imali nameru da pokvare pravoslavno učenje.

Vukov tekst je tako zvanično postao referentan prevod, čak i u visokim krugovima pravoslavne crkve, koji su ga sada smatrali za "pravoslavan", samo osamdeset godina posle optužbi da je nepravoslavan.

GODINA 1933.:

BAKOTIĆEV PREVOD SVETOGA PISMA

Dr Lujo Bakotić je rođen 1867. godine u Senju, a umro je 1941. godine u Beogradu. Poznat je i pod pseudonimom Dalmatikus. U istoriji će ostati zapamćen po tome što je bio član komisije za izradu Konkordata između Srbije i Vatikana (koji je potpisan 1914. godine). Verovatno da je to razlog što je od 1920-1923. godine bio poslanik Kraljevine SHS pri Vatikanu, a kasnije zastupnik Kraljevine Jugoslavije pri Međunarodnom sudu u Hagu. Jedno vreme bio je pomoćnik ministra spoljnih poslova Kraljevine Jugoslavije. Autor je studije "Srbi u Dalmaciji" (objavljena 1938 g.), objavio je i Rečnik srpsko-hrvatskog književnog jezika, i preveo je Justinijanove "Institucije".

Na Božić 1925. godine dr Lujo Bakotić je objavio svoj prevod Pesme nad pesmama u beogradskom Trgovinskom glasniku, koji je tada bio dnevna novina i imao visok tiraž, uz napomenu da je iz revidiranog prevoda Staroga zaveta (verovatno revidiranog prevoda Đure Daničića). Te iste godine za Vaskrs, u istim novinama objavio je prevod 18-tog Psalm. Nekoliko godina kasnije, 1930. objavio je Sveto pismo Novoga zaveta. Isto na latiničnom pismu, u Beogradu je 1931. godine objavio kao posebnu knjižicu "Poslovice Solomuna, sina Davidova", u izdanju Britanskog i inostranog biblijskog društva.

Čitavo Sveto pismo Bakotić je objavio 1933. godine, ekavski, latiničnim pismom, a ponovljeno je i izdanje Novoga zaveta. Kada je prevod bio objavljen knjiga je koštala tadašnjih 100 dinara, a pojavila se u izdanju Britanskog i inostranog biblijskog društva. Smatra se da je Bakotićev prevod najuspešniji kada se radi o jevrejskoj poeziji: Psalmima,

---

¹⁴⁵ Navod iz nepotpisanog pamfleta koji se nalazio u svakom primerku knjižice Evandjelja po Jovanu.

¹⁴⁶ D.S.: OCENE I PRIKAZI (članak), Bogoslovlje, sv. 3, Beograd-Zemun, 1927. godine

Pesmi nad pesmama, odlomcima iz proročkih knjiga i Jova, jer je u svom radu koristio savremene metode, odnosno princip dinamičkog ujednačavanja (kako bi današnji čitalac bio u mogućnosti da oseti iste sadržaje kao i prvobitni čitaoci). Posle ovog prevoda svi naši prevodioci Svetoga pisma koriste ovaj princip u svom radu. Prilikom prevodenja koristio je sve pristupačne tekstove (na grčkom, latinskom, italijanskom, francuskom, ruskom, engleskom i nemačkom).

"Osobina Bakotićevog prevoda je da je on zadržao izraze koji su kod pravoslavnog naroda ali je itacistički govor zamenio etacističkim (Izrailj-Izrael)."¹⁴⁷

Ipak, ovaj prevod nije zaživeo u narodu. Pretpostavlja se da je jedan od krupnih razloga neprihvatanja bio zamena određenih reči - na primer, car je postao kralj, a geografska i lična imena zadržao je prema tzv. zapadnoj verziji prevoda. Međutim, imajući u vidu da je dr Bakotić po rođenju bio Srbin iz Dalmacije, njegova namera je, verovatno, bila da načini jedan prevod Svetoga pisma koji bi bio od velike koristi njegovim sunarodnicima, odnosno Srbima u Dalmaciji i Krajini.

Nisu izostale ni optužbe. Moguće da je Bakotićeva pozicija kao pregovarača o konkordatu Vatikana i Srbije i, kasnije, jugoslovenskog poslanika u Vatikanu bila dovoljan signal da njegov rad bude od pojedinaca ocenjen kao "rimska propaganda".

Novi život ovom prevodu dat je ponovnim štampanjem 1989. godine, u izdanju Dobre vesti iz Novoga Sada. Dve godine kasnije izlazi i luksuzno izdanje sa objašnjenjima, ilustracijama i mapama u boji, a 1994. godine se pojavljuje i izdanje u manjem tzv. A-5 formatu. Nažalost, i pored rada dva lektora i, čak, pet korektora, i dalje postoji veliki broj slovoslagačkih i štamparskih grešaka, a ponegde nedostaje i čitav stih (Matej 10,33 npr.). Još je veća šteta što se greške ponavljaju u svim novim izdanjima, verovatno zato što je korišćen isti, neispravljeni, slog. Zanimljivo je da je ovo izdanje yepnog formata rađeno po naročitoj poruybini, tako da je čitav tiraž predat naručiocu, pa se veoma teško može nabaviti.

GODINA 1934.:

NOVI ZAVET U PREVODU DIMITRIJA STEFANOVIĆA

Dimitrije Stefanović je rođen 1882. godine u Bačkoj, umro je u Beogradu 1945. godine. Od 1907. do 1920. godine bio je profesor Karlovačke bogoslovije, a od 1922. godine je profesor pravoslavnog Bogoslovskeg fakulteta u Beogradu.

Godine 1913. u Sremskim Karlovcima izdaje knjigu "Uvod u Sveto Pismo Novoga Zaveta". Godine 1917. preveo je Evandjelje po Mateju i objavio ga sa tumačenjima. Osnovna namena bila je da knjiga posluži kao uybenik studentima, ali i da sveštenicima pomogne za pripremanje propovedi i pouka. Sledeći tu logiku, za potrebe predavanja 1918. godine, preveo je obe poslanice Solunjanima i sa tumačenjima objavio ih je kao uybenik, u izdanju Sv. arh. sinoda Mitropolije Karlovačke, štampano u manastirskoj štampariji. Već 1923. godine izdaje drugo, "znatno izmenjeno i dopunjeno" izdanje "Jevandelija po Mateju", jer je prvo izdanje rasprodato za godinu-dve dana. Godine 1926. objavljuje "Život i rad apostola Pavla" sa prevodom i tumačenjem poslanice Galatima, Prve i Druge Timoteju, Titu i Filimonu, u izdanju Gece Kona, u malom tiražu. U predgovoru je napisao:

---

¹⁴⁷ Đorđić, P.: O BAKOTIĆEVOM SVETOM PISMU, (članak), časopis Naš jezik, broj 6, Beograd

"Kao i dosadašnje, tako je i ova moja knjiga u prvom redu namenjena školi, učenicima naših Bogoslovija i studentima našeg Bogoslovske fakulteta. Zbog toga i nije izrađena na širokoj osnovi... Pri izradi knjige koristio sam se naročito najnovijim Uvodima i komentarima nemačkih, rimokatoličkih i protestantskih bogoslova"

Prelaskom u Beograd Stefanović postaje profesor Bogoslovske fakulteta - predaje egzegezu Novoga zaveta i stiže zvanje protoprezvitera. Tu počinje sa prevođenjem čitavog Novoga zaveta. Godine 1934. objavljuje ga u prevodu s grčkog, a u izdanju Britanskog i inostranog biblijskog društva. Ovo izdanje štampano je u Beogradu u štampariji "Mlada Srbija". Veselin Čajkanović kaže¹⁴⁸ da je Stefanović napustio osnovni tekst (textus receptus) koji je koristio Vuk za svoj prevod, i da je koristio kritičko Nestlovo izdanje, te da zato ima dosta neslaganja sa Vukovim prevodom. Može se reći da se prevodilac oslanjao na Vukov jezik i frazeologiju, i da mu je namera bila da sačuva što više od jezičke lepote.

Uz Novi zavet štampani su i Psalmi u prevodu Đure Daničića. Zanimljivo je da je Novi zavet štampan u jednom stupcu po čitavoj strani, a psalmi u dva stupca. Očigledno da je prelom Novoga zaveta i Psalama urađen posebno. I po obliku slova i po samom slogu vidi se da je deo sa psalmima bio samo pridodat. Skandinavsko društvo za širenje Evanđelja je ponovo objavilo ovaj prevod 1979. godine. U januaru 1985. godine pojavljuje se još jedno izdanje u dvadeset hiljada primeraka, ali bez naznake izdavača.

O prevodu su se veoma pohvalno izrazili mnogi naši stručnjaci koji smatraju da je prevod razumljiviji i tačniji od Vukovog prevoda, mada je opšti stav da, u književnom smislu, Vuka nije prevazišao. Postoje i ozbiljnije kritike ovoga prevoda:

"Dimitriju Stefanoviću se zameralo slabo osećanje jezika i 'zapadnjačko' narušavanje pravoslavne tradicije u kritičkom prilazu tekstu Novog zaveta pa i tumačenju nekih važnijih mesta."¹⁴⁹

GODINA 1939.:

PREVODI DUŠANA GLUMCA

Za potrebe uybenika "Gramatika staro-jevrejskog jezika", dr Dušan Glumac, profesor Staroga zaveta na Bogoslovske fakultetu u Beogradu, 1939. godine je, posle dve godine rada, u privatnom izdanju toga uybenika štampanog u Vršcu, preveo delove Staroga zaveta. U delu knjige posvećenom vežbama nalaze se njegovi prevodi tri poglavlja Prve knjige Mojsijeve (1, 3 i 4) i četrnaest psalama (1, 2, 3, 13, 15, 19, 23, 43, 54, 100, 110, 130, 146 i 150).

GODINA 1943.:

IZDANJA RIMOKATOLIČKE PROPAGANDE

---

¹⁴⁸ Čajkanović, Veselin: JEVANĐELJE PO MATEJU (članak), Bogoslovlje, sv. 4, Beograd, 1929. godine

¹⁴⁹ Dimitrije Bogdanović, u članku povodom Čarničevog prevoda, Pravoslavna misao, sveska 23, Beograd, 1976. godine

Godine 1943. pojavljuje se ćirilčno, ekavizirano, revidirano izdanje četvoroevanđelja Vukovog prevoda: "Sveto evanđelje Gospoda našega Isusa Hrista po Mateju, Marku, Luci i Jovanu", a u izdanju Pontificium Institutum Orientalium Studiorum, iz Rima, sa komentarima i primedbama ispod biblijskog teksta. Urednici ovoga izdanja smatrali su da je nedostatak bogoslovskog obrazovanja Vuka uticao na kvalitet prevoda, kao i da je njegovo prevođenje sa crkveno-slovenskog uticalo da nije dobro preveo, a naročito "teška i nejasna mesta, napose u poslanicama svetoga Pavla". Međutim, kako u samim evanđeljima takvih grešaka ima malo, pontifikalni (papski) Institut za orijentalističke studije iz Rima odlučio se da ih objavi.

Godine 1947. pojavljuje se drugo izdanje za koje urednici kažu da je još jednom revidirano. Tekst je podeljen podnaslovima, a pružaju se i dodatna razjašnjenja. Nažalost, nema dovoljno podataka o ovim izdanjima, o tiražu, nameni i mestima distribucije, ali je očigledno da je stvarni interes za izdavanje bio od strane Propagande¹⁵⁰, koja je svoje zanimanje za štampanje knjiga na ćirilici pokazala davne 1564. godine kada je ugašenu protestantsku ćirilčnu štampariju iz Uraha prebacila u Rim.

GODINA 1974.:

ČARNIĆEV PREVOD NOVOGA ZAVETA

Dr Emilijan Čarnić (1914, Čakovo u Rumuniji - 1995, Beograd), profesor Bogoslovskog fakulteta u Beogradu, učenik Dimitrija Stefanovića, svršeni bogoslov, klasičan filolog i doktor nauka iz Atine, i sam se odlučio da prevede Novi zavet. Sledom kojim su nastala, prvo su objavljivana Evanđelja: 1963. godine - po Marku, po Jovanu 1964.g., po Mateju 1965.g., po Luci 1968.g., a 1969. godine objavljena su Dela apostolska. Ova izdanja Čarnić je izdao u privatnoj režiji, o svom trošku, a svaka knjižica sadržavala je i kratak uvodni tekst o samom evanđelju. Godine 1972. Biblijsko društvo je u LJublani štampalo Evanđelje po Jovanu, u (probnom) tiražu od dvadeset hiljada primeraka, što je uobičajen postupak pred izdavanje celog prevoda.

Godine 1973. Biblijsko društvo Beograd je objavilo čitav Novi zavet sa predgovorom prevodioca, kraćim uvodima u novozavetne knjige i manjim Rečnikom najvažnijih pojmova, naziva i imena sa nekoliko mapa, u početnom tiražu od trideset hiljada primeraka. Kao osnov za prevod korišćeno je osmo kritičko izdanje grčkog novozavetnog teksta Aleksandra Merka, objavljeno u Rimu 1957. godine. Za uvodne podatke o novozavetnim knjigama i za rečnik pojmova, Čarnić je koristio najsavremenije grčke, latinske, nemačke i engleske priručnike i komentare.

"Prilikom prevodenja trudio sam se da originalni tekst oživim na srpskom jeziku tražeći tačan izraz i dodajući po neku reč, koja se sigurno podrazumeva - radi što

---

¹⁵⁰ "Propaganda je ustanova eminentno kosmopolitska u svom delokrugu. Ona predstavlja najsajniju i najplodotvorniju kreaciju papstva, stavljajući mu na raspoloženje glavna sredstva, kojima ono može da izvrši božanstveni svoj poziv širenja vere i prosvete kod svih naroda. Propaganda je najsajnije ovaploćenje papstva." Kardinal L. Jakobini, ARCHIV 52, 130, Rim, 10. februara 1884. godine.

potpunijeg i jasnijeg smisla - u nadi da će prevod korisno poslužiti svakom čitaocu ove najčitanije knjige."¹⁵¹

Iako se o ovom prevodu Čarničevi savremenici i kolege nisu najbolje izrazili, sam Čarnić je, odlukom da ga ustupi na umnožavanje Međunarodnom društvu Gedeonita, umnogome doprineo da njegov prevod počne sve više da se koristi. Gedeoniti su međunarodna hrišćanska organizacija koja se bavi štampanjem i poklanjanjem celog Svetog pisma ili samo Novog zaveta. Prema nepotpunim podacima, tiraž koji je Društvo Gedeonita uvezlo u raniju SFRJ i današnju SRJ prelazi brojku od milion primeraka (samo u poslednjih pet godina pola miliona kopija). Gedeoniti Čarničev prevod poklanjaju po bolnicama (beli primerci), hotelima (srpsko-engleski dvojezični primerci) i pojedincima (plavi primerci).

Profesor Čarnić je doživeo ozbiljne javne kritike zato što je dozvolio da njegov prevod koriste Gedeoniti. Oprezne pohvale prevodu bile su retke i upućivane su uvek u sklopu neke druge ili novije ideje. Tako se, na primer, dr Dimitrije Bogdanović, u članku "Novi zavet u prevodu Emilijana Čarnića", objavljenom u časopisu "Pravoslavna misao" 1976. godine, zalaže za pojavljivanje kritičkog izdanja Novoga zaveta sa svim varijantama rane i stare crkvene vizantinske i istočne tradicije. On, iako za Čarničev prevod kaže da je dostigao veći stepen osavremenjivanja u upotrebi reči i sintaksi "biblijskog kazivanja", ipak smatra da nije dovoljno pojavljivanje samoga prevoda - potrebno je objaviti prevod sa kritičkim komentarom.

Iste godine kada je štampan prevod, u Ljubljani je štampana knjižica pod nazivom "Uvod u Novi zavet", koja zapravo sadrži sve dopunske tekstove iz prvog izdanja prevoda Novoga zaveta, osim teksta Novoga zaveta: Uvod, Rečnik i Priloge sa mapama, kao zasebno izdanje.

Godine 1991. organizacija po imenu Literature, Sound & Vision: Translation Ministries iz Velike Britanije kao posebno izdanje objavila je Čarničev prevod Evandjelja po Jovanu, sa namerom da služi kao osnovni tekst - besplatan uybenik - za dopisni biblijski kurs o Evandelju po Jovanu.

Evandjelje po Jovanu je doživelo još jedno izdanje na srpskom jeziku. U knjižici malog formata, nepoznatog tiraža i godine izdavanja, nepoznati izdavači kažu da su se "prihvatili izdavanja ovog yepnog evandjelja, a na predlog Društva za širenje yepnih Biblija (Pocket Testament League)". Na početku knjižice nalaze se mali uvod i predgovor, a posle Evandjelja po Jovanu u Čarničevom prevodu nalaze se dodaci: "Poruke o spasenju kroz Isusa Hrista" i "Moja odluka". Knjižica je štampana ćirilicom u Ljubljani.

Sledeće izdanje: knjižicu "Put, istina, život" sa Čarničevim prevodom Evandjelja po Jovanu, objavio je izvesni Ljubomir Petrović iz Engleske, koji je u tekstu na kraju knjižice pozvao sve zainteresovane da mu se jave.

Godine 1994. Hrišćanska zajednica iz Novoga Sada objavila je na srpskom jeziku knjižicu "Kad se naš svet ruši", štampanu latinicom, u kojoj su svi novozavetni navodi iz Čarničevog prevoda. Ovo izdanje bilo je prvenstveno namenjeno izbeglicama; uz prigodne tekstove objavljeno je nekoliko izbegličkih svedočanstava. Svi navodi su korišćeni uz odobrenje Međunarodnog biblijskog društva.

Dr Čarnić je skoro sve knjige Novoga zaveta sa komentarima uz svoj prevod, objavio kao posebne uybenike za Bogoslovski fakultet, od kojih su neki štampani u više izdanja.

Osim Novoga zaveta, dr Čarnić je preveo Psaltir koji je doživio dva izdanja.

---

¹⁵¹ Čarnić, Emilijan dr: PREDGOVOR Novom zavetu, Biblijsko društvo, Beograd, 1973. godine

GODINA 1984.:

PREVOD NOVOGA ZAVETA KOMISIJE SVETOGA ARHIJEREJSKOGA SINODA SRPSKE PRAVOSLAVNE CRKVE

Najnoviji prevod Novoga zaveta koji imamo na srpskom jeziku objavljen je 1984. godine, posle 22 godine komisijskog rada visokih dostojnika SPC, profesora Bogoslovskog fakulteta i profesora Beogradskog univerziteta. Polazeći od toga da crkva ne samo da ima monopol po pitanju pravilnog razumevanja i tumačenja, već da je ona jedina koja je merodavna i odgovorna i po pitanju prevođenja Svetoga pisma, a kako Srpska pravoslavna crkva u toj ulozi jedino vidi sebe (kada se radi o srpskom jeziku i narodu), te kako nijedan postojeći prevod nema crkveni blagoslov, srpska crkva je pristupila prevođenju Božije Reči na narodni jezik.

Plan da se pristupi reviziji Vukovog prevoda odavno je postojao, još od sredine druge decenije ovoga veka. Međutim, realizaciji se pristupilo tek krajem 1962. godine. Prvobitna ideja je bila da se uradi revizija Vukovog prevoda, ali se od te ideje zvanično odustalo nešto kasnije, mada nezvanično nije još sledećih desetak godina. Za osnovni tekst - izvornik - odlučeno je da se uzme rukopis koji se nalazi u u Istanbulu, u sedištu Vaseljenske patrijaršije, a koji datira iz 1904. godine, uz konsultacije sa novim kritičkim izdanjima na grčkom: Nestl-Alandovim, Merkovim itd. Za upoređivanje su korišćeni i stari rukopisi srpske jezičke redakcije (o kojima smo ranije govorili), Vulgata, ruski sinodalni prevod, kao i savremeni prevodi na hrvatski, italijanski, bugarski, nemački, francuski, engleski itd. Prilikom izrade prevoda najviše je korišćen Vukov prevod (kao i kritike i analize njegovog rada), prevodi D. Stefanovića, L. Bakotića i E. Čarnića. Zanimljivo je da su korišćena i tri neobjavljena rada: revizija Vukovog prevoda koju je radio Nikolaj Velimirović za vreme internacije u manastiru Vojlovica kod Pančeva tokom Drugog svetskog rata, zatim delimičan autorski prevod koji se pojavljuje u knjigama Justina Popovića¹⁵², kao i neobjavljen rad Janka Lukića, koji je Justinu Popoviću bio predat na recenziju.

---

¹⁵² Justin Popović je tumačio knjige Novoga zaveta dok je bio profesor Novoga zaveta u bogoslovijama u Karlovcima, Prizrenu i Bitolju od 1924. do 1934. godine, da bi od 1945. do 1960. godine sačinio sledeće knjige komentara novozavetnih knjiga sa svojim prevodom: *Evangelje po Mateju* (u rukopisu), *Dela apostolska* (u rukopisu), *Poslanica Rimljanima* (urađen prevod bez komentara), *Prva i Druga Korinćanima*, *Poslanica Efescima*, *Galatima*, *Prva i Druga Solunjanima* (postoje po dve verzije prevoda koje se minimalno razlikuju), *Kološanima* i *Filipljanima*, *Jovanove poslanice*. Iz rukopisa i priprema prevoda vidi se da je Justinova namera bila da uradi komentare celog Novog zaveta, odnosno da ga prevede u tu svrhu, ali ga je, verovatno, smrt prekinula. Recenzenti pet objavljenih Popovićevih knjiga sa Pavlovim poslanicama bili su A. Jeftić, I. Bulović i A. Radović, a izdavač manastir Čelije kod Valjeva objavio ih je u seriji od 1979. do 1983. godine. Tiraž ovih udžbenika bio je po tri hiljade primeraka.

"Od veoma velike koristi bila je Komisiji i ispravka Vukova prevoda koju su za vreme rata i okupacije izvršili, nalazeći se u internaciji u manastiru Vojlovici u južnom Banatu, blaženopočivši episkop Nikolaj Velimirović¹⁵³ i tadašnji jeromonah Vasilije Kostić, kasnije njegov naslednik na žičkoj katedri."¹⁵⁴

Iako se zvanično odustalo od revizije Vukovog prevoda, Komisija je ipak i dalje radila na popravljaju i prepravljaju njegovog teksta. Tako 1967. godine izlazi privremeno izdanje koje crkva ne štampa kao svoje zvanično izdanje, ali koje se ipak može upotrebljavati za bogoslužbenu upotrebu. Ovo, revidirano izdanje evanđelja, priredio je i objavio braničevski episkop Hrizostom, pa je tako ostao naziv "Braničevski jevanđelistar". Zanimljivo je da je 1977. godine Braničevska eparhija izdala (u ekavskom izgovoru srpskoga jezika) drugo izdanje¹⁵⁵. Pošto je posle prvog izdanja stiglo nekoliko stotina primedbi, episkop Hrizostom i dr Aleksandar Birviš su izvršili analizu i reviziju i pripremili tekst za drugo izdanje. I ovo izdanje je odobreno za zvaničnu crkvenu upotrebu u braničevskoj eparhiji.¹⁵⁶

"Polazeći od okolnosti da je Vukov prevod, i pored toga što nije ušao u zvaničnu bogoslužbenu upotrebu crkve, ipak dobio najširi publicitet i ušao u masovnu upotrebu naroda, crkva se opredelila za to da Vukov prevod revidira poput poznatih revizija Luterovog nemačkog prevoda, a ne da izdaje kakav novi, originalni prevod. Tako su se posle drugog svetskog rata, jedno za drugim - 1967. i 1970. pojavila dva revidirana crkvena Vuka..."¹⁵⁷

---

¹⁵³ Vladika Nikolaj je uhapšen u julu 1941. godine i zatvoren u manastir Ljubostinju. Krajem 1942. godine prebačen je i zatvoren u manastir Vojlovicu kod Pančeva. Sledeće godine je odveden u nemački koncentracioni logor Dahau, gde su ga savezničke trupe oslobodile 8. maja 1945. godine.

¹⁵⁴ Bulović, Irinej dr jeromonah: NOVI PREVOD SVETOGA PISMA NOVOGA ZAVETA, Glasnik službenog lista SPC, knj. 66, Beograd, 1985. godine

¹⁵⁵ Prema "Biblijskom rečniku" Radomira Rakića, profesora Bogoslovskog fakulteta u Beogradu, postoji još jedno izdanje iz 1975. godine. U tom slučaju, izdanje 1977. godine bilo bi treće.

¹⁵⁶ Svaka eparhija, odnosno episkop, samostalno odlučuje o upotrebi Svetoga pisma u svojoj eparhiji. U SPC još nije doneta odluka o tome koji bi prevod bio za upotrebu u svim eparhijama.

¹⁵⁷ Bogdanović, Dimitrije: DVE NOVE REVIZIJE VUKOVOG PREVODA NOVOG ZAVETA (članak), Kovčežić, knj. 12, Vukov i Dositejev muzej, Beograd, 1974. godine

Međutim, ovaj rad Komisije¹⁵⁸ očigledno nije zadovoljio. Moguće je da je, s obzirom da je Komisija radila u dužem vremenskom periodu, dolazilo do neusklađivanja i nedoslednosti, odlaska članova i dr., pa je dalji rad trebalo sistematizovati i ujednačiti. Zato se 1968. godine formira novi sastav Komisije, a njeno vođenje preuzima tadašnji raško-prizrenski episkop Pavle, današnji srpski patrijarh.¹⁵⁹ Komisija je u novom sastavu odmah izvršila reviziju rada Komisije u predašnjem sastavu. Već 1970. godine, Biblijsko društvo iz Beograda "uz blagoslov patrijarha" objavljuje "Sveto jevanđelje po Mateju, Marku, Luci i Jovanu". Na ovom izdanju je napisano da je u prevodu Vuka Karayića, a da je revidirano prema grčkom tekstu Vaseljenske patrijaršije iz 1904. godine. Reviziju je načinila ("prevod ispravljala") Komisija sinoda i Biblijskog društva. Tekst je štampan u jednom stupcu, podela stihova i poglavlja je kao kod Vuka, ali se pojavljuju "začela" čime se omogućava čitanje teksta evanđelja u crkveno-službenoj upotrebi. Iako je "Sveto jevanđelje" isto tako revizija Vukovog prevoda kao što je to i "Braničevski jevanđelistar", upoređenjem se vidi da su to, zapravo, dva odvojena pristupa prevodenju i revidiranju biblijskog teksta.

Ipak, kako je rad na reviziji jednoga prevoda koji nije nastao sa originala mnogo teži nego sam prevod sa originala, a da o teološkim nesuglasticama i ne govorimo, Komisija je nastavila sa radom i na poslasticama. Svaka ispravka Vukovog prevoda kvarila je njegovu jezičku lepotu, tako da ni tačnost prevoda nije mogla da bude poboljšana a da se ne pokvare jedinstvene osobine Vukovog rada - jezičke i stilske, koje tako krase Vukov prevod. Verovatno da je zato doneta odluka da se konačno i stvarno odustane od revidiranja Vuka, i da se dalje radi na čitavom prevodu Novoga zaveta, koji sada ne bi bio revizija Vuka već nov, autonoman, prevod SPC. U tom smislu, može se reći da su i "Braničevski jevanđelistar" prvo izdanje, i njegovo ponovljeno ekavsko izdanje, kao i "Sveto jevanđelje" predstavljali probne, eksperimentalne, radne verzije.

Komisija je, u drugom sastavu, radila sve do 1983. godine, kada je rukopis predat u štampu. Principi rada su se zasnivali na "vekovnoj živoj ćirilometodijevskoj i svetosavskoj tradiciji pri prevodenju" i mogu se sažeti u jednu rečenicu:

"Kao Knjiga Crkve, Biblija treba da bude prevedena tačno i verno, pri čemu ne mislim samo na filološku već i na bogoslovsku tačnost i vernost."¹⁶⁰

Novi zavet, u prevodu Komisije sinoda SPC, prvi put je objavljen 1984. godine i zvanično promovisan na Beogradskom sajmu knjiga, u deset hiljada primeraka, a u izdanju Svetoga arhijerejskoga sinoda SPC u saradnji sa Britanskim i inostranim biblijskim društvom iz Beograda. Štampan je u tvrdom povezu sa zlatotiskom, maloga formata, sa "začelima" i naslovima u svakom poglavlju. Međutim, ubrzo je neprodati tiraž povučen i pristupilo se reviziji još sasvim novoga prevoda. Istine radi treba reći da je prvo izdanje ovoga prevoda na zvaničnoj promociji na sajmu i predstavljeno kao probno izdanje.

Godine 1990. objavljeno je drugo, ispravljeno izdanje, u dvadeset hiljada primeraka, koje je štampalo sarajevsko "Oslobođenje" u skromnijoj opremi. Ispravljena su

---

¹⁵⁸ U prvom sastavu Komisije bili su: dr Miloš Đurić, dr Petar Đorđić, dr Justin Popović, dr Bogoljub Ćirković i dr Stojan Gošević.

¹⁵⁹ U drugom sastavu Komisije bili su: tadašnji episkopi Pavle, Jovan, Vasilije, Stefan, Hrizostom, Danilo, profesori Bogoslovskog fakulteta Bogoljub Ćirković, Stojan Gošević, Miloš Erdeljan, i današnji visoki dostojnici SPC Atanasije Jeftić, Amfilohije Radović i Irinej Bulović.

¹⁶⁰ Isto kao br. 154.

pojedina mesta i nedoslednosti, a došlo je i do manjih revizija, uglavnom zbog promene članova Komisije. Nažalost, ovako mali tiraž je već odavno rasprodat.

Komisija se opredelila da prevod ostane u ijekavskom izgovoru, iako većina srpskog naroda danas govori ekavicom. Možda je razlog tome sva lepota i epska visina ovog dijalekta za koji su se opredelili i Vuk i Daničić. Komisija je u prevođenju težih mesta koristila tumačenja crkvenih otaca i učitelja. Pa ipak, i pored svih ispravki turcizama, grešaka i, zahvaljujući novootkrivenim rukopisima, unosa novih saznanja i povećane preciznosti, ostaje utisak da je prevod Komisije sinoda SPC ostao na tradiciji Vukovog rada uz ugradnju "bogoslvske tačnosti i vernosti". Ovo je Komisija učinila u skladu sa tumačenjima crkvenih otaca i učitelja, ipak ne mogavši da se otrgne od utiska koji je i Vuk imao: da ijekavski dijalekt prevodu pruža dodatnu dimenziju.

"Dužan sam... da priznam sledeću činjenicu: Vukov prevod je, zbog svoje klasične lepote i odomaćenosti u narodu, od početka do kraja najozbiljnije uziman u obzir. U praksi to znači da novi, crkveni prevod, gde god je moguće, ostaje leksički i stilski veran Vukovu prevodu, a gde to nije moguće, onda bar blizak njemu, držeći se, između ostalog, i ijekavskoga narečja našega jezika, narečja na kojem je govorio i pisao Vuk, a koje danas svojim epskim prizvukom i patinom starine pridaje prevodu onu osobenu 'biblijsku boju', onu čar sveštene i uzvišene lepote..."¹⁶¹

GODINA 1986.:

PREVODI ALEKSANDRA BIRVIŠA

Aleksandar Birviš je rođen 1928. godine u Nišu. Diplomirao je Bogoslovski fakultet SPC i orijentalistiku na Filološkom fakultetu u Beogradu. Dugogodišnji je profesor na mnogim biblijskim školama u zemlji, a od 1989. do 1991. godine bio je dekan Evandeoskog teološkog fakulteta u Osijeku. Jedan je od osnivača Teološkog fakulteta "Matija Vlačić Ilirik" u Zagrebu. Za svoj rad dobio je počasni doktorat na Teološkom fakultetu Gordon-Konvel u SAD. Pastir je Hrišćanske baptističke crkve u Beogradu.

A. Birviš je preveo sa grčkog četiri evanđelja koja su se 1986. godine pojavila kao zasebne knjižice: "Bog je sa nama - Evanđelje po Mateju"; "Isus - Spasitelj - Evanđelje po Marku"; "Isus - Prijatelj - Evanđelje po Jovanu" i "Evanđelje po Luki". Ove knjižice je objavio "Hrišćanski pregled" u saradnji sa Biblijskim društvom iz Beograda, a posle osnovnog teksta Evanđelja, štampano je i posebno objašnjenje Božijeg plana spasenja sa ilustracijama. Iste godine evanđelja su objavljena u formi jedne knjižice, od istog izdavača.

Sledeće, 1987. godine posebno se pojavljuje Evanđelje po Jovanu, a iste godine u Beogradu se, u izdanju Biblijskog društva, pojavljuje izdanje: "Život i rad Isusa Hrista - Četiri evanđelja", u dve hiljade primeraka. To je zapravo drugo izdanje knjižica, samo objedinjeno u jednu celinu. Kako je Ev. po Jovanu tada treći put objavljeno, to znači da je doživelo tri ispravljanja.

Prevod je rađen po kritičkom Nestle-Alandovom izdanju Novoga zaveta na grčkom, uz značajne konsultacije sa crkveno-slovenskim prevodom. Učinjen je pokušaj da se sačuvaju one reči kojih ima u crkveno-slovenskom "čitanju", a kojih nema u Vukovom i Bakotičevom prevodu, pa ih je prof. Birviš zadržao u svojoj verziji. Autorova namera je bila da čitaocu omogućiti da lakše razume tekst, uz pojavu "nekih novih rešenja koja nastoje da

---

¹⁶¹ Isto.

prevaziđu razlike u izražajnim mogućnostima izvornog i našeg jezika". Uz četiri evanđelja, štampan je i kratak "Azbučni pregled i objašnjenja pojmova i imena".

U Novom Sadu je, 1988. godine štampano ponovo Evanđelje po Jovanu: Svetlost Života.

Profesor Birviš je, 1990. godine, objavio i ritmički prevod - prepev Knjige psalama, u izdanju Biblijskog i inostranog društva iz Beograda, u pet hiljada primeraka, u više različitih mekih i tvrdih poveza. Rad na prepevu psalama započet je 1972. godine, posle Evropskog savetovanja biblijskih prevodilaca, na kojem je ukazano da mnogi narodi, skromnije i slabije jezičke narodne metrike od naše, već imaju takve prevode. Osamdesetih godina prevodi pojedinih psalama sa komentarima su objavljivani u časopisu "Pravoslavlje".

"Za prepev je korišćen ritam i metar poezije naroda koji govore srpskohrvatskim jezikom"¹⁶², tako da se psalmi mogu koristiti i za bogoslužjenja, kao i za komponovanje. Želja je prevodioca bila da psalme približi čitaocima, kako bi oni mogli da ih dožive onako kako su ih doživljavali prvi primaoci.

Profesor Birviš u rukopisu ima prevedenu Poslanicu Jevrejima, kao i Plač Jeremijin (koji je objavljen u časopisu "Pravoslavlje" u formi tužbalice, u ritmu deseterca). Rad na Delima apostolskim još nije završen.

U pripremi je izdavanje knjige o principima prevođenja Svetoga pisma, što je zapravo skup predavanja koje je A. Birviš održao više puta.

---

¹⁶² Birviš, Aleksandar: ČEMU OVAJ PREVOD? (pogovor u knjizi), PSALMI, Beograd, 1990. godine

**GODINA 1868.:
RITMIČKI PREVOD PSALAMA**

Nekoliko godina pre 1868. autor koji se potpisivao sa O.U.O. (Og. Utješenović-Ostrožinski), u privatnom izdanju štampao je roman "Nedjeljko" u kojem je, između ostalog, dao prikaz nedeljne Božije službe u crkvi, i tom prilikom objavio svoj prevod pojedinih psalama. Ohrabren uspehom i potaknut od drugih, O.U.O. se odvažio da prevede čitavu knjigu psalama.

Godine 1868., u Beču je objavljeno privatno prevodiočevo izdanje knjige: "Psalmi Davidovi - poput srbskijeh narodnijeh pjesama". Zanimljivo je da se ovde nalazi 151 psalam. Autor je u predgovoru ovog ritmičkog prevoda, rađenog po ugledu na naše narodne pesme, naveo principe prevodenja kojih se pridržavao u radu:

"Sve misli na jednu smislivši, udarih pravcem ovijem:

1) Držati ću se strogo stvarnoga smisla psalama, radeći na temelju prevoda glasnoga našega jezikoslovca Đ. Daničića. ali uz nastavljen obzir na prevod staroslovenski...

2) U pogledu jezika držat mi se čistoga narodnoga govora našega...

3) U pogledu pjesničkom bijaše mi navratiti bistru rijeku pjesništva Davidova... sluteći kako bi to bio učinio sam David, naučivši naš jezik."¹⁶³

Prevod je rađen na osnovu kritičkih nemačkih izdanja C.F. Keil-a i Fr. Delizsch-a iz 1867. godine kao i Ferd. Hitzig-a iz 1863. godine. Autor se koristio i "Prolegomenom" Dionizija Kleopasa, izdanje 1855. godine u Jerusalimu.

S obzirom da je izdanje bilo u privatnoj režiji ne čudi proces sakupljanja "predbrojnika", odnosno pretplatnika, čija su imena odštampana na kraju knjige. Zahvaljujući tim podacima vidimo da je pretplatnika bilo više od hiljadu. Među njima je bilo poznatijih imena, kao na primer: biskup Juraj Štrossmajer, dubrovački knez Niko Pucić, mitropolit hercegovački Prokopije, zatim banjalučka bogoslovija, 14. banatska graničarska regimenta, karlovački gradonačelnik, mnogi pernici, parosi, kneževi, odvjetnici, učitelji, gradski majori, pravoslavne škole u mnogim mestima u Ugarskoj, rimokatolički kapelani i fratri, a bilo je i zemljedelnika, kolara, veletržaca, itd.

**POČETAK XIX VEKA:
EVANĐELJE PO MATEJU**

Miloš Anđelković, dvadesetih godina ovoga veka, načelnik u Ministarstvu vera bio je urednik časopisa "Branic". On je počeo da prikuplja građu za istoriju prevoda Novoga zaveta, i objavio je kritike na Vukov filološki prevod, kao i primedbe na tačnost prevoda.

---

¹⁶³ O.U.O.: RAZJASNJENJA, Psalmi Davidovi, privatno izdanje, Beč, 1868. godine. Jedan primerak ove retke knjige nalazi se u posedu Davida Bodija, baptističkog propovednika i predavača na BBC "Logos" u Novom Sadu.

Kako je želeo da praktično pokaže sve primedbe na Vukov prevod, on je u "Braniču" štampao svoj prevod Evanđelja po Mateju, zajedno sa kritikama. O ovom izdanju i njegovim kritikama na Vukov prevod, vođena je žučna polemika na stranicama časopisa "Bogoslovski glasnik", knjiga XV, gde se Anđelkovićevom mišljenju suprotstavio Jovan Živanović, braneći Vuka.

GODINA 1925.: PESMA NAD PESMAMA

Dr Svetislav Stefanović je 1925. godine preveo i objavio numerisane premerke knjižice "Pesma nad pesmama, prema jevrejskom i drugim tekstovima", u "kritičkom izdanju". Knjiga je objavljena u Beogradu a štampana je u Državnoj štampariji Kraljevine SHS. Prevodiočeva osnovna namera bila je da se pesma priredi u ritmu, za razliku od proze kakva je kod Đure Daničića.

Za osnovni tekst koristio je jevrejski tekst štampan naporedo sa engleskim prevodom - u izdanju Biblijskog društva. Osim ovog, konsultovao je Septuagintu, Vulgatu, kao i popravljena izdanja engleskog, francuskog, ruskog, novogrčkog i drugih prevoda. Isto tako, korišćeni su i ritmički prevodi Šterka i Hauarda, sa tumačenjima i komentarima.

Prema Stefanovićevom prevodu, Pesma nad pesmama sastoji se od 32 celine - "pesmice".

"Nemajući pretenzija na kakvo više no amatersko poznavanje starojevrejske poezije, hteo sam samo učiniti i kod nas pokušaj, sličan tome, kako se ove stvari rade na Zapadu, koristeći se tekovinama kritičkih i naučnih ispitivanja, i pokušajima novih pesničkih verzija ove starozavetne pesme, koja izvesno više no ma koja druga spada u najveću svetsku, najviše večitu od svih poezija roda ljudskog."¹⁶⁴

GODINA 1981.: POSLANICA RIMLJANIMA

Miodrag Marinković je, uz pomoć saradnika Tihomira Brehelmahera, 1981. godine objavio privatno autorsko (šapirografisano) izdanje svoga prevoda poslanice Rimljanima, uz komentare i primedbe. Miodrag Marinković je član Hrišćanske adventističke crkve u Beogradu.

GODINA 1993.: EVANĐELJE PO MARKU

Godine 1993. organizacija NJORD OF LIFE INTERNATIONAL iz švedskog grada Upsale, u saradnji sa Međunarodnim biblijskim društvom, izdala je "Evanđelje po Marku u savremenom prevodu". Ovo ilustrovano ćirilčno izdanje u boji štampano je u Švedskoj, poglavlja su dobila naslove, a zanimljivo je da nije data podela po stihovima. Nije poznato ime prevodioca.

---

¹⁶⁴ Stefanović, Svetislav dr: PESMA NAD PESMAMA, Beograd, 1925. godine

REVIZIJA (POPRAVLJANJE) VUKOVOG I DANIČIĆEVOG PREVODA SVETOGA PISMA

Godine 1994., Dragan Milenković iz organizacije Literature, Saund & Vision Translation Ministry iz Belike Britanije, uz pomoć Miroslava Živkovića, baptističkog propovednika i predavača na predmetu Jevrejski jezik i Stari zavet u Biblijsko-bogoslovskom centru "Logos" u Novom Sadu, u saradnji sa Trinitarnim¹⁶⁵ biblijskim društvom iz Velike Britanije, započeo je sa radom na reviziji Svetoga pisma u prevodima Daničića i Karayića.

Dragan Milenković je u kompjuter uneo čitavo Sveto pismo i obavio manju jezičku reviziju (unoseći ekavicu). Sledeći korak predstavlja revidiranje samoga prevoda.

Do zaključenja ovoga rukopisa, obavljen je rad na Evandelju po Jovanu i na Prvoj knjizi Mojsijevoj. Namera Milenkovića i Živkovića je da se postojeći prevod jezički modernizuje i da se usaglasi sa originalnim tekstovima na grčkom i jevrejskom, uz ispravljanje prevodilačkih i teoloških nedoslednosti. Osnov za rad na Starom zavetu je Biblia Hebraica, a na Novom zavetu textus receptus iz 1624. godine, koji je prvi put objavljen 1675. godine u Amsterdamu - prema reprintu iz 1912. godine.

Po obavljenju reviziji Evandelja po Jovanu predviđeno je da se ova knjižica odmah štampa, u početnom tiražu od trideset hiljada primeraka. Zatim će se objaviti probno izdanje Prve Mojsijeve. Ova dva izdanja imaju cilj da se dobije uzorak mišljenja publike, koji će, potom, poslužiti u daljem revidiranju prevoda.

Revidiran prevod će, zatim, pregledati recenzent - odnosno poznavalac jezika i teologije, a koji nije do tada učestvovao u radu. Ukoliko bi se ostvarila predviđena dinamika rada na reviziji, novo, revidirano, izdanje Vukovog i Daničićevog prevoda Svetoga pisma možemo da očekujemo do kraja ovoga veka.

NOVA SRPSKA BIBLIJA

U Beogradu se od 1985. godine radi na projektu nazvanom "Nova srpska Biblija", što predstavlja novi prevod Svetoga pisma na savremen srpski jezik. Rad na Novom zavetu je završen i on je u procesu štampe¹⁶⁶, a predviđa se da će rad na Starom zavetu biti gotov tokom 1998. godine, te da će se novi prevod Svetoga pisma, odnosno "Nova srpska Biblija" pojaviti tokom 1999. godine.

Inicijator i pokrovitelj projekta je Svetski biblijski prevodilački centar iz Fort Vorta u Teksasu, SAD (Njorld Bible Translation Center), koji je do sada uradio više desetina prevoda Biblije na razne svetske jezike, a trenutno radi na prevodima na moderni bugarski,

---

¹⁶⁵ Trinitarno biblijsko društvo (Trinitarian Bible Society) je nastalo 1832. godine kao reakcija na preveliku teološku tolerantnost Britanskog i inostranog biblijskog društva (Trinity na engleskom znači Sveto trojstvo).

¹⁶⁶ U trenutku predaje rukopisa ove knjige izdavaču, planirano je da se Novi zavet zvanično pojavi i promoviše na Salonu knjige u Beogradu u jesen 1996. godine

mađarski, srpski, nekoliko službenih indijskih jezika, ruski i sl. Namera ovoga Centra je da na srpskom omogući prevod Svetoga pisma koji bi bio zasnovan na najsavremenijim arheološkim otkrićima, najboljem mogućem originalnom izvorniku, a koji bi bio na modernom jeziku, lak za čitanje, precizan i koji bi značio današnjem čitaocu isto ono što je biblijski tekst značio biblijskom savremeniku.

Tokom svoga postojanja, Centar je razvio poseban prevodilački metod, koji koristi i kod nas. Prevodioci rade na osnovu posebno pripremljenog originalnog teksta; kada se radi o Starom zavetu onda se koristi Biblia Hebraica na jevrejskom, a za Novi zavet 27. (poslednje) izdanje Nestle-Alanda na novozavetnom grčkom, koji su, stih po stih, prikazani sa savremenim kritičkim engleskim prevodom. Tako se od prevodilaca ne zahteva nužno poznavanje biblijskih jezika, već samo dobro poznavanje engleskog, kao i teološko obrazovanje. Kada se tako uradi "prva verzija" prevoda, onda se preveden tekst (uz pomoć drugog prevodioca) vraća na engleski i daje stručnjacima za biblijske jezike. Eventualne primedbe se vraćaju do prvoga prevodioca i onda se vrše ispravke i dorade u tekstu prevoda, koji zatim ide u štampu.

Srpski prevod Novoga zaveta radilo je više prevodilaca (u timu je bilo od 5 do 8 ljudi), a sam prevod je završen 1992. godine. Tokom rada su konsultovani svi dostupni raniji prevodi na srpski jezik, među njima najviše prevod E. Čarnića kao najsavremeniji, odnosno najpribližniji današnjem jeziku. Zatim je sledio rad sa stručnjakom za novozavetni grčki jezik, koji je pregledao prevod i stavio svoje primedbe i predloge. Prevod je, potom, popravljen i ponovo pregledan. Prelom teksta urađen je u Americi, u centrali ove organizacije. Tekst je u jednom stupcu, nije podeljen na stihove, već na pasuse koji imaju podnaslove, dok su naznake broja stiha date u obliku superskripta (kao brojevi za podnožne napomene u ovoj knjizi).

Prvo izdanje, koje se planira u jesen 1996. godine, biće probno. Tiraž će biti pet hiljada primeraka, u mekom povezu, veličine A-5 formata. Pretpostavlja se da će do izdanja cele Biblije (1999. godine) doći do manjih popravki u prevodu Novoga zaveta, na osnovu odjeka koji će prevod imati kod publike i poznavalaca jezika, i uočenih sitnijih primedbi.

Na prevodu Staroga zaveta rad je počeo pre godinu dana, a do sada je završena skoro trećina teksta. Prevod radi petoro prevodilaca.

UMESTO ZAKLJUČKA

Realno je pretpostaviti da u ovom hronološkom i istorijskom pregledu prevoda Svetoga pisma na srpski jezik nismo sve nabrojali. Izostavljena su neka posebna izdanja, a moguće je da je značaj pridat nečemu što i nije bilo toliko važno. U knjizi su pobrojana samo ona izdanja i prevodi koje je autor imao u rukama (ili fototipska izdanja i sl.), a ne i ona za koja je čuo ili načuo. Ipak, autorova namera bila je da, koliko je to moguće, sakupi na jednom mestu materijale iz raznovrsnih izvora i pokaže kakvo i koliko blago zapravo imamo.

Svaka vaša sugestija, kao i podaci o neprikazanim izdanjima i prevodima, autoru ili izdavaču je veoma dobrodošla, i na tome unapred zahvaljujemo. U periodu od jedanaest vekova pismenosti verovatno da se još mogu pronaći biseri: knjige i rukopisi koji su nam promakli. Proverite svoju biblioteku, podrum, tavan i bakin sanduk, pokušajte da pronađete porodično Sveto pismo - ono u koje su naši stari zapisivali najvažnije događaje u porodici: rođenja i smrti članova, veridbe, venčanja, ratove i selidbe. Pomozite nam u nastojanju da pokažemo da je Sveto pismo najstarija knjiga u srpskom narodu, i da je vredna naše pune pažnje.

Postavite tu Knjigu na najbolje mesto u svojoj kući - u svoje srce.

OSTALA LITERATURA:

1. BOGOSLOV (časopis), Organ Bogoslovskog fakulteta u Beogradu, izdanja 1934. godine
2. Vrana, Josip: PETO EVANĐELJE
Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1981. godine
3. Gams, Andrija: BIBLIJA I MODERNA DRUŠTVENA MISAO
Marum, Beograd, 1993. godine
4. Đorđić, Petar: O TRANSKRIPCJI SRPSKO-SLOVENSКИH TEKSTOVA (članak), Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, 1966. godine
5. Đorđić, Petar: PRVI PALEOGRAF I PALEOSLOVENIST U SRBA (članak), Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, 1966. godine
6. Zbornik: MEĐUNARODNI NAUČNI SKUP SAVA NEMANJIĆ - SVETI SAVA, Istorija i predanja, SANU, Beograd, 1979. godine
7. Jevtić, Atanasije: MILEŠEVSKI ŠTAMPANI PSALTIR I ZNAČAJ PSALTIRA U ŽIVOTU SRPSKOG NARODA (članak), Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, 1987. godine
8. Kalezić, Dimitrije: ON THE POSSIBILITY THAT ST. SAVA IS THE SCRIBE OF THE NOMOKANON, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd
9. Leskovic, Mladen: BAŠTINA
Srpska književna zadruga, Beograd, 1977. godine
10. Nikolin, Dragutin: BIBLIJA JUČE-DANAS-SUTRA
Preporod, Beograd, 1984. godine
11. Popović, Pavle: O KNJIŽEVNOM DELU SV. SAVE
Bratstvo - društvo Svetoga Save, Beograd, 1934. godine
12. PRAVOSLAVNI MISSIONAR (časopis) 1979-1990, Beograd
13. Radojčić, Đorđe Sp.: RAZVOJNI LUK STARE SRPSKE KNJIŽEVNOSTI, Matica srpska, Novi Sad, 1962. godine
14. Simov, Dragan: ŠTA KAŽE SVETO PISMO
Alfa i Omega, Beograd, 1994. godine
15. Solovjev, A: SVETOSAVSKI NOMOKANON
Narodna štamparija, Beograd, 1932. godine
16. SPOMENIK XLII
Srpska kraljevska akademija, Beograd, 1905. godine

17. STARA SRBIJA

Državna štamparija, Beograd, 1878. godine

18. Stefanović, Dimitrije E.: NEŠTO O ODNOSU CRKVENO-SLOVENSKEG TEKSTA APOSTOLA I ODGOVARAJUĆEG GRČKOG TEKSTA (članak), Biblioteka Srpske akademije nauka i umetnosti, Beograd

19. Turković, Miodrag Al. dr: SRPSKA KULTURA SREDNJEGA VEKA, autorsko izdanje

20. Ćulum, Jovan: ZAPISI OD NESANICE

Književna zajednica Novog Sada, 1985. godine

21. Šaulić, Anica: SVETI SAVA, antologija

Grafika, Beograd, 1939. godine

22. Šoljan, Antun: ZANOVIJETANJE IZ ZAMKE

Gledišta - Znanje, Zagreb, 1972. godine